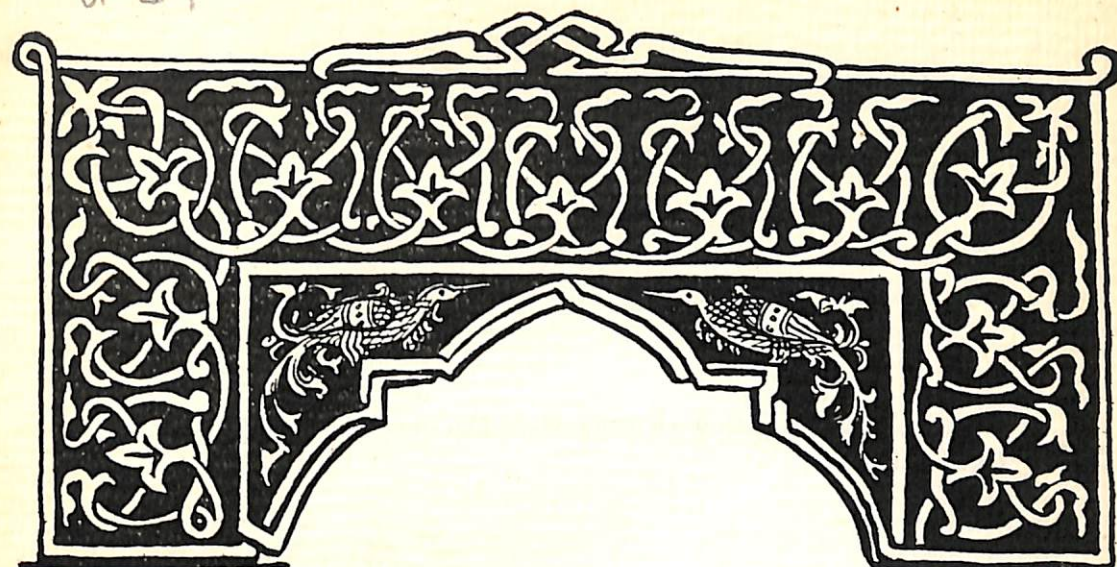

Կ. ՄԻՏԱԼ

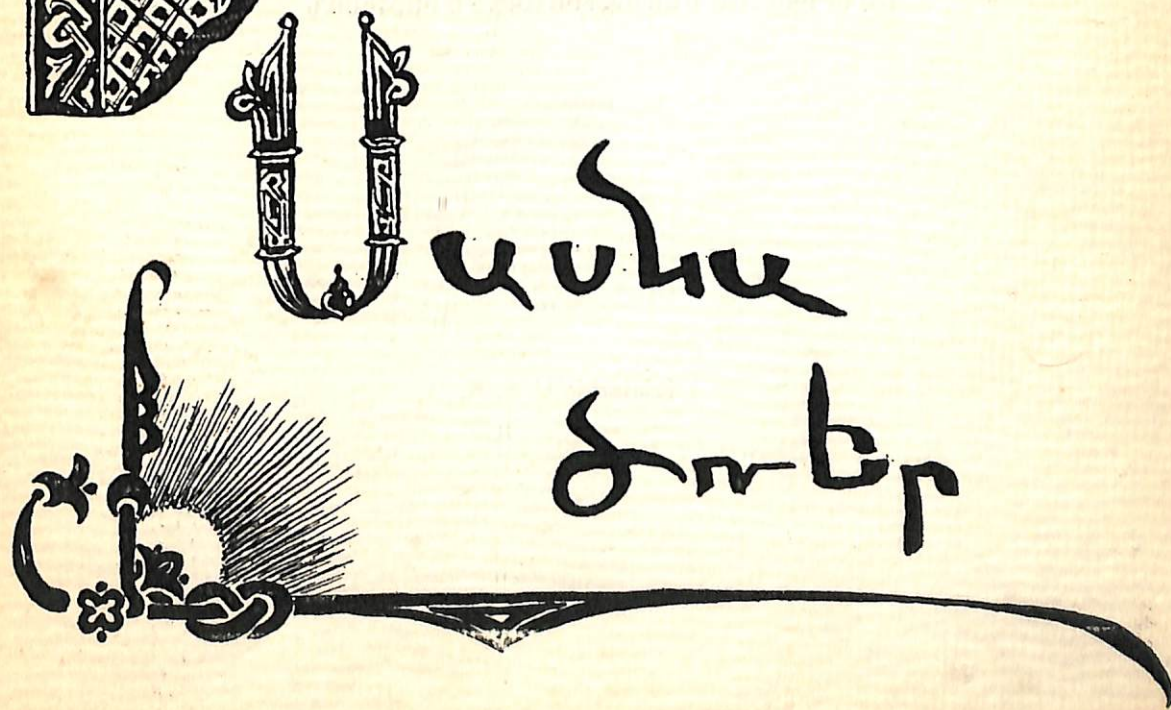
1939

Սպանա ծովեր

Handwritten signature or name in a cursive script.

Handwritten text in a cursive script, likely a name or title.

Handwritten text in a cursive script, likely a name or title.

31 JUL 2013

55265

Կողքի շապիկն ու գրքի միւս զարդանկարներ գործն են նկարիչ Նրանդ
Ամատունիի —

ԻՄ ՏՈՒՐՔԸ ՀԱԶԱՐԱՄԵԱԿԻՆ

Հրատարակութիւն
ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅ ՅԱՌԱՋԴԻՄԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

7882 - 70

Printed in U. S. A.

ՍՍՍՈՒՑԻ ԴԱԽԻԹԻ փառաւոր հաղարամեակին ես էլ ահա բերում եմ իմ համեստ տուրքը — ՍՍՍՆԱ ԾՌԵՐ դիւցազներգութիւնս, որ մշակումն է նոյն անւամբ յայտնի ժողովրդական մեծարժէք հերոսապատումի: Ժողովրդական այս հոյակապ աւանդավէպն եղել է իմ դպրոցական օրերի ամենից ծանօթ եւ սիրւած եւ ամենից շատ ոգեւորող պատմածքը:

Վանի 96-ի ջարդերից յետո ես կորցրի ծնողներն եւ դեռ հաղիւ եօթ տարեկան հասակիս ընդունեցի Վանի Ամերիկեան որբանոցում: Այստեղ էին հաւաքել Վասպուրականի բոլոր դաւառներից եկած 600-ի մօտ երկսեռ որբեր: Նրանք իրենց հետ էին բերել մի մեծ հարստութիւն — մեր ժողովրդական անգիր բանահիւսութեան թանկարժէք դանձերը: Այս դանձերի կարգին էին Սասնա Ծռերի բազմաթիւ տարբերակները:

Որբանոցի այդ մռայլ շրջապատում ես ընդարձակ պատեհութիւն ունեցա հանդամանօրէն ծանօթանալու՝ ինձ ծանօթ պատումի շարքին՝ նաեւ Մովսէս, Շատախի, Հայոց Զորի, Գաւաշի, Աղբաղի Սպարկերտի եւ Թիմարի բազմասլիսի պատումներին:

Որոշ ժամանակի ընթացքում իմ սկզբնական պատումը ենթարկւեց խոշոր փոփոխութիւնների, աճեց եւ ընդարձակեց եւ դարձաւ միւս բոլոր տարբերակների մի տեսակ համադրութիւն — խառնուրդ:

Ինձ վրա անջնջելի եւ հզօր ազդեցութիւն է ունեցել Հայոց Զորի խեղճ դիւղացի որբ Սարգիս Բաղդասարեանի պատումը: Պատմելու լաւ շնորհք ունէր Սարգիսը եւ նրա Խալիք հերոսապատումը ինձ համար միշտ էլ ունեցել է անօրինակ եւ անդիմադրելի դրաւշութիւն: Իր այս տարբերակը նա լսել էր իր պապից, որ եղել էր յայտնի դիւղական երգիչ եւ ասող:

Համաձայն Բաղդասարեանի այս տարբերակին՝ Սասնա Ժողովրդի լայն զանդւածները — Սասնա Ծռերը — խոշոր եւ վճռական դեր են կատարում ազատագրական եւ պաշտպանողական կռիւների, ինչպէս նաեւ շինարարական աշխատանքների ընթացքին — իրենց մեծ ղեկավարների հետ եւ նրանց կողքին:

Իմ լսած պատումների խոշոր տոկոսում ժողովրդական զանդւածների մասնակցութեան պարադան երեւան չի դալիս չեչուած կերպով կամ բնաւ իսկ չի յիշատակում: Տարակոյս չկա որ այս պանցառութիւնը հետեւանք է անհատ պատմողների կողմից դիւցազներգութեան քաջարի եւ պանծալի հերոսների հանդէպ սնուցած մեծարանքի եւ հիացման: Մեծ հերոսների հանդէպ նրանց անսահման ոգեւորութիւնը ժամանակի ընթացքին սոււերի մէջ է ձգել ժողովրդ-

դական զանգուածների դերը եւ ապա հետզհետէ բոլորովին մոռացութեան է տւել նրանց: Այսպէս դիւցադներգութեան գլխաւոր հերոսները — Սանասարի, Առիւծ Մհերի, Թլոր Դաւիթի եւ Պղտիկ Մհերի դիմանկարները՝ այնպիսի վիթխարի մեծութեամբ են տարածւում պատումի իւրաքանչիւր դուռի եւ անցքի վրա, որ ամբողջովին թաղւում է ժողովրդական զանգուածների դիմագիծը: Բարեբախտաբար գտնւել են ժողովրդական ասողներից այնպիսիներ, որոնք հաւատարիմ են մնացել իրենց աւանդին եւ նրան հարազատօրէն յանձնել են իրենց յաջորդներին:

Եւ շնորհիւ այս հաւատարիմ եւ հարազատ աւանդապահութեան Սանա գիւղացիների քաջագործութիւններն ու մեծագործութիւնները հանդիսացել են ժողովրդական այս պանծալի հերոսապատումի պայծառ եւ լուսաշող գիծը, հայ աշխատաւոր ժողովրդի ազատութեան եւ վերջնական յաղթանակի դարաւոր եւ անսասան հաւատքը:

Խորհրդային Հայաստանի թերթերի մէջ երեւացող վերջին մի քանի պատումները գալիս են հաստատելու իմ տեսակէտը:

Ինձ ծանօթ անգիր պատումներից դուրս ես նաեւ օգտւել եմ Պետեքատի ՍԱՍՆԱ ՄԻՆԻ՝ խոշոր հատորից:

Սասնա Մռերիս նախապատրաստական աշխատանքներէս ընթացքին ես համոզւեցի, որ իմ այդ պոեմը պէտք էր դրի առնէի Արեւելահայ բարբառով: Նախ որ Վասպուրականի եւ Արարատեան գաւառների բարբառների միջեւ կա մի մեծ մօտիկութիւն եւ գրեթէ նմանութիւն ասացածքների, հնչումների եւ առհասարակ արտայայտութեան բոլոր ձեւերի: Սա, ի հարկէ, արդիւնք է այն բանի որ Արարատեան Դաշտն ու Վասպուրականը եղել են Հայաստանի պատմական երկու մեծ կուլտուրական բնաշխարհներ եւ սահմանամերձ, մօտիկ հողամասեր: Երկրորդ, ներկայիս Վասպուրականի ժողովուրդի մնացորդը հաստատւել է Արարատեան եւ Շիրակի դաշտերում եւ իւրացրել է Արեւելահայ բարբառը եւ այդ բերքաւոր դաշտերի ազատ ժողովրդի հետ մէկտեղ դարձել է Խորհրդային Հայաստանի բախտաւոր քաղաքացի: Եւ վերջապէս շնորհիւ Խորհրդային իրականութեան այսօր Արեւելահայ բարբառը հանդիսանում է հայ ժողովրդի պետական լեզուն:

Կա նաեւ այն հանգամանքը, որ իմ կրթութիւնը եղել է կիսով գաւառական եւ կիսով Արեւելահայ: Այնուամենայնիւ ես բնաւ չեմ ժխտում Արեւմտահայ լեզւի հարուստ գունագեղութիւնն ու բաղմապիսի գեղեցկութիւնները:

Սասնա Մռերի հերոսապատումով հայ ժողովուրդն արտայայտել է իր բոցավառ սէրը կեղեքումներից, հարկերից ազատ մի կեանքի

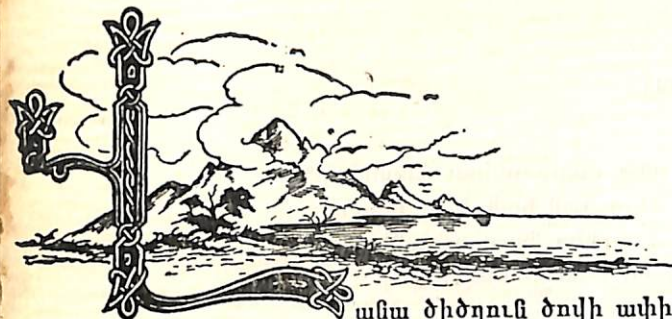
մասին, նրա խաղաղասիրական եւ եղբայրական ջերմ զգացումները հարեւան ժողովուրդների եւ առ հասարակ բովանդակ մարդկութեան հանդէպ, նրա անխախտ հաւատքը տառապող եւ անբաժին ժողովրդական զանգուածների միասնական պայքարի եւ վերջնական յաղթանակի համար:

Ես աշխատել եմ կատարեալ հաւատարմութեամբ եւ հարազատօրէն կատարել այս փառաւոր հերոսապատումի մշակումը: Պատմւածքի զանգուածային բնոյթի եւ թարմ, մաքուր եւ ազատական շունչի մասին իմ խանդավառութիւնն ու հիացումը շատ աւելի մեծ չափով աճել ու բաղմապատկւել է իմ մշակման աշխատանքի ընթացքին: Յոյս ունիմ որ ինձ յաջողւել է նոյն անպայման խանդավառութեամբ եւ հիացումով տողորել նաեւ Սասնա Մռերիս:

Կ. ՍԻՏԱԼ

Ա

ՍԱՆԱՍԱՐ ԵՒ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

անա ծիծղուն ծովի ափին կար մի արի քաղաւոր,
Որ վարել էր անվերջ կռիւ ուժերի դէմ բռնաւոր.

Բայց մի սել օր նրան լինել էր բախտն անգութ մարտերի
Եւ նա դարձել էր հարկատու ագահ օտար տէրերի:
Ունէր աղջիկ մի ոսկեծամ՝ հասակ քաջած քանց չինար,
Աչքերը՝ ծով, շրթները՝ նուռ — անունն նրա՝ Ծովինար:

Մի օր եկան հարկահաններն հարաւի մեծ արքայից
Կողոպտեցին երկիրն այդ խեղճ ոսկուց, բերքից, արջառից.
Հաւաքեցին վարդ կոյսերին, տղաներին աչագեղ
Որպէս պահանջն էր յաղթողի եւ հրամանն իր անեղ:
Յետո եկան քաղաւորից վերջին հրաժեշտն առնելու
Եւ ասելու որ մնա միշտ այդպէս խելօք ու հլու:
Պարտէզի մէջ տեսան նրա արեւագեղ աղջկան —
Պայծառ՝ որպէս արեւածագ, քննուշ՝ որպէս մի շուշան:
Երբ որ հասան երկիրն իրենց մեծ արքային ասացին.

— Ապրած մնա մեր մեծ արքան — տէրն մեր կեանքին ու հացին,
Աստուածները քեզ տւել են ապրանք, ե՛ւ հող, ե՛ւ ոսկի,
Եօթն երկիրներն ոտքիդ կոխան հարկ են տալիս ըստրկի.
Բայց այս ամենն, անեղ արքա՛, չունեն իմաստ, չունեն գիճ,
Մի՛նչեւ չանես Ծովինարին մեծ Հարաւի քաղաւորին:

Ելաւ արքան, մարդ ուղարկեց քաղաւորին Հիւսիսի.

— Լսել եմ դու աղջիկ ունես շքեղ որպէս մի սօսի.
Ծովերի պէս խոր աչքերով, դէմքը նրա՝ վարդի քերթ.
Նրա շնորհքն կը խորտակի հագար ամբողջ, հագար բերդ:
Այդպէս լուսէ, չքնաղ աղջիկ ինձ է միայն արժանի,
Պատիւ եմ քեզ ուզում անել, անել քեզ ինձ խնամի:

— Երկու տարբեր ազգի մարդ եմք —
Ո՞նց խնամի լինեմք մեմք:

— Խաբբով եղել է կառնեմ,
Կուով եղել է կառնեմ:

— Արունգ կսնեմ ու չեմ տա,
Կռիւ կանեմ ու չեմ տա:

Կռիւ արին, արունգ արին, շատ մարդ ընկաւ խոտի պէս.
Գիւղեր եղան հիմնայատակ, չորացան հանդն ու պարտէզ:
Շատ հօր էր գոռոգ արքան — ունէր նա զօրք անհամար.
Յրիւ եկաւ զօրքն Հիւսիսի որպէս փռչի հողմավար:

Վազեց մտաւ վրանն իր հօր՝ յացը աչքին Ծովինար.

— Ինչո՞ւ արիր, հա՛յր իմ անգին,
Այսքան աւեր ինձ համար.
Այսքան արիւն իմ շինեցին՝
Ինչպէ՛ս տանեմ, անբախտ հայր.
Այսքան ցաւի իմ որք հոգին
Ո՞նց դիմանա, տանջւած հայր.
Կին եմ գնում չար արքային,
Մնաս բարով, իմ աշխարհ:

Զինք սարքեցին նաշխում թամբերով,
Փռչի հանեցին ոսկի ամպերով.
Եւ խոցւած սրտով սիրուն Ծովինար
Հասաւ Հարաւի քաղաք պայծառ:
Եղաւ հարսանիք եւ տօն փառաւոր.
Եւ երբ որ անցաւ ինն ամիս, ինն օր՝
Երկու ժիր տղա բերեց Ծովինար —
Մեծն էր Սանասար, մէկն էլ՝ Բաղդասար:

Այնքա՛ն դաժան ցաւ էր տեսել, այնքա՛ն մորմոք աղեղատառ,
Այնքա՛ն կարօ՛տ էր նա քաջել, այնպէս յացել էր Ծովինար,
Որ փառքն ու գանձն արիւնավառ, ուժն ու վայելքն արքայական
Նրա համար տանջանք էին, դատարկ՝ ելնող փռչու նման:

— Եթէ կռիւ պիտի վարէ՛ք — ժողովրդի կողմին լինի,
Եթէ պիտի պարպէ՛ք բաժակ — ժողովրդի փառքին լինի.
Ժողովուրդն է միայն անմահ եւ անմահ ու վիթխարի:
Այսպէս ասել էր Ծովինար կորիւններին իր քաջարի:

Խորամանկ էր կռապետը — մի արնախում, ըստոր սողուն.
Նա լաւ գիտէր որ քագուհուն ասելի էր բիրտ բռնութիւն.
Եւ թէ նրա շէնդ որդիքն հերոսն էին ժողովրդի —
Մշակների, համալների եւ նորտերի մերկ ու նօթի:

Ելաւ, գնաց արքայի մօտ.

— Ապրա՛ծ մնա մեծ քագաւոր,
Կուռքերը մեր բարկացել են, վրէժխնդիր են ու խոժոռ.
Նրանք հիմա գո՛հ են ուզում, որ հաշտ մայեն մեր աշխարհին.
Զո՛հ են ուզում, ո՛վ մեծ արքա, կուռքերը մեր արեւածին:
— Գնա՛, ասաց ցասկոտ արքան, զոհ են ուզում — զոհ արա դու.
Միքէ երբեք եղե՛լ եմ ես քրմապետին խորհրդատու:

— Հօր արքա, բայց այս անգամ զոհը տնիցդ են պահապանում.
Մեր ահաւոր աստածները արքայական զոհ են ուզում:

— Աստածների կամքը մեծ է. բայց ի՞նչ մեղք է գործել արքան,
Որ իմ տնից մատաղ ուզեն, որ այս սեւը բերեն իմ տան:

— Արքան ունի մի գոյգ որդի մի անհաւատ մօրից ծնւած,
Պէտք է նրանց մեր կրօնի հրովն անեմ սրբագործւած:

Լուրը հասաւ Ծովինարին, որ շտապեց արքայի մօտ.
Սիրուն էր նա որպէս վանա ծովին բացւող ջինջ առաւօտ:

-- Մեծ քագաւոր, մեր երեխեքն մեծացել են.
Հրաման տուր գնան մի քիչ աշխարհ տեսնեն:

Եւ հրաման տեց արքան, որ ուր ուզեն թողնեն գնան,
Բայց Մեծ Զոհի տօնից առաջ նորից պալատ վերադառնան:

Շատ գնացին, քիչ գնացին, եկան կանգնան ծովի ափին.
Ծո՛վն էր ծփուն, ծո՛վն էր խոռով նման իրենց յուզւած սրտին:

— Եղբայր, ասաց Սանասար, մեզ ծով ձգեմք, ագաւտեմք,
Ո՛չ թէ դառնանք մեր հօր մօտ եւ կռքերին զոհ լինեմք:

Բաղդասարը չի հաւանեց — ինչո՞ւ նետել ջրերի ծոց:

Եղբայրն իրեն նետեց ջուրը. դէմը բացեց հանդ ու ծաղկոց.
Եւ այդ ծաղկած, դալար ուղիւն՝ երկու կողմից բիրենդ պատեր՝
Որպէս կամուրջ երկարում էր մինչեւ գմբուխտ կղզին Առտէր:
Կղզու վրա՝ կանաչ ու ժայռ, շուրջը՝ ջրի օրօր ու պար.
Մի ժայռի տակ՝ ֆարը գլխին՝ խոր ֆուն ընկաւ մեր Սանասար:

Շուրջն էր ջրի թովիչ օրօր, ֆնում՝ երազ կախարդական,
Դէմն էր կանգնել արեւալառ յաղթ ու բարի մի շինական.
Թեւի տակին՝ մի խուրձ ցորեն եւ մի ձեռքում՝ թուր պսպղում,

— Քաջ Սանասար, ասաց, վե՛ր կաց,
Այն ֆարայրի մուտքը դու բա՛ց.
Այնտեղ գրահէ մի շապիկ կա,
Պողպատակուռ մի ֆամար կա,
Զրահաւոր գոյգ ոտից կա,
Զրահէ կոտի ֆագախի կա,
Գեղաֆանդակ մի վահան կա,
Ծաղկանկար մի կարաս կա,
Կարասի մէջ մի մեծ թուր կա —
Հրաշագործ թուր — կայծակին:
Ափին մարմար մի ֆա՛ր կա,
Քարի տակին մի սա՛նձ կա,
Սանձը գարկ ծովն ու ֆաշի՛ր,
Կը գա մի ձի ամպաթիւ:
Ե՛լ աղբիւրի մէջ դու լոգցիր
Եւ ահարկու, հսկա դարձիր:

Զարթնեց Սանասարն իր անուշ ֆնից.
Գտաւ ֆարայրի մուտքն խորհրդալից:
Այնտեղ գրահէ մի շապիկ կար,
Պողպատաշէն մի ֆամար կար,
Զրահաւոր գոյգ ոտից կար,
Զրահէ կոտի ֆագախի կար,
Գեղաֆանդակ մի վահան կար,
Ծաղկանկար մի կարաս կար,
Կարասի մէջ մի մեծ թուր կար —
Հրաշալի թուր — կայծակին:
Ափին մարմար մի ֆար կար,
Քարի տակին մի սանձ կար,
Սանձն գարկեց ծովն ու ֆաշեց,
Զրից մի ձի դուրս վազեց.

Մի ձի երեղէն, ծովային
Լուսամարմին Մուրադ ձին:
Յետո ելաւ, մտաւ աղբիւր,
Ափն էր գմբուխտ, դիւքական՝ ջուր:
Որ մէկն էր — եօթն անգամ եղաւ,
Որ հօր էր — անյաղթ դարձաւ:

5

Հագաւ գրահէ շապիկն այն վառ,
Մէջքին կապեց պողպատ ֆամար,
Հագաւ գրահէ մոյկը ոտին,
Գլխին դրեց ֆագախ կոտին,
Մէջքից կախեց թուր — կայծակին,
Քամկին դրաւ թամբ սաղափին,
Հսկա վահանն առաւ ձեռքին,
Ելաւ հեծաւ երեղէն ձին,
Քշեց արագ, ելաւ ծովափ
Որպէս մրրիկ կայծակնաթափ:

Ափին նստել էր Բաղդասար՝ սեւ ամպի պէս մութ ու տխուր,
Սանասարի ընկած տեղից ելնում էր լոկ մողփ ու փրփուր.
Մտածում էր թէ մեն մեմակ ինչպէ՛ս ապրէր նա այսուհետ —
Իր հօր ձեռքից՝ հալածական եւ աշխարհի բանին՝ անգէտ:
Մէկ էլ տեսաւ գլխին կանգնած յաղթ ու շփեղ մի ձիաւոր,
Դողը բռնեց Բաղդասարին, լեզուն կապեց, ձայնն ընկաւ փոր:

— Ինչո՞ւ ես լալիս, ա՛յ ջահել տղա,
Սիրով հարց տւեց նրան Սանասար:

— Կտրին ձիաւոր, ես չը լամ — ո՞վ լա.
Վախից ծովն ընկաւ շփեղ իմ եղբայր.
Մնացի անտէր — ես չը լամ — ո՞վ լա:
Կը գան, կը տանեն, ինձ կանեն մատաղ,
Հօր փառիւն — ես չը լամ — ո՞վ լա:
Մեմակ — ոնց հօտից կորած մի ոչխար —
Ասա ձիաւոր, ո՞ր ծովն ընկնեմ ես:

— Եղբօրդ որ տեսնես, դու կը մանաչե՞ս:

— Զայնդ նրան է, բայց դու եղբայրս չես:
Նա մի տղա էր — դու՝ ահեղ հսկա.

— Վախից գժել է, արեւը վկա.
Ասաց եւ ձիուց իջաւ Սանասար:
Եղբայրը նրան նայեց լո՛ւռ, երկար

— Այդ դո՞ւ ես միքէ ... նչաց Բաղդասար.
Քեզ ծով նետեցիր — հօր դուրս եկար.
Ընկար դու ծովը՝ անյոյս, գլխիկոր —
Դուրս պրծար՝ անյաղթ, շփեղ ձիաւոր:

6

Խակոյն բնկան իրար վզով վանա փերուզ ծովի ափին.
Ականջ արին հովի երգին, ալիքների անվերջ ծափին:

— Դէ, ձի, բռիր, վագիր արագ, հասիր շտապ մօտը մեր մօր.
Թէ տարի է — արա՛ւ ամիս, բէ ամիս է — արա՛ւ դու օր,
Թէ որ օր է — արա վայրկեան — տար մեզ այնտեղ որպէս փայլակ:
Հասել էին երբ նստան բամբ, ոտք չը դրած միւս ասպանդակ:

Ջոնի օրն էր. եկել, լեցւել էր մեծ ամբոյս շուրջ կռատան.
Բակումն էին կռփապետը, մեծ իշխաններ ու գոռ արքան.
Ինչպէս արեւն ամպի տակին՝ բախժոտ նստել էր Ծովինար.
Կանգնել էին աստուածները բազկատարա՛ծ եւ սովահար:

Մեծ պարսպի դռան առջեւ եկաւ, կանգնեց հրեղէն ձին.
Այնտեղ բողեց Բաղդասարին, որ սպասի իրենց դարձին:
Իսկ նա բռնեց կռատան բակ, բռնեց մօրը, առեց փամակ.
Նրա առաջ կտրեց զօրքը, ե՛ւ ձիաւոր, ե՛ւ հետեւակ:
Կողքից հանեց բուր — կայծակին եւ ձայն տւեց ամպի նման.
Լեղապատառ եղան զօրքը եւ կռփապետն ու մեծ արքան:

— Ճամբա բա՛ց արե՛ք որ անցնի իմ ձին —
Թէ ոչ կը շողա իմ բուր — կայծակին.
Չուգէ՛ք — կը գնանք, ուգէ՛ք — կը գնանք
Ճամբա բա՛ց արե՛ք — բէ սիրում էք կեանք:

Եւ հրեղէն ձին վրնջաց, պայծառ շողաց բուր - կայծակին,
Որը ջարդեց ամբակի տակ, որն վիրաւոր բնկաւ գետին:
Այն, որ փրկւեց ահեղ մահից, կծիկ դրեց սարսափահար,
Մայրն իր փամակ, եղբօր կողքին բռնեց, հստաւ փաջ Սանասար:

7

Եւ գնացին, շա՛տ գնացին, հասան յորդան մի գետի ափ.
Շուրջը՝ լեռներ ձիւնապակ, վերեւն՝ երկինք ջինջ ու անափ.
Հեռից մի փոքր ջուր էր գալիս ու գլգլալով գետն էր քափում —
Կետը կտրում, կարկաջելով միւս ափը դուրս էր հոսում:

— Հօր ջո՛ւր է, ասաց մայրը, մեր տուն շինենք նրա ափին
Նրա ջուրը խմողն այլեւս մէջք չի ծռի այլոց կամքին:

Եւան հասան մի սարալանջ, որ ծաղիկի ծա՛ղ էր ծփան,
Հսկա ժայռից ջուրն էր բոխում մի մարտական երգի նման.
Եւ արշաւում բարձունքն ի վար ձիերի պէս մրրկավար.
Երկու կողմից վրի էր անտակ, եկաւ կողմերն՝ անմատոյց ժայռ:

Ասին — եկէ՛ք մեզ տուն շինենք այս ժայռերի նման ամուր.
Նրա դռան բող կարկաջի աղբիւրն այս ջինջ, հրաշաջուր.
Շինենք մի գիւղ զրկածների, անտուն, անհող մարդկանց համար,
Հալածական անբախտների եւ նորտերի համար քշառ:

Բերին փարեր, բերին շաղախ, բերին մարդակ, սին ու գերան.
Ու փորեցին հողը, ամուր դրին հիմքը մի հսկա տան:
Եւ Սանասարն յաղթ ձեռքերով փարեր շարեց հսկայական,
Ու բարձրացան պատերը յաղթ՝ անփակտելի բերդի նման:
Հաւաքեցին ով որ գտան — անբախտ, անտուն, հալածական,
Որի համար ատելի էր ստրկութեան անարգ շղթան.
Եւ կառուցին պայծառ մի գիւղ այն անմատոյց սարալանջին:
Ո՛րն ստացաւ տուն ու պարտէզ, որին այգի ու հող տւին:

8

Մի օր տեսան գետի նամբով գնում էր մի սիպտակմօրուս,
Փայտը՝ ձեռքին, դէմքը՝ փոշոտ — դատարկ մի պարկ առած
իր ուս.

Ասին — պապի՛կ, նամբորդ մարդ ես, փոշոտ ու խոնջ ու
ֆրոնած ես.

Արի մեզ հետ ու հանգիստ ա՛ն — մեր տանն զգա քո տանը պէս:
Երբ ծերունին կերաւ, խմեց եւ իր նամբի խոնջէ՛քն առաւ,
Շուրջը նստան գիւղի մարդիկ զրոյցների, խօսքի ծարաւ:

— Այստեղ ունէ՛ք նոր տուն ու գիւղ, այստեղ ունէ՛ք մի նոր աշխարհ,
Դուրսը ցա՛ւ կա եւ կեղեքում, ստրկութիւն, մահ ու խաւար.

Սազիս վրա վաղուց է որ ես չեմ ածել ուրախ մի երգ,
Իմ երգերի տխուր այգին դեռ չէ տուել փայլող մի բերք:
Եւ սազի վրա որոտացին հալալ հացի, սիրո երգեր,
Անյաղթ ու սէգ ըմբիշների, ժողովրդի զարթ գովեր:

— Պապի՛կ, ասին, դեռ մեր գիւղը, մեր աշխարհը չունի անուն,
Նայեց հսկա այդ տներին — գարմանք պատեց մեծ ծերունուն,

— Այն ո՞վ բերեց այս փայտերը, ի՞նչ ձեռք կտրեց գերանն ու սիւն,
Այն ի՞նչ ո՛ւժ է պատերն ի վեր հանել փայտերը այս Սասուն:

— Մեր գիւղի անունն քոյ լինի Սասուն —
Կանչեց Սանասարն ցնծումով անհուն:

— Ելէ՛ք, ասաց Սանասար,
Բռնեմք ամեն մար ու մամբան,
Կամուրջների մուտքի բերան,
Հրաւեր կարդանք անցորդներին —
Գնացողին, մնացողին:
Ո՛վ անտուն է, հալածական,
Ո՛վ հող չունի, չունի պաշտպան,
Ո՛վ հոգս ունի, ձեռքին՝ շղթա —
Մեր երջանիկ Սասուն քոյ գա:

Եկան փորտերն արիւնափամ՝ անհող, անհաց — հագար, հագար,
Եկան խեղներն հալածական՝ զրկած, անտուն — հագար, հագար,
Եկան ազատ, ահեղ ֆաջերն ու մարտիկներն — հագար, հագար —
Տուն շինեցին հպարտ Սասնա սէգ սարերի մէջ լալագար:

9

Հրդեհի պէս բոցավառեց եօթ ծովից դէն ու եօթն աշխարհ,
Հռչակն Սասնա Ծռերի վառ, նրանց անունն՝ լուսալայծառ.
Ասում էին ոչ մի երկիր չունէր այնպէս լաւ, գովական,
Անյաղթ որդիք ժողովրդի, այնպէս անկոխ փառ փառիկան:

Անցաւ շատ օր, ու շատ տարի. մայրը խօսեց Սանասարին.

— Զրի նման օրըդ երկար,
Բազուկդ անյաղթ մնա, որդի՛.
Մահից յետո Սասնա համար
Նոր դեկավար պէտք է, որդի՛.
Ես էլ ծեր եմ, մեր տան քացան,

Ու հաց շինող պէտք է, որդի՛.
Դու էլ կերթաս. բայց Սասնա տան
Նոր փառիկան պէտք է, որդի՛:

— Թէ պսակել ես ինձ ուզում
Ազգիկ բե՛ր ինձ որպէս սօսի.
Վարդի նման վառ ու սիրուն
Բլբլուի պէս ինձ տաղ ասի:
Այսպէս ազգիկ քէ գիտես, մա՛յր,
Հոգիս կըտամ նրա համար:

— Սիփան սարի այն վառ լանջին
Փախցրել եմ քանկ Գոհարին.
Բոյը եղէ՛ք լինի ասես,
Դէմքը՝ շոգան արեւի պէս.
Համզո անուն մի դեռ հսկա
Պահակ կանգնել նրա վրա:

— Մնա՛ք բարով, մայր ու Սասուն,
Նրան չառած՝ չեմ դառնա տուն:

10

Սանասարն իր աղեղն առեց, գնաց, հասաւ Սիփանա սար:
Ցորեկն ամբողջ որս էր անում եւ երազում երբ մութը գար:
Մի օր տեսաւ վայրի մի եգ, առեց աղեղն, յետեւն ընկաւ,
Նրան այսպէս հալածելիս մի տուն նրա դէմը կանգնաւ.
Էլ մոռացաւ եզն ու աղեղ. գնաց կանգնեց հսկա դռան:

— Սա՛ Գոհարի բանդն է, ասաց, վարդ ու ծիծաղ էն աղջկան:
Դէ՛, բա՛ց արէ՛ք դուռը, կանչեց:
Համզո հսկան ներսից ձայնեց.
— Ո՞վ է ուզում ինձնից մահը:
— Ես չգիտեմ ի՞նչ է անը:
— Ո՞վ ես, ի՞նչ է քո անունը:
— Դու չգիտե՞ս իմ անունը.
Երբ ես ծծկեր մանուկ էի
Մայրըս ինձ վեր էր քոցնում
«Դէ՛, մեծացիր կտրի՛ն որդի,
«Գրողն եղիր դու Համզոյի»
Ասում էր մայրս ինձ քոցնում:

Համգոն ասաց — ո՛վ էլ լինես,
Եթէ նիշտ է որ Գրոզա ես —
Թող քո ձեռքը մէկ տեսնեմ ես:
Դռան նեղփից ձեռքն երկարեց քաջ Սանասար.
Ձեռքն որ տեսաւ՝ Համգոն եղաւ լեղապատառ.
Մի դող ընկաւ ծնգերի մէջ — վախից ասես կտրւեց քար:

— Երկարի՛ր, մէկ տեսնեմ ձեռքդ, դրսից գոռաց քաջ Սանասար:
Համգոն ձեռքը դուրս երկարեց ու Սանասարն մեղմով սեղմեց.
Մէկ որ սեղմեց Համգոյի մօր ծծի կաթը՝ արեան հետ վառ՝
Նրա մատի եղնգներից գետին հոսեց աղբիւրի պէս:
Ահեղ ուժից այդ՝ ահաբեկ — Համգոն փախաւ Գոհարի մօտ:

— Պոչդ առած ոտքերիդ մէջ ո՞ւր ես փախչում շան պէս քոստ:
Գոհարի այս կշտամբանքին Համգոն այսպէս պատասխանեց.

— Մի մարդ եկաւ քակեց դուռը. ես չի բացի. նորից քակեց.
Ձեռքս բռնեց, սեղմեց մի քիչ, աննար հոգիս բերանս բերեց,
Եղունգներիցս՝ մօրս կաթի հետ, ջրի նման արիւնս հոսեց:

Գոհարն հարցրեց — հսկա Համգո, չը սեղմեցիր ձեռքը նրան:
Համգոն ասաց — այն ձեռք չէր որ, գերան էր այն հսկայական:

— Սասնա Ծուռը, Սանասարն է — քաջ ու անյաղք այն փահլեւան:

11

Զրընգ, զրընգ, քակեց դուռը.
— Բացէ՛ք — գոռաց յաղք Սանասար,
Թէ չէ ձեռք դուռն ու երդիքը կանեմ հողին հարք, հաւասար:

Գոհար վազեց, բացեց դուռը:
— Բարով եկար քաջ Սանասար,
Աչքիս, գլխիս վրա եկար:

Ձեռք ձգեցին իրար ուսին, մրմնջացին սիրո խօսքեր.
Համգոն ելաւ մօղուկի չափ եւ դուրս փախաւ. է՛ն փախչելն էր:

Գոհարն ասաց.
— Դու որ եկար նորից վրաս շողաց արեւ.
Իսկ Համգոյի աստղը կտրաւ ամպի ետեւ:

Ասաց — եկա,
Մենակ եմ ես. դու ինձ լինես սէր ու ընկեր.
Վայրի ծա՛ռ եմ — ինձ տաս ծաղիկ ու պտուղներ:

Գոհարն ասաց —
— Մատաղ լինեմ քեզ պէս տղին, քաջ Սանասար,
Ո՞րտեղ գտնեմ սիրող կտրին քեզ հաւասար:

Յետո ընկան իրար վզով, համբուրեցին վառ կարօտով
Ու փոխեցին մատանիներն իրարու հետ սիրով խօսքով:

— Երբ որ հանեն Սասնա կալերն ոսկի շեղջեր,
Երբ ամեն տուն դնի իրեն կարագն ու սեր,
Դափ ու գուռնով քեզ եմ գալու, անգին Գոհար,
Որ ինձ՝ ընկեր, ծաղիկ լինես Սասնա համար:

12

Եւ Սանասար քողեց Սիփան, ելաւ, զարկեց, գնաց Սասուն —
Սիրտը պայծառ՝ Սասուն հասաւ՝ շաղով, շաղով բարի լուսուն:
Եւ աղջիկներն կուժն ուսերին՝ գնում էին աղբիւր ջրի.
Երգում էին գովքերը վառ՝ անյաղք ու քաջ Սանասարի:
Դռան շեմքին բոց կարօտով մայրն իր որդուն էր սպասում.
«Համգոյին էլ նա կը յաղքի» ինքն իրեն էր խրախուսում:
Երբոր դէմքին վարդ ու ծիրաղ տղէն ելաւ մօր առաջին —

— Գիտէի որ դու կը յաղքես ե՛ւ Համգոյին, ե՛ւ Գոհարին:
Երբ աւարտի մեր սարերում կալի շրջան,
Մեղր ու հացով երբոր լեցւի ամեն մի տուն,
Թող որ հնչեն դափն ու գուռնան ու նաղարան,
Ուրախ երգով քող պար բռնի ամբողջ Սասուն:

— Համգոյին ես շուտ յաղքեցի — դա հեշտ բան էր.
Բայց Գոհարի նետը դպաւ սրտիս անտէր,
Եւ այդ վերքից արիւն ելել, դարձել է գետ —
Նրա սրտին էլ դպել է սիրո իմ նետ:

— Թող քեզ չի դպի աչքն օտար ու չար,
Լինի քող հունձքդ ոսկի՝ ծովի պէս.
Եօթն օր, եօթն գիշեր, որդի՛, քեզ համար
կանեմ հարսանիք եւ պար ու հանդէս:

Կալերն ելան, նաշխուն շորեր հագաւ աշուն,
 Սասուն ամբողջ արաւ պարերգ ու ցնծութիւն.
 Կիւղի միջին պարն էր գնգուն ժողովրդի,
 Պարում էին մայր ու աղջիկ, հայր ու որդի:
 Հարս ու փեսի գլխին առատ միրգ տեղացին,
 Որ բեղմնաւոր լինին նրանք ու բազմածին:
 Տարան յետո կանգնեցրին աղբիւրի ափ,
 Որ հեշտ լինի նրանց կեանքի ընթացքն ու թափ:
 Եւ հարսնետր այդ ժողովուրդն հանդիսատես,
 Ասում էին որ չէ եղել հարս ու փեսա այդ գոյգի պէս:
 Ոնց անտառում հասակ փաշած երկու չինար —
 Այնպէս շէնդ, դալար էին սիրուն Գոհարն ու Սանասար:

Բաթմանի գետից մինչեւ ծովասար՝
 Զմրուխտ արտերով, հօր մարդերով
 Փռել էր Սասնա աշխարհը պայծառ:
 Սարերի լանջին ե՛ւ կանաչ, ե՛ւ գով՝
 Հօտն ու նախիրն էր շարել մարգարտէ վզնոցի նման:
 Եւ Սանասարի կողմին՝ զինավառ
 Կանգնել էր Սասնա մեծ ժողովուրդը հազար ու հազար:

Շատ երկար ապրեց Սանասար հսկան.
 Եղաւ նա մանկալ, եղաւ նա հնձուր ու եղաւ կալուր.
 Եղաւ նա հօր ու նարտար որսկան.
 Եւ հեծած հրեղէն Մուրադ նժոյգը անցաւ սար ու ձոր:
 Ու ձմեռն ամբողջ թռնրան շուրջ նստած՝
 Պատմում էր իր կեանքն արկած առ արկած,
 Թէ ոնց նա իրեն ձգեց կատաղած ծով
 Եւ կղզին ելաւ ծաղկուն պարտէզով.
 Թէ ոնց նա գտաւ գէնեքն դիւքական
 Եւ դարձաւ անյաղթ եւ անկոխ հսկան.
 Թէ ոնց ժայռերից շինեց գիւղն ու տուն
 Եւ ազատ այդ հողն անւանեց Սասուն:

Սիրուն Գոհարն էլ չինար հասակով՝
 Ամառն հարսների հետ բեր էր գնում խաղով ու պարով.
 Եւ ձմեռն ամբողջ երգերով նաշխուն
 Գունագեղ կարպետ ու գորգ էր հիւսում,
 Եւ շալ ու շապիկ փաջ Սանասարին:
 Այսպէս բոլորի պէս գալիս, անցնում էր ամիսն ու տարին:

Երկու գաւակ բերաւ Գոհար — երկու տղա Սասնա մեծ տան.
 Առջնեկը փաջ Մհերն էր ու պոտիկը՝ Զէնով Յովհան.
 Մհերն ծնած փառելիւն էր — ամարկու ձայն Յովանն ունէր.
 Մհերն՝ հօր ու անկաշառ — Յովան երկշոտ քայց բանգէտ էր:

Երբ Սանասար զգաց հասել է իր կեանքի արեւամար,
 Թէ ոչ մի ձի չի տանելու նրան այլեւս դէպի պայքար,
 Թէ փաղել է կեանքի ծառից նա ամեն թանգ միրգ ու պտուղ
 Եւ մնացել է իր համար լոկ գոսացած եւ անբեր ճիւղ —
 Կանչեց թիկնեղ Մհեր որդուն իր ծերութեան անկողնու մօտ,
 Կանչեց կնոջ եւ Յովանին — իր փաջերին յաղթ ու սրտոտ.
 Հատիկ, հատիկ որպէս դեղին սաթից շինւած անգին համրիչ՝
 Այսպէս խօսեց Մհեր որդուն, մարտիկներին Սանա կտրին.

— Բարձր ու հպարտ մեր լեռներում մենք շինեցինք մի նոր աշխարհ
 Զրկւածների ու հորտերի, անտունների եւ մեզ համար —
 Մի նոր աշխարհ՝ ազատ հարկից, ազատ՝ դաւից ու տէրերից,
 Ազատ՝ օտար իշխողների արիւնածոր գարշապարից:

Իմ օրերին չի բարձրացել ո՛չ մի կոպիտ, կեղեքիչ ձեռք.
 Ո՛չ ոք եկել է տանելու մեր փողն ու հաց, մեր հօտն ու բերք,
 Ո՛չ մէկ իշխան յանդգնել է մօտենալու մեր սարերին,
 Եւ ոչ էլ մենք աչք ենք տնկել ուրիշների հողին, հացին:

Բայց զարունքին չի հնչելու էլ հորովելու ձեր երգի հետ,
 Մեր կիրներում թշնամու դէմ չեմ բռնելու դիրք այսուհետ.
 Զեմ որսալու մեր լեռներում ձեզ հետ այժեամ եւ վայրի եզ,
 Եկա տխուր որպէս մորմոք. գնում եմ ես վառ ժպտի պէս:

Ձե՛զ աւանդ եմ թողնում Սասուն — ազատ ու շէն մեր նոր աշխարհ,
Ձե՛զ աւանդ եմ թողնում արի մեր ժողովուրդն բազմահագար.
Պահէ՛ք նրանց դուք անվնաս ինչպէս լոյսը ձեր աչքերի,
Սասնա ծռերն վիզ չեն ծռի ոչ մի կարգի բռնաւորի:

Իմ թանգ Մհեր, առիւծ որդի, դու սիրտ ունես, ուժ ու եռանդ,
Թուր — կայծակին, իմ Մուրադ ձին ես թողնում եմ քեզի աւանդ.
Քեզ եմ թողնում զրահէ՛ շապիկն ու գոյգ զրահէ՛ մոյկը ոտին,
Քեզ եմ թողնում գլխի կոտին եւ պողպատէ՛ քամար մէջքին:

Փառքի զարդեր չանես նրանց — զէմքերն այդ թանգ յաղթանակի,
Դու նրանցով պաշտպան կանգնիր հալալ հացի եւ վաստակի.
Եթէ նոյնիսկ կուից խոյս տա մեն մի մշակն ու Սասունցին —
Թուրը քաշած՝ դու մեն մենակ կուի դաշտը քշիւր քո ձին:

Եւ ամենքն էլ խոնարհւեցին մեծ ծերունու սնարի մօտ,
Դալիճների առջեւ վստահ, աչքերն պղտոր եւ արցունքոտ.
Ասին — քո գործն անեմք պիտի աշխատանքի, կուի դրօշակ
Եւ մեր վերեւ ամուր բռնած՝ պիտի գնանք դէպ յաղթանակ:

Սասնա չփնաղ մեր աշխարհին այսպէս շողաց սէգ Սանասար,
Արեւի պէս մեծ ու բարի, արեւի պէս ջերմ ու պայծառ.
Եւ հեռացաւ բոյրի նման, կախարդական երգի նման՝
Յետեւ թողած անգին աւանդ աշխատանքի եւ քաջութեան:

Բ

Ա Ռ Ի Ի Ժ Մ Յ Ե Ր

Սամասարի մահից յետո հագիւ անցել էր մի տարի.
Երբ գնգում էր Սասնա հողից մինչ հեռաւոր ծագն աշխարհի
Մհեր որդու հոչակն ուժգին, փառքը նրա դիւցազնական.
Հսկաներում՝ հսկա էր նա, հօրների մէջ՝ փառելւան:

Առիւծ Մհեր ձեռքն էր առնում ման ու մանգաղ ու գերանդի,
Լուսաբացից մինչեւ մութը մեծ վաստակն էր տանում հանդի.
Ռայց երբ Սասնա շուրջն էր ելնում սմբակների, ոտքի փռելին,
Մանն ու մանգաղն հանդն էր քողնում եւ ձեռքն առնում
Քուր — կայծակին:

Նրա կռիւն լսում էին Սասնա ֆաջերն հազար, հազար —
Հովիւ, մշակ, արհեստաւոր — ամենքն սլափաւոր ու զինավառ —
Եւ քշմամու վրա ընկնում որպէս հրդեհ ու փոքորիկ,
Եւ ջարդւում էր գոռ քշմամին ոնց ժայռի դէմ բեկւող ալիք:

Խաղաղութիւն՝ որպէս գազպին՝ իջաւ Սասնա ջրին, հողին,
Սասնա արի ժողովրդին — գնացողին, մնացողին:
Եւ բազմացան գառն ու մափին, եւ բազմացան ձին ու արջառ.
Թէ տասն էին — եղան հարիւր, հարիւր էին — եղան հազար:

Սասնա աշխարհն ծաղկեց դալար, ելաւ քովիչ նոր հարսի պէս.
Համեղ մրգով, առատ բերքով կանաչացան հանդն ու պարտէզ.
Եւ սագն առան հարիւր գուսան եւ գովեցին ֆաջ Մհերին,
Սասնա փառքը, նրա կանանց, Սասնա շֆեղ կտրիններին:

Սասնա հողից շատ, շա՛տ հեռու ապրում էր մեծ Մսրա իշխան.
Բանակներով զօրք հաւաքեց, զարկեց, եկաւ, հասաւ Բաքման.
Որն՝ դեռ տղա, որն՝ նորահաս, որն՝ ալիսառն, որն՝ ալեւոր.
Եկան տարբեր աշխարհներից, որն՝ ռտաւոր, որն՝ ձիաւոր:

Ելաւ փութով մարդ ուղարկեց Սասնա քաղաք Մհերի մօտ
Ոսկեշողուն հագուստներով եւ աչքերով չար ու ժահրոտ.
Տեսան տիտան մի գիւղացի նորոգում էր հսկա խովեր՝
Ձեռքին բռնած մի ահեղ մուրն:

— Սա է, ասին, Սասնա Մհեր:

Դարձաւ ու խօսեց մի պատգամաբեր.

— Սալամ ու յանգանք քեզ, հօգօր Մհեր՛ր,
Ողորմած իշխանն ունի շատ բարեւ,
Քեզ ողջունում է մեր Մսրա Արեւ:
Ասում է. — աշխարհքն մի ոսկի նուռ է
Եւ նրա կամքը մերկացած բուր է.
Որտեղից ուզի — այն մասն է շերտում.
Որ մասն որ ուզի — այն շերտն է ուտում:
Նա Սասնա երկրին կը լինի բարի
Թէ՛ նրան հարկ տաք դուք ամեն տարի:

Ուզում է ձեզնից հարիւր բեռ ոսկի,
Հազար հատընտիր բեռնատար ջորի.
Ուզում է հազար լաւացեղ արջառ,
Հինգ հազար չուռ այծ, հինգ հազար ոչխար,
Հազար ճժոյգ ձի ու հազար՝ մատակ,
Տիկերով լի՝ մեղր, տիկերով՝ կարագ.
Ուզում է հարիւր ք-լածամ աղջիկ,
Հարիւրը խարտեաշ — վարդից գեղեցիկ.
Եւ իր հանութեան եւ ուժի նշան
Այստեղ է բողնում մի հօգօր դեսպան:

Ասաց քաջ Մհեր՛ մեծ մուրնը ձեռքին՝
Մսրա ոսկեշոր պատգամաբերին.

— Թէ՛ որ եկել էք խաղ անում մեզ հետ —
Խաղում էք անմար, քէ՛ծ կրակի հետ:
Ազատ ու հպարտ Սասնա լեռներում
Մենք եւ ո՛չ ոքի հարկ չենք վճարում:

Գնացէ՛ք, ասէք ձեր գոռ իշխանին,
Թող բողնի գնա իր գործին, բանին.
Իսկ քէ մի անգամ մենք կուի ելանք —
Ձեզ փոշի կանենք ու քամուն կը տանք:

Ասաց բանբերը շորով ոսկեհուռ.
— Կամ մեծ իշխանին եղէք անձնատուր,
Եւ կամ ընտրեցէ՛ք դուք բուր ու կռիւ:

Գոռաց սէգ Մհեր.

— Ընտրում ենք կռիւ ...

Ձէնով Յովան ելաւ, կանչեց, գոռաց որպէս բուք, որոտում.
Նրա ահեղ ձայնը բնդաց համատարած Սասնա երկրում:
Ո՛վ հնձում էր — բողեց մանգաղն, հանդում բողեց իր գերանդին,
Սայլտրն բողեց սայլը մամբին, քէ ձի ունէր — հեծաւ իր ձին,
Ո՛վ բահ ունէր ձեռքին բռնած — բողեց բահը — առեց նիզակ,
Ո՛վ որ խուրձ էր կապում հանդում — գէնէր կապեց, վագեց քաղաք,
Ով դագգեհին շալ էր բանում — բողեց դագգեհին ու սոռա բուր.
Եկան հովին ու գառնաբաժն, եկան բրուտն ու ջաղացական —
Որն՝ արագոտն որպէս այծեամ, որն՝ ածղահա սարի նման:

Ելաւ, կանգնաւ Առիւծ Մհեր՛
Թուխ աչքերով ու գանգրահեր.
Հագաւ գրահէ շապիկն իր վառ,
Մէջքին կապեց պողպատ քամար,
Հագաւ գրահէ մոյլը ոտին,
Գլխին դրեց քաղախ կոտին.
Կողքին կախեց բուր — կայծակին,
Հսկա վահանն բռնեց ձեռքին,
Ամուր կապեց քամր սաղափին,
Ելաւ հեծաւ հրեղէն ձին:

— Սասնա ժողովուրդ, ա՛յ, Սասնա Ծռեր,
Թշնամին կարծում է Սասունն՝ անտէր:
— Ապա ի՞նչ ենք մենք — մոխի՞ր, ոտքի հո՞ղ ...
— Ձէ՛, Մսրա զօրքին ահ ու մահ բերող ...

— Թող շուտ ձի հեծնի, ով որ ձի ունի.
Գնում ենք մինչեւ գետը Բաքմանի.
Թող մեզ հետեւի ո՛վ որ ռտաւոր,
Ով կուի գործին վարժ է ու սովոր:

Փռչին ելաւ ամպի նման եւ տարածեց մինչեւ Բաքման.
 Եւ այդ փռչաւ ամպի տակին Սասնա փառքն գետը հասան:
 Սարի սովոր տղերք էին — արագավազ որպէս այծեամ.
 Իջան որպէս ահեղ մրրիկ, գարնան վարար գետի նման,
 Շինեցին լաստ, դրին կամուրջ — անցան արագ այն միւս ափ:
 Երբ վրնջաց Մհերի ձին — Մարա գորգին տիրեց սարսափ:

Ելաւ Մարա բանակն անծայր, որ չունէր թիւ, չունէր համար:
 Հովին բացին անվերջ դրօշակ՝ մետաքսահիւս եւ գունավառ.
 Հեծելագորն առաջ տուիեց որպէս յանկարծ ելնող հեղեղ
 Եւ յետեւից անհաշիւ գորգ՝ ձեռքերն առած տէգ ու աղեղ:

— Վաղ ձեր կիները կը մնան այրի,
 Ե՛յ, սարի արջեր Սասնա աշխարհի.
 Կանչեց իշխանը Մարա մեծագոր:

Մհեր միտ բերեց աւանդն իրեն հօր.
 Դարձաւ եւ խօսեց Սասնա փառքին.
 — Յիշեցէ՛ք հօրըս պատւերը վերջին —
 Այնպէս պաշտպանեմ հողը մեր երկրի —
 Ինչպէս պահում եմ լոյսն մեր աչքերի:

Եւ շողացրեց թուր — կայծակին — փառք, մտաւ Մարա բանակ
 Եւ նրա հետ թռան արագ թէ ձիաւոր, թէ հետեւակ:
 Այն որ չընկաւ նրանց թրից — ջարդեց ձիու ոտների տակ,
 Այն որ փրթաւ ձիու ոտքից — նրան խոցեց տէգն ու նիզակ,
 Այն որ տէգից չընկաւ խոցւած — նրա գլխին իջաւ մահակ.
 Ո՛վ չը կերաւ գլխին մահակ — գետին փուկեց բռունցքի տակ:
 Մարա գորգը ալիք ալիք եկաւ թափուեց ծովի նման —
 Ծովի նման յետ նահանջեց — ինքը փլած իրա վրան:

5

Մարա գորգերն ասին միմեանց.

— Սրանք մարդ չեն — դե՛ւ ու տիտան.

Ո՛չ մեր նետն է խոցում նրանց, ո՛չ մեր թուրը արարական:
 Որպէս ալիք յետ, յետ ընկան — Սասնա փառքն նրանց յետեւ:
 Հագիւ ելել էր երկնքում միջօրէի պայծառ արեւ.
 Երբ շողշողումն այն դրօշներն անհետ եղան արեւի տակ.
 Եւ նրանց տեղ երեւացին դրօշներ ձիւնի պէս սպիտակ:

Մարա գորգից առաջ անցաւ մի կին շփեղ որպէս չինար.
 Եկաւ հասաւ Սասնա բանակ՝ ծամերն արձակ ու զինավառ.

— Ձեռքդ՝ կանաչ, սուրդ՝ հատու,
 Արեւդ անմար լինի, Մհեր.
 Մարն արիւր քեզ հարկատու
 Եւ դու՝ նրա պաշտպանն ու տէր:
 Խորտակեցիր ոտքիդ ներքո
 Մարա գորգը ջարդ ու փշուր.
 Դժոխ լինի թող սիրտը քո
 Այդ խեղճերին որք ու տխուր:
 Հրաման տուր որ տուն գնան,
 Վառ արեւիդ աղօթք կարդան:
 Ես էլ — Մարա իշխանի կին
 Ողջունում եմ Սասնա փառքին:

Մհերն ասաց.

— Մարա Խաթուն,

Ասա գորգին որ գնան տուն.
 Ո՛ւր է երկիդ, Մարա իշխան —
 Նրան ասեմ մի երկու բան.
 Մենք ուրիշին չենք ծոում վիզ,
 Հարկ չենք առնում եւ չենք տալիս:

— Երեկ Սասնա, ո՛վ փառ Մհեր,
 Որ քեզ պաշտպան ունի ու տէր:

Ասաց Մարա շփեղ Խաթուն, շիկնեց փափուր վարդի նման,
 Շողաց նրա ծով աչքերում մի ցով սիրտ եւ հիացման.
 Ու գլխիկոր թողեց, գնաց. Մհեր կարծեց որ մարել էր
 Մի արշալոյս իրեն հոգում եւ տիրում էր այնտեղ գիշեր:

6

Վերադարձան Սասնա փառքն գոռ երգերով, ծիծաղներով,
 Կանգնել էին հարս ու աղջիկ նրանց անցած փար ու փամբով.
 Պառաւն ու ծերն թափում էին առատաւիտ գովք, օրհնութիւն.
 Հօգը էին Սասնա ծոերն, անպարտելի էր դեռ Սասուն:

Քաջ Մհերին ջերմ ողջունեց նրա սիրուն կինը Սինամ.
 Նրա հոգում վառում էր դեռ պատկերն կնոջ այն գեղածամ,
 Զգում էր նա որ այն կուռ յաղթողն Մարա վարդ Խաթունն էր,
 Որ խոցել էր իրեն սիրտը եւ անշոքա իրեն գերել:

Խոր կսկիծից, վշտից մեռաւ Մսրա գոռոգ ու չար իշխանն,
Եւ վարդ Խաթունն այն շողշողուն դարձաւ Մսրա տէր-տիրական.
Ելաւ փութով Սասուն նամբեց հաւատարիմ երկու բանբեր.
Առաւ նամակն անուշահոտ՝ յուզած կարդաց Առիւծ Մհեր:

«Սասնա առիւծ Մհերին, փահելվանին անմամն
«Մսրա անբախտ Խաթունից ողջոյն, եւ ռէր, եւ սալամ:
«Այն կուռում որ, քաջ Մհեր, Մսրա գորգին յաղթեցիր —
«Նրանց թողիր անշղթա — դու իմ հոգին գերեցիր:
«Ես այն օրից չգիտեմ ի՞նչ է հանգիստ, ի՞նչ է քուն.
«Ջնջիր հոգուցս քո դաղը — կամ տէր եղիր քո գերուն:
«Մեռաւ իշխանն ամօթից երբ շահեցիր երկու մարտ —
«Մէկը կռիւն էր այն մեծ, մին էլ սիրտն էր իմ հպարտ.
«Սիրտըս — պակած կարմիր վարդ՝ ռոտիդ տակն է, իմ յաղթող.
«Վեր ա՛ռ. նայիր կոխոտւած թերթիկներին արիւնոյ:
«Հարուստ Մըսրն ու Խաթունն, Մհեր, քեզ են սպասում.
«Մենք տէր չունենք — դու արի եւ մեզ արա տիրութիւն:
«Մետաքս բարձեր շարել եմ, ծովին բացել պատուհան,
«Ծոցիս ալգին ծաղկել է, արի՛, իմ քանգ պարտիգպան:
«Սիրո գիրն այս փակում եմ համբոյրներով անսպառ.
«Սիրտս եմ քափել նրա մէջ որպէս քանաք արնալառ.
«Ինչպէս հանդը Նեղոսին — սպասում է սիրտըս քե՛զ.
«Արի վարար Նեղոսի սուրբ, կենսատու ջրի պէս»:

Մհերն ասաց.

— Ա՛յ կին, Սինամ, գիր է նամբել Մսրա Խաթուն.
Ասում է որ ես վեր կենամ գնամ իր տուն:

Սինամն ասաց.

— Թէ դու գնաս Մսրա քաղաք, Խաթունի մօտ՝
Քառսուն տարի էրիկ չես ինձ — չես ինձ ծանօթ:

Վէճի մտան մարդն ու կինը երեք ցորեկ, երեք գիշեր,
Ո՛չ մին արաց փոքր զիջում — ոչ Սինամը, ոչ էլ Մհեր:

Ելաւ Մհեր նամբէն ընկաւ, գնաց, հասաւ Մսրա քաղաք.
Բազարներում՝ գնձ ու ապրանք — ամեն կողմ՝ ֆէօշկ ու
աշտարակ.
Եւ Խաթունի հոխ պալատում՝ ոսկի սպասք, մետաքս ու բոյր,

Քառսուն ծառա՝ սաքի պէս սեւ եւ քառսունը խաժ, ճիւղաքոյր:
Երջանիկ էր Մսրա Խաթուն՝ յաղթ ու շէնշող Մհերի հետ.
Նազան էր նա որպէս գեփիւռ, գարնան նման՝ բուրումնաւտ:
Երբոր անցաւ մի ժամանակ մի մանչ տղա բերեց խաթուն.
Տօն սարքեցին Մսրա երկրում, պար, խրախմանք ու ցնծութիւն:
Պալատում մեծ կոչումն արին, տղի անուն դրին Մելիք.
Մսրա ժառանգն ու տէրն էր նա եւ անցքերին նրա գալիք:
Թէ որ ուրիշ ամեն տղա ամսից ամիս էր մեծանում՝
Մսրա Մելիքն օրից օր էր անում, փարթամ հասակ քաշում:

Մհերի մեծ սրտում կրկին վառեց սէրը իր լեռների,
Յիշեց իր ճին, քուր — կայծակին, իր կորեկի արտը բերրի.
Ի՞նչ էր անում սիրուն Սինամ, դեռ իրեն դէմ ֆէ՞ն էր պահում,
Ի՞նչ էր անում ինքն հեռաւոր եւ տօթակէզ Մսրա երկրում:
Ականջ դրեց — Մսրա Խաթունն խաղ էր անում երեխի հետ.
Մելիքն հագիւ ռոտն էր փոխում՝ իր մօր անհուն ցնծման անգէտ:
«Մանըր, մանըր փոխիր տոտիկ,
«Մայրն քեզ մատաղ, Մսրա Մելիք.
«Մսրա օջախն դու վառեցիր.
«Սասնա օջախն էլ մարեցիր»:

Մհեր կարծեց որ իր սրտում յանկարծ մխեց արար դաշոյն:
— Մնաս բարով, Մսրա երկիր, մնաս բարով, Մսրա Խաթուն,
Ինձ կանչում է մի վառ կարօտ, ինձ կանչում է հայրենի տուն.
Ինձ կանչում է քաղցր Սինամ, անպարտելի, հպարտ Սասուն:
Ռոտըս կոտրէր Մսրա երկիրն ես չը գայի,
Կուրանար աչքս ես Խաթունին չը տեսնէի.
Ուրիշի արտն ես ջրեցի — կանաչացաւ.
Սասնա արտը թողի անջուր եւ չորացաւ:

Ուշ գիշեր էր երբոր Մհեր եկաւ, հասաւ Սասնա քաղաք.
Իրենց տանը յոյսի նման պլպլում էր մէկ հատ նրազ.
Թակեց դուռը, քակեց կրկին. ներսից Սինամն «ո՛վ է» ասաց:

— Ես եմ, Սինամ, եկ, դուռը բաց:

— Դուռ չեմ բանա ես քեզ համար,
Օտար ես ինձ — ես քեզ օտար:

— Սինամ, մեղք եմ արել քո դէմ,
Սասնա երկրի եւ իմ հօր դէմ:
Մարա օջախն վառեցի ես,
Թողի Սասնա օջախն անտես:

— Երդւել եմ ես՝ փառսուն տարի
Քեզի համար մնալ այրի:
Գնա՛, քակիր ուրիշի դուռ,
Իմ դուռն քո դէմ փակ է, ամուր:

Մենք ելաւ, ընկաւ դռներ, դուրսն՝ աղամա մութ, կէս գիշեր.
Բերեց եղբօրն ու տէրտըջն, ու ծերերին շատ ալեհեր:
Սինամ ելաւ բացեց դուռը. ու նստեցին ամենն կարգով.

— Սինամ, օրհնած, քո աչքը՝ լոյս, կտրիւնդ եկաւ հագար բարով.
Ասաց բարի, ծեր տէրտէրը —
Եւ ձայն տին միւսները:

— Կտրի՛ն է նա — բայց իմը չի:
— Հապա ո՞ւմն է, որ քոնը չի:
— Ո՛ւր էր — այնտե՛ղ քոյ որ գնա,
Նա ո՛չ իմն է, ո՛չ էլ Սասնա:

Ասին.—

Սինամ, երդումդ, որ կա, ե՛կ, մոռացիր.
Մենք վառեց Մարա օջախն արեւածիր.
Սասնա օջախն քոյեց մարած եւ անկրակ:
Մենք ձեռքնից պահանջում ենք Սասնա ժառանգ:
Փառսուն տարին արի, հաշիւը փառսուն վայրկեան,
Թող միշտ շողա աստղը պայծառ Սասնա մեր տան:

Սինամն ասաց.—

— Սասնա սիրուն
Ես Մենքին առնում եմ տուն.
Նորից սիրով էրիկ ու կին,
Նորից նոյն բարձն, նոյն՝ անկողին:
Հօր իգիթ մարդու համար
Երբեմն պէտք է սիրո աւար:
Ինչո՞ւ կրքով երդւելի ես,
Ու դրժելի երդումս այսպէս:
Այն օր որ մեզ ծնւի տղա,
Այն օր մեզի գալու է մահ:

Քաջ Մենքի դարձի լուրը քնդաց բոլոր Սասնա երկրում.
Եւ փաղափում ու գիւղերում վառեց ծիծաղ ու ցնծութիւն:
Ամեն կողմից հաւաքեցին մարտիկները կարօտալաւ
Եւ Մարութա վանքի բակում մատաղ արին նրա համար:
Ժողովել էր մեծ բազմութիւն — հարս ու աղջիկ, տղա ու ծեր.
Եւ ամենին ողջունում էր լուսածիծաղ Առիւծ Մենք:
Երբոր կերան մատաղն առատ եւ խմեցին սառն աղբիւրից՝
Մենքն ելաւ մեծ կաղնու պէս՝ բոցավառած բուռն յուզմունքից:

— Իմ աննաւն, իմ հարագատ Սասնա փաշեր,
Ջա՛ն ժողովուրդ, ձեզի մատաղ լինի Մենք.
Անփորձ էի Մարա երկրին երբ գնացի —
Վերադարձաւ ես փորձառու եւ խելացի:

Թէ ուզում ենք ապրիլ ազատ հարկից, անից,
Փրկել մեր վիզն օտարների արևոտ լծից —
Իսկ կրճեքով քշնամու դէմ կուով միայն
Չենք քաղելու անգին վարդը մեր յաղթութեան:

Ժողովրդի կեանքը քանզի է մեզի համար,
Ամեն կրնի, անցի մատին կանգնեմ պատար,
Կանգնեմք բերդեր մենք անառիկ մեր հոգու պէս.
Թող միշտ այնտեղ պատրաստ գտնի քշնամին մեզ:

Գոմշու կուի օրն անցել է. վա՛յ այն ազգին,
Որ գնեմ չունի, պատար չունի իրեն կրճին.
Խշնամու դէմ պէտք է անխոց անենք Սասնա.
Ես կառուցող մարտիկներ եմ ձեռքից ուզում:
Վանքերի մօտ շինեմք պայծառ, մեծ դպրատուն,
Թող մեր հոգին ծաղկագրւի քանզի գրեքում.
Գուսանների, պատմիչների երկերում վառ՝
Մեր ժողովուրդն անմահ մնա դարուց ի դար:

Առաջ անցան ֆարհան, ֆարտաշ — առաջ անցան վարպետ,
սայլոր.

Եկան հագար աշկերտ, մշակ ե՛ւ որմնադիր, ե՛ւ գործաւոր.
Եւ մուրհների զարկից զնգաց Սասնա աշխարհն ու Ծովասար,
Եկան բերդեր ու դպրատուն եւ անցեքում՝ պատ ու պատար:

Եւ վիթխարի, սպառազէն իր լեռների փառքի նման
Ելաւ Սասնա մեծ ժողովուրդն արեւաշող ու գովական.
Կանգնեց առիւծ Մենքի շուրջ — պատրաստ՝ ամեն պատահարի —
Հալալ դատի եւ վաստակի, անեղ կուի ու պայքարի:

Դարձեալ անցաւ մի ժամանակ — որպէս բուրմունք, որպէս
երագ.

Ապրում էին հրկէզ սիրով — սիրողների պէս նորահաս՝
Առիւծ Մհերն ու վարդ Սինամ, ապրում էին սպառելով,
Որ միշտ ազատ մնա Սասուն իր հրաչւի կտրիններով:

— Մհեր, իմ քաջ, ես մեռնէի, ինչո՞ւ այսպէս երդում արի-
Դէ՛հ, ես ոչինչ — ես ի՞նչ արժեմ — վայրի ծաղիկն իմ սարերի.
Իսկ դու քաջ ես եւ իմաստուն, հօգոր մարտիկ ու ղեկավար.
Ինձնից յետո հազա՛ր կը գան — քեզնից յետո՛ միայն խաւար:

— Թէ իմ մահով Սասնա համար պիտի ծնւի մի լաւ ժառանգ
Հազար գին են տւել կեանքիս — մահս եղել է աւելի քանգ:

Եկաւ, հասաւ այն մեծ օրը, Սինամ բերեց մի մանչ տղա —
Առեց նրան սիրով սեղմեց իրա մարդ սրտի վրա:

Դեռ մահն չեկած, ասաց.

— Մհեր, տղիս անուն Դաւիթ դնէ՛ք,
Թող քեզ նման հօգոր լինի, եւ իմաստուն, քեզի պէս սէգ:
Իմ քաջ Մհեր, այս մէկ օրը՝ ինձի արժէ հազար տարի
Ես մի ժառանգ տւի Սասնա, մի նոր պաշտպան մեր աշխարհի:
Դու իմ Մհեր, դու անմահ ես, պիտի ապրես դարեր անվերջ —
Դո աննւան ժողովրդի պայքարների ու երգի մէջ:

Եւ դեռ չեղած օրն իրիկուն՝ նրա համար սեւ գիշեր էր:

Մարտիկների, Յովանի հետ Մհեր հանդարտ խօսում էր դեռ.
Խօսում էր հին կռիւներից եւ դէպքերից հերոսական,
Պատկերում էր որ միշտ լինեն անվախ, գթոտ ու միաբան:

Ապա ասաց.

— Զենով Յովան, Դաւիթին տարէ՛ք Մսրա աշխարհ,
Թող Խաթունը մեծացնի մանուկ Դաւիթն Սասնա համար:
Թող սովորի կուրի գործը եւ շատ արհեստ, իմաստութի՛ւն.
Որ իր օրով հօգոր լինի եւ բարգաւաճ մեր այս Սասուն:
Հօրս քողած աւանդը մեծ՝ ձեզ քաջերին եմ աւանդում.
Սիրով ապրէ՛ք, հօգոր կացէ՛ք, քողէ՛ք հանգիստ մեզ մեր քնում:

Եւ այն անուշ դէմքի վրա, ուր չէր իջել ո՛չ քէն, ո՛չ ահ —
Իջաւ մշուշ եւ մառախուղ, իջաւ դալուկ եւ յետո ... մա՛հ:

Գ

Ս Ա Ս Ն Ա Դ Ա Ի Ի Թ

1

Սիմամն ու առիծ Մհեր այսպէս վեհութեամբ մեռան.
Տարան, քաղեցին նրանց լանջին ծովասար լեռան,
Ուր շէն կանգնում էր վանքը եւ ուր դպրատունն էր նոր,
Որտեղ փուռում էր Սասնա որսի անտառը խոշոր:

Նրանց նւիրումն այն վեհ, նրանց գործերը պայծառ
Միշտ էլ մնացին անմահ Սասնա փառերի համար.
Թէ վառ յաղթութեան ժամին, քէ յորդ արիւնի նամբին
Անմար վառւել է նրանց բոցէ, անմահ հոգին:

Նրանք որք քողին Դաւիթին — իրենց բոցաւեր մանկան,
Որին տէր կանգնեց իսկոյն նրա հօրեղբայր Յովան.
Ասաց Յովանի կինը — եղբորդ պատուէրը յիշիր —
Ե՛լ ու երեխին անփորձ՝ Մարա հաթունին նամբիր:

Ձէնով Յովանն էր ելաւ, ամուր փաթաթեց Դաւիթին.
Բերեց նւերներ առատ — մեղր ու կարագ ու գազպին.
Երկու փահլեվան կանչեց — երկու մարտիկներ հօր —
Տւեց երեխան նրանց, տւեց խրատ ու յորդոր:

— Մարա հաթունին կըտաք առիծ Մհերի որդուն.
Կասէք, — Դու պահիր նրան, կաթովդ մեծացրու, հաթուն,
Որպէս հարազատ որդուդ, որպէս արգանդի պտղիդ.
Իրեն քող անտէր չգա, նրան տուր կաթ ու ժպիտ:
Դուք էլ հսկեցէք նրան, որպէս ձեր աչքի լոյսին:

— Թէ որ ունենանք տա՛ս կեանք — նրան զոհ կանենք, ասին:

2

Մսրա խաթունը սիրեց Դաւթին իր որդու նման.
Առիւծ Մհերի սիրուն եղաւ նրա մայր, պաշտպան:

Մելիքն էլ ատեց նրան եկած առաջին օրից.
— Նրանք հաստակող ազգ են, Սասնա սարերի պէս՝ ցի՛ց.
Փորձանք կը լինի նա մեզ — այդ որբ, վայրենի լակոտ.
Յետ, իր հօր տունը նամբի, նրան մի պահիր մեզ մօտ:

Մսրա խաթունը գումատ՝ աչքում արտասուք շողաց.
Խոժոռ՝ Մելիքին նայեց, սաստիկ բարկութեամբ ասաց.

— Մելիք, իմ կաթը քեզ հարամ կանեմ
Թէ Դաւթի մասին մի վատ բան լսեմ.
Զէ՛ որ Մհերի որդին է քեզ պէս.
Թող փոքր եղբայր, ընկեր լինի քեզ:

Դաւիթ մեծացաւ արագ Գարնան ջրերի նման
Վարար գետի պէս անգուսպ, հեղեղների պէս՝ յորդան:
Ասես մրրիկ էր ահեղ՝ նրա մարմնի մէջ փակւած.
Ամպոտ օրւս պէս երբեմն՝ ուժգին պռոքկում էր յանկարծ,
Եւ վա՛յ նրան, որ դէմ գար նրան՝ ցասման այդ ժամին.
Իսկոյն փշրում էր նրան յանձնում ցաւին ու մահին:

3

Լոյսն որ բացւէր՝ մեր Դաւիթն էր
Գլուխն առնում, դուրս էր ընկնում:
Շուրջն էր առնում շատ խաղընկեր.
Լըփըրտում, վէգ էր խաղում:
Նա դեռ հազիւ հինգ տարեկան
Աչքեր ունէր բոցի նման.
Ընկերները՝ իրնից շա՛տ մեծ
Որն՝ տասներկու, որն՝ տասներկու:

Մի օր գաղտնի խորհուրդ արին՝
Մի խաղ անեն Սասնա Ծռին.

Իրենց վէգերում լեցրին կապար,
Եկան Դաւթին խաղ անելու համար:
Նրանք վէգ նետում եւ ու՛րկ էր գալիս.
Իսկ Դաւթի վէգը տարւել էր տալիս:

— Դեռ երեխա ես. գնա, սովորիր
Ու յետո մեզ հետ դու խաղի ելիր:

Դաւիթ ծիծաղեց. — Է՛հ, խա՛ղ է, ի՞նչ կա.
Խաղում քէ՛ տանել եւ քէ՛ տարւել կա:
Գետնից վեր առաւ մի ծանր վէգ յանկարծ.
Հօր մատներով ջարդ փշուր արաց.
Վէգերում հոսեց խաւար եւ արին,
Մոնչաց որպէս վիրաւոր կորին.

— Վա՛յ, դուք խաղալիս Մսրա շներ,
Ինձ ծաղր անելն ձեր բանը չէր:

Որին ձեռք տուց, ձեռքերը կտրեց,
Որին ոտք գարկեց, ոտքերը ջարդեց.
Որին աչքն հանեց եւ որին՝ ատամ.
Որն կաղ տուն հասաւ եւ որն՝ հաշմանդամ:

Հայրերը ելան եւ ժողով արին,
Մսրա Մելիքին գանգատ գնացին.
— Դաւիթը որ կա — տղա չէ, հէ՛ւ է.
Դուրսը մի քողնէ՛ք — կապելու խել է:

Մելիք վար առեց հօր քուրը պատից —
Արի՛ւն էր կաթում նրա աչքերից:

Դէմ վագեց մայրը. — Գժւե՛լ ես, տղա,
Այսըր ի՞նչ է նա — մի մատ երեխա:

4

Խաթունն ասաց. — Դաւիթ, որդի՛,
Մեր պարտիզում դու խաղ արա.

Դուրսը վխտում են անօթի
Հագար տեսակ շուն ու տղա:
Քեզ խաղընկեր ես կը բերեմ
Հարուստ մարդկանց, ջոջի տղերք.
Բոլորն էլ կիրք ու բարեգէտ,
Ամենքն ունեն շնորհիք ու խելք:

Դաւիթն ասաց. — Լա՛ւ, քո սիրուն
Ես խաղ կանեմ մեծ պարտիզում:

Դաւիթին հաքունը պահակ էր դնում
Նրա հետ եկած փահլեվաններին,
Լսում էր Դաւիթն ամեն մէկ պատում,
Ամեն վէպ, զրոյց հայրենի երկրին:
Եւ նրա հոգում զնգում էին ջինջ
Նրգերը հանդի, ձիերի խրխիւնջ.
Եւ նրա մանուկ սրտում արեւոտ
Վառում էր Սասնա սարերի կարօտ:

5

Մի օր էլ Դաւիթն այն մեծ պարտիզում
Տղաների հետ խաղում էր կայտառ.
Ցատկում էր, հսկա միւղերն էր բռնում
Եւ նրանց վրա ելնում, նստում քառ:

— Դաւիթ, ա՛յ Դաւիթ, մղերը ցա՛ծ բեր,
Ճղերին նստեմք ու խաղանք բարան.

Ձայն տւին ջոջի անմար տղաներ:

Ցած բերեց մի միւղ ու վրէն նստան:
Դաւիթն որ ցատկում — միւղն վեր էր ելնում
Եւ փաշում ուժով — գետին հասցնում:

— Բարա՛ն, քո՛իր, վեր քո՛իր,
Մարա արեւը վառիր:
Իջիր, բարան, իջիր ցած,
Սասնա արեւն է մաքած:
Նրգում էին Մարա գուտեր՝
Նստած մղին այն տարուբեր:

Դաւիթ կարծեց գլխին յանկարծ շա՛նք էր պայքեց.
Ձեռքում ամուր բռնած միւղը մէկ բաց քողեց.

Եւ քո՛իչֆի մէջ նետահար քո՛չնի մման
Մարա տղերք միւղերն ի վար գետին ընկան:

Որն իր աչքը վրա տուեց, որն՝ իր ձեռքը.
Որն կորցրեց իրեն ոտքը, որն՝ իր խելքը.
Որին հէ՛մքը ալլանդակեց, որին՝ իրան.
Ոմանք ընկած տեղից նորից վեր չի կեցան:

Ապրողներին առան իրենց հօր տուն տարան,
Մեռնողներին էլ դրեցին ջամու դռան:
Մարա ջոջերն, մոլլան եկան Մելիֆի մօտ՝
Սեւեր հագած, աչքերը՝ չար եւ արիւնոտ.
Ասին. — Ձեր տան մէկ հատ ծուռ կա Սասնա երկրից,
Մի ծուռ տղա՝ այդ հաստակոյ ժողովրդից.
Նա դարձել է Մարա երկրին մահ ու փորձանք.
Կամ ազատիր մեզ այդ անմար պատուհասից
Եւ կամ քոյլ տուր որ հեռանանք Մարա երկրից:

Մելիֆն իր հօր քուրը փաշեց
Մանուկ Դաւիթի վրա վազեց.

— Այդ հաստակոյ տղի համար
Հարամ դարձաւ մեր հացն ու ջուր.
Ես չեմ ֆանդի Մարա աշխարհ
Ի՛նչ է մեզ մօտ մնա մի ծուռ:

Եւ քուրն զարկեց որ սպաննի
Սասնա Դաւիթի հոգին առնի:

Մայրը կանգնեց նրա դիմաց,
Կանգնեց — նրա դէմքին ունաց.

— Ի՛նչ ես առել աղեղն ու քուր՝
Եկել մի մատ տղի վրա,
Թէ ուժով ես — ուժըդ ցոյց տուր
Մարտիկներին՝ անյաղք Սասնա:
Ի՛նչ է նրա օրն ու տարին,
Որ գիտեմա չարն ու բարին:

— Դու միշտ պաշտպան կանգնիր նրա.
Ամեն՛դ է նա, մի մատ տղա ...
Շատ լա՛ւ գիտէ ի՛նչ է ամուս
Սասնա վարագն այդ արմախում:

— Արի, որդի', մի փորձ անենք.
Բերենք մի մեծ սինի ոսկի.
Եւ մէկ սինի կրակ բերենք,
Տեսնենք, որի՞նք ձեռք կը զարկի:
Թէ ձեռք զարկեց թէ՛ կրակին —
Անմեղ է նա գառան նման.
Իսկ թէ ճանկեց դեղին ոսկին —
Մեղաւոր է — պատժիր նրան:

6

Մարա Մելիքն համաձայնեց մօրն ասածին:
Բերին փայլուն ոսկով լիքը ծանր սինին,
Մին էլ բերին լիքը պայծառ, թէ՛ կրակով.
Դաւթի առաջ տարան դրին իրենց կարգով:

— Դաւիթ, որդի, հիմա այսպէս որ խելօք ես,
Յանկանում եմ լաւ նւերով վարձատրել քեզ.
Բերել եմ քեզ արեւաշող երկու սինի.
Ս'ն քեզ համար ո՛ր մէկից որ սիրտդ ուզի.
Բայց մէկ սինուց միայն պիտի առնես նւեր:

Մայրն ու Մելիք հսկում էին լուռ, անհամբեր:

Դաւիթն անթարթ նայեց ոսկու ծանր սինուն.
Նրա վրա թափած տեսաւ լաց եւ արիւն.
Եւ զգանքով ոսկու սինուց դարձրեց երես:
Մէկալ սինին շող էր տալիս արեւի պէս.
Եւ ձեռք զարկեց վառ կրակի պայծառ սինուն:
Ձեռքի կրակն բերան տարաւ, այրեց լեզուն.
Այրեց լեզուն եւ բերանում դարձաւ բլիթ.
Այն օրանից անունն մնաց թլոր Դաւիթ:

7

Դաւթի գլխով էլի անցաւ մի ժամանակ արկածալի.
Հիմա նա մի պատանի էր վարդ այտերով եւ գանգրահեր:
Մելիքն արդէն տէրն էր Մարա, տէրը նրա փարթամ գահի.
Նրան՝ ըստրուկ շատ ժողովուրդ եւ հարկատու՝ շատ երկիրներ:

Սասնա երկիրն ազատ էր դեռ. բայց էլ չկար Սասնա Մհեր.
Մեծ էր Սասնա ժողովուրդը — պակասում էր լաւ ղեկավար:

Մարա Մելիքն ասաց.

— Զարկեմ երբ դեռ Սասուն չունի մի տէր:
Ելաւ այնտեղ բանակ նամբեց՝ սպառազէն եւ անհամար:

Ձէնով Յովան՝ մեծերի հետ՝ նւերներով, աղաչանքով
Դիմաւորեց Մարա զօրքին. ելաւ, գնաց մեծ պետի բով.

— Ա՛յ պետ, ասաց, քանն է Սասուն եւ բարեգութ մեր Մելիքին.
Մի գոհար էլ աւելանա թող սէգ Մարա անգին թագին:
Մենք հարկ կտանք ձեզ եօթը պորտ, աղօթք կանենք որ տէրն պահի
Մարա Մելիքն ողջ ու հաստատ Սասնա վրա եւ իր գահի:

Ասաց պետը.

— Մին որ եկանք Սասուն ահեղ մի առիւծ էր.
Հիմա կթան կով է դարձել, որ կաթ ունի եւ չունի տէր:
Մարա Մելիք տարածում է Սասնա վրա իր հովանին.
Աղօթք արէք, որ տէր նրան հաստատ պահի միշտ իր գահին:
Քանի հարկ տաք, խելօք լինէք — հաշտ կը մայի նա ձեզ վրա.
Թէ դէմ գնաք նրա կամքին — ձեզ կը բերի աւեր ու մահ:

— Վերեւ հօգօր Աստուծոյ կա —
Ներքեւումը՝ տէրը Մարա:

— Ձեզնից ուզում եմ փառսուն բեռ ոսկի,
Փառսուն կարաս մեղր ու պանիր տիկի.
Փառսուն գեղեցիկ աղջիկ շարմաղան,
Փառսուն կարն աղջիկ, որ երկանք աղան,
Փառսուն երկայն կին, որ ուղտեր բառնան,
Փառսուն շէկ աղջիկ — աղախին դառնան,
Փառսուն ֆաջ տղա, որ պատանդ մնան,
Փառսուն կարմիր կով — փառսունն էլ կթան,
Փառսուն նոր երինջ, փառսուն եզ լծկան,
Փառսուն լաւ ջորի, փառսուն ձի վազան:

— Կը կատարենք քո հրաման,
Համաձայնեց Ձէնով Յովան:

Փանդեց հողի հետ հաւասար մի փանի բերդ, մի փանի վանք,
Եւ հետն առած առատ գերի, շատ անասուն եւ շատ ապրանք՝
Մարա զօրքը թողեց Սասուն, դարձաւ, գնաց Մարա աշխարհ —
Սասնա վրա դրած մի հարկ — ծանր որպէս տապանաբար:

Մսրա քաղ քում տօն սարքեցին եւ խրախմանք յաղթանակի,
 Փողոցներում՝ քափոր ու երբ — շողիւն գէնֆի ու նիզակի:
 Առանց կուի, առանց արեան Սասուն եղել էր հարկատու:
 Այն որ առիւծ էր մանչող — դարձել էր մի քոստ կատու:

Փահլեվաններն պատմել էին Դաւթին Սասնա դէպքերն այն սեւ
 եւ պատանու դաւար սրտում ընկել էր մի ցաւ յարատեւ:
 Մեծացել էր Մսրա Մելիքն — եղել էր մի ահեղ տիտան:
 Գնում էր դաշտ ձիարշաւի, քրախաղի, հովի մրցման:
 Եւ նրա հետ դաշտ էր գնում Մսրա մէն մի ծանօթ մարզիկ,
 Գնում էին Մսրա մեծերն ու քաջերը նրա զարմիկ:

— Մելիք, որդի ցան, եղբորդ հետըդ տար.
 Բաւ է տան նստած ինքն իրան ուտի.
 Որք է եւ անտէր. նրան հոգատար
 Եղբայր ու պաշտպան լուր դո՛ւ կաս, որդի:
 Վերցրու դու նրան, քեզ հետ դաշտը տար —
 Գուցէ իր հոգու մէջը փարատի:

Դաշտումն արշաւ կար ձիերի՝ բաշերը ծուփ որպէս ալիք.
 Քառասնակ քոչում էին որպէս մրրիկ, անցնող տարիք:
 Յետո եղաւ բուռն քրախաղ, շանթ էր ասես պայքում պայծառ,
 Երբ այն հզօր ձեռքերի մէջ քրերն բաղխում էին իրար:

Մսրա Մելիք վարժ էր ու փորձ մրցումներում այդ մարտական,
 Շահողն էր միշտ եւ առաջին — չկար ոչ մէկ նրա նման:
 Ապա եկաւ հովի մրցում. քոստուն լիդր կշռող հովեր
 Այնպէս դիւրին էին նետում ասես փետուր եղած լինէր:

Դաւիթ դաշտում նստել էր լուռ եւ աւագի հետ էր խաղում,
 Հովերը մօտ էին գալիս, սակայն, նրան չէին հասնում:
 Երբ Մելիքին եկաւ հերթը, ուզեց Դաւիթն ելնի տեղից.
 Ի՞նչ որ արին նա չը շարժեց, ձեռք չի քաշեց իրեն խաղից:

Մսրա Մելիքն ասաց. «լաւ է, կսպանենք եւ նրան հովով,
 «կասեն տխուր մի արկած էր եկաւ, անցաւ Դաւթի գլխով»:
 Առաւ հովը ուժով նետեց, գնաց իջաւ Դաւիթի գլխին.
 Ասին. « Սասնա աստղն խաւարեց, հազար ափսոս Սասնա Դաւթին»:

Բայց մէկ ձեռքով Դաւիթ բռնեց հովն ու նետեց ուժով այնպէս —
 Մելիք նետեց քէ կէս մղոն — Դաւթի նետածն էր եօթն ու կէս:

Ամենքն ապշած կանգնել էին. ի՞նչ ուժ ունէր այդ պատանին.
 Եւ երբ հասնէր իր արքունիքին — վայն էր նրա դէմ կանգնողին:
 Մելիքն այլեւս հով չի նետեց. եղէգի պէս դողում էր նա.
 Խափ խայտառակ արաց նրան կաթից կտրած մի երեխա:
 Հանդիսականքն ու մրցողներն վերադարձան տներն իրանց.
 Ողջ քաղաքը գովում էր քաջ մանուկ Դաւթի ուժն գերազանց:

Մսրա Մելիք հասաւ տունը, դէմքն իր գունատ կաւուր պէս:
 Մայրը հարցրեց.

— Հզօր որդի, ասա, ի՞նչ է պատահել քեզ:

— Մա՛յր իմ, այս անգամ կսպանենք նրան.

Ինձ ամբողջ Մսրում խայտառակ արաց.

Քո տաճ կաթը դու արա հարամ,
 Հարամ՝ քո տարած ե՛ւ խնամքն ու հաց.
 Որ ձեռքիս հարածն անխալ լինի,
 Խմեմ իր արիւնն ոնց նռան գինի:

Մայրը քաղցրութեամբ կշտամբեց նրան.

— Իմ հզօր որդին, Մսրա մեծ Սուլթանն

Ձի անի երբեք այդպէս նստաւ քան.

Ուզում ես աշխարհն վրադ ծիծաղի՞

Ասի — տուի ես խելիդ մի տղի՞:

Դու մեծ քաջաւոր, ահեղ փահլեվան՝

Ձեռքդ չես խառնի մի տղի արեան:

Որ քաջ է Դաւիթ, ես հպարտ եմ շատ,

Ձէ որ կերել է նա իմ ծծի կաթ.

Ձէ որ Մհերի ծիլն է նա ուժեղ,

Որի հարազատ ընծիւղն ես շքեղ:

Նրան իմ կաթը չեմ անի հարամ

Ոչ էլ խնամքս, որ տւի նրան:

Մսրա Մելիք վնասեց մի կերպ Դաւթին յանձնել ստոյգ մահին,
 Բաց ոչ մի խօսք չասել իր մօր այնուհետեւ նրա մասին:

Մայրն էլ զգաց որ իր սրտում Մելիֆ Դաւթին վնաս էր մահ,
Ուզեց նրան շուտ յետ մամբել իր հայրենի հողը Սասնա:

— Մահից առաջ՝ հայրդ Մհեր
Մեզի թողեց մի թանգ կտակ —
Դա նորածին մեր Դաւիթն էր —
Ձեր հոր նման բոց ու կրակ:
«Պահէ՛ք նրան ինձի համար.
«Եւ երբ լինի նա պատանի՝
«Համբէ՛ք նրան Սասնա աշխարհ,
«Որ ժողովուրդն անմահ լինի
«Գործերի մէջ նրա անմեռ»:
Այսպէս խօսեց Սասնա Մհեր:
Մեծ եւ անմահ քո հոր սիրում՝
Արի, Դաւթին մամբենք Սասուն:

— Կը կատարեմ, մայր, ես իմ հոր կամքը վերջին.
Մոռանում եմ Դաւթի խաղերն տղայական.
Եւ այն փառքով, որ վայել է Սասնա քաջին
Ես կուզարկեմ իր հայրենի տունը նրան:

12

Բայց Մելիֆի դաժան սրտում միայն քէն կար, դառ ու արին:
Կանչեց երկու յաղթ փահլեվան — վագրի պէս չար եւ արնախում.
Որ Դաւթի հետ ընկնեն մամբա, բայց երբ հասնին Սասնա սահման՝
Երկու քաղցած գայլերի պէս ընկնեն անմեղ Դաւթի վրան.
Պատռեն նրա սիրտն ու արեան մէջ թաթալսեն մի թաշկինակ
Եւ Մելիֆին բերեն որպէս արիւնագանգ մի յիշատակ:

Դաւիթ գնաց հաթունի մօտ ու կարօտով գրկեց նրան.
Եւ փղձկացին նրանք յուզած, իրար գրկում շատ լաց եղան.
Դաւիթն առաւ նրա ձեռքը եւ համբուրեց կրկին, կրկին.
Հաթուն նրան սեղմեց գրկում ռնց մանկութեան վառ օրերին:
— Դաւիթ որդի՛, ո՛ւր էլ լինես
Սիրտըս քեզ հետ դու տանում ես.
Ով դէմըդ գա, ո՛ւմ դէմ կուես
Յաղթանակը միշտ մնա քեզ:

13

Բուռն կարօտով Դաւիթ դիտեց Մարա քաղաքն վերջին անգամ,
Որտեղ սահել, անցել էին խռով օրերն իր մանկութեան.
Ո՛ւր, հալածւած իշխողների, կրօնաւոր դասի կողմից՝
Նա գտել էր ժողովրդին ե՛ւ բարեկամ, ե՛ւ կարեկից:
Թեթեւ սրտով նա փայլում էր որպէս այծեամբ իր լեռների.
Եւ յետեւից փսփսալով, դաժան՝ որպէս գոյգ բորենի
Գնում էին փահլեվաններն մինչեւ հասան Բաթմանի գետ.
Ուր մի առաւ գետն էր կտրում, միւս ափին լինում անհետ:
Դաւիթ փայլեց դէպի կամուրջն, ուր կանգնել էր մի փահլեվան,
Մէկն էլ գալիս էր յետեւից դէմքը մոռալ ամպի նման:
Յածը՝ գետն էր հասում վարար — վագրը հագար ձիերի պէս,
Վերել Սասնա լեռները սէգ, կատարներին՝ ամպերի դէգ:
Եւ հասկացաւ Դաւիթն, որ այն փահլեվաններն դա՛ւ եմ սարքում,
Դարձաւ իսկոյն եւ շեշտակի նրանց արաց փորձ ու հարցում.
— Այժմ էլ իմ դէմ դառ է՛ք սարքում
Իմ հայրենի Սասնա երկրում.

— Չէ, ուզում ենք որ ապահով
Անցնես անծայր Մարա հողով:
Երբ կամրջի կեսին հասան, փահլեվանները կանգ առան
Եւ կատաղած վագրերի պէս Սասնա Դաւթի վրա ընկան.
Դաւիթ արագ բռնեց մէկին, մին էլ բռնեց միւս ձեռքով
Յանձնեց նրանց վարար ջրին — այն արշաւող գետին վրդով:
— Գնացէ՛ք, ասէ՛ք Մարա Մելիֆին
Թէ Սասնա Դաւիթ բարեւում է քեզ.
Մեզ դէմ նենգօրէն դաւող անխելին
Ջէննեթն ենք մամբում անդարձ ջրի պէս:

Յետո մահական իր շարժելով նա բարձրացաւ դէպի Սասուն:
Հաշոցն էր դեռ. հանգչում էին ե՛ւ մշակը, ե՛ւ անասուն:
Համբի եզրը, խոտերի մէջ նստել էին մի խումբ հոտաղ,
Շուրջը հերկւած փխրուն հանդեր եւ լուրթ երկինքն միապաղաղ.
Դաւիթն անյագ շնչում էր թարմ հոտն մերկիրան, բերրի հողի,
Հո՛ղն, որ պառկել էր հեշտանքով եւ սպասում շաղի, շողի:
Մէկ էլ Դաւիթ՝ մահակ ձեռքին՝ եկաւ, կանգնեց նրանց առաջ.
Նրանց զրոյցն առեց դադար — դարձան նրանք աչք ու ականջ:
— Բարի օր ձեզ, տղերք, ասաց.
— Բարին վրէժ, մամբորդ աղբեր,
Արի մեզ հետ բաժնիր մեր հաց.

Դաւիթ նստեց, շատ փաղցած էր.
Իր նիստն ու կաց Սասունցու չէր:

— Երեւի դու Սասնա մարդ չես.
Շատ աղփատ է մեր սեղանը:
Մելիքն եկաւ չար գողի պէս
Բան չը քողանց էլ մեր տանը:

Սարից խեց այծն ու մափին,
Շոր չի քողանց էլ մեր հագին.
Առաւ մեզնից իւզն ու չորքան,
Տարաւ ջորին, եզը լծկան:
Ե՞րբ է գալու մեր էն իգիթ
Մարում նստող Սասնա Դաւիթ:
Դա մեզ փրկի Մարա լծից
Եւ մեր երկչոտ, փուչ մեծերից:

— Սասնա Դաւիթն որ կա — ես եմ.
Եկա որ ձեզ մէկտեղ բերեմ,
Հոտաղ, մանկալ, հիւսն ու սայլուր,
Բրուտ, մշակ, արհեստաւոր.
Ելնենք նորից փաջերի պէս
Մարա լծից ազատենք մեզ:

Աղփատ սեղանը դարձաւ խնդուքիւն,
Վառեցին դէմքերն արեւի նման.
Զգիտէին ֆո՛ւն էին թէ՛ արթուն
Պայծառ արեւով լալազար գարնան:

Վազեցին փաղափ բարի լուր տալու.
Զէնով Յովանը նստել էր դռան՝
Նայն երկչոտ մարդը, մտածկոտ, հլու.
Աչքերում շողաց լացը խնդուքեան
Եւ վազեց, կանգնաւ մեծ մանապարհին,
Որից գալիս էր Մեծի որդին:

II

1

Դաւիթ եկաւ՝ ձեռքին մահակ՝ իր շուրջն առած մի խումբ հետաղ.
Մարտական էր տեսքը նրանց եւ գնացքը՝ ժիր ու խիզախ:

Զէնով Յովան մտփովն ասաց.

— Զաւակն այս ծուռ՝ փաջ Մեծի
Մի օր մեր խեղն Սասնա գլխին ցաւ ու փորձանք պիտի բերի.
Բայց երբ Դաւիթն իր գիրկն առաւ, փղձկաց ամպոտ օրւա նման
Եւ երկուսն էլ վառ կարօտով, լացով իրար վզովն ընկան:

— Դաւիթ, ա՛յ որդի, դու մեր ծաղիկն ես.
Սասնա աշխարհում դու մէկ հատիկ ես,
Քոնն է մեր տունը, դո՛ւ ես նրա տէր,
Ինչպէս որ երբեմն հայրըդ Մեծին էր:
— Հօրեղբայր, մենք ոչ հող ունենք, ո՛չ տուն.
Քանի դեռ Մարա հարկ կրտա Սասուն:
— Ի հարկէ մի օր Աստուած կողմըմէ
Եւ նորից Սասնա փաղցր կը նայէ:

Զեռքը դրած Դաւիթ ուսին, նրանք մէկտեղ տուն գնացին:
Դաւիթն ելնում, հացը ուտում, դուրսն էր րնկնում լուսարացին.
Հետն էր առնում հոտաղ, անգործ փաղփի տղերք թափառական
Եւ նրանց հետ հող էր խաղում, կռի խաղեր դիւցազնական:
Տուն էր բերում ո՛վ անօթի, ո՛վ գրկած էր ու սովաւար
Եւ դնում էր միրգ ու գինի, հաց, կերակուր նրանց համար:

Յովանի կինն աչքերում լաց,
Մեծ գայլոյթով մարդուն ասաց.
— Ա՛յ մարդ, թաղեմ ես քո գլուխ.
Կի՞ն ես առել ինձ թէ՛ հացքովս.
Աստուած տղա ինձ չը տւեց
Որ տուն բերես այսպէս մի ցե՞ց:
Կամ դու նրան դիր մի բանի
Կամ քող Աստուած հոգիս առնի:

Ձէնով Յովան մի ժամանակ ուշք չի տւեց կնոջ խօսքին.
 Ձէ՛ որ Դաւիթ պետն էր Սասնա, աւանդապահն նրա փառքին:
 Բայց երբ տեսաւ նրա խաղերն էլ շա՛տ յամդուգն էին դառնում,
 Սասնա տղերքն է՛լ մեծերին շան տեղն անգամ չէին դնում —
 Ո՛ւր հանդիպում կանչում էին նրանց երկչոտ ու դաւաճան —
 Ասաց, պէտք է այս լոբուքեան մի կերպ դնել վերջ ու վախճան:
 Պէտք էր Դաւիթին դնել գործի, որ կեանքն իրանց չի խանգարի,
 Նորից հօր Մարա դիմաց չեղնի կուռի ու պայքարի:

— Դաւիթ, որդի ջան, հացից պակաս եմք,
 Չըտեց Աստուծ մեզ մի բերք առատ.
 Ծե՛ր եմ. ուժերս ինձ լիւմ եմ մէկ, մէկ
 Կեանքիս աշունքին՝ տկար ու աղքատ:
 Ե՛կ, մի քան արա՛, մտի՛ր մի գործի,
 Որ լիքը մնա տաշտը մեր հացի:
 Գեղց նախորդը անեմ եւ դու հանիր սար
 Քաղաքի նախիրն, ոչխարն ու տաւար:

Դաւիթ ասաց.

— Լա՛ւ, հօրեղբայր,
 Քաղքի նախիրն կը տանեմ սար:

Ձէնով Յովան առաւ մի գոյգ պողպատէ սոլ, պողպատէ կոռ,
 Ասաց. «Դէմը քաղքի սարն է, մի քիչ հեռու՝ գառ Ծաղկաձոր
 «Լուսաբացին նախիրըդ առ, հանիր կանաչ, գով արօտներ.
 «Երբ մուրն ընկնի սեւ ֆօղի պէս — նախիրն նորից քաղաքը բե՛ր»:

Լուռ քաղքի վրա ծագեց լուսաբաց.
 Հագաւ Դաւիթն իր պողպատէ սոլեր,
 Ձեռքն առաւ կոռը, նախիրն էլ՝ դիմաց
 Շքեղ մեր նախորդն, քաջն այդ գանգրահեր:
 — Հօ՛, հօ՛, հօ՛, նախիր, սարը կանաչ է,
 Փռչու ամպն՝ ոսկի, լոյսը՝ կակաջ է:

Երգում էր Դաւիթ՝ տաւարը քշում
 Դէպի սարերի լանջերը նախշում:

Տեսաւ մօտակա գիւղից մի նախորդ
 Հանել էր այնտեղ իր նախիրն ու հօտ:
 Սիրուն տղա էր բոցէ մագերով —
 Աչքերը կապոյտ որպէս վառ ծով:
 — Ասաց. — ո՞վ ես դու.

Ասաց. — Ակուն եմ

Կաթնաղբիւր գիւղի ժամկոչի տղեն:
 — Ես էլ Դաւիթն եմ, Մեքերի որդին.
 Արի իրար հետ լինեմք մեմք աղբեր.
 Դու աչքդ պահիր իմ կովին, հորքին. —
 Ինձ քաժին հանիր ճար ու ճամբաներ:
 Իրար գրկեցին ու աղբեր դարձան:

Ծաղկել էր սարը ծիւերով գարնան,
 Աղբիւրն ու առուն կարկաջում էին
 Երգերը սիրո՛ւ վառ ծաղիկներին:

— Տօ՛, Ակո, աղբեր, անօրի մեռա,
 Ասես եօթ տարի չեմ կերել մի քան.

— Ա՛յ Դաւիթ, ասաց, ինձ մօտ քան չկա.
 Մատաղ եմ եփում մեր ժամի դոսան.
 Գնամ սպասեմ ես էլ իմ կարգին,

Երբ ժամն աւարտի — բերեմ մեր քաժին:

— Ձէ՛, կաց ու նախիրն դու մտիկ արա
 Ես գիւղ կը գնամ եւ կըգամ հիմա:
 Եւ ձեռքին առած իր կոռը պողպատ
 Դաւիթ ժամի դուռ հասաւ շնչահատ:
 Եօթն օջախ ու եօթ հատ կաթսա կային:
 Համով մսի հոտն ողջ գիւղն էր բռնել,
 Բերնից ջուր վազեց Դաւիթ հսկային —
 Միքէ հնա՞ր էր ժամին սպանել:
 Ելաւ իր կոռը կանքում մտցրեց,
 Հսկա մի կաթսա իր ուսին ձգեց
 Եւ բռնեց սարի ճամբէն այն դժուար:

Հասաւ ու նայեց նախիրը չկար.
 Ակուն էլ նստած տխուր լալիս էր.
 — Ո՞ւր է նախիրը, ի՞նչ է պատահել:

— Դու որ գնացիր՝ գողերը եկան
Ինձ լու տփեցին, նախիրն էլ տարան:
— Ո՞ր կողմ գնացին, այն ո՞ր մէկ նամբով:
— Այն բարձր սարի ծաղկաւէտ լանջով:
Մատաղի կաթսան ուսից դրա ցած,
— Ակո՛, դու այստեղ, մատաղի մօտ կաց.
Կր գամ ես նախիրն իմ առաջ ձգած:

Կռռը շարժելով՝ հեռացաւ, գնաց:
Գնաց, տեսաւ ֆառասուն դէ, ֆառասուն լիրբ, չար աւագակ՝
Մի ջրի ափ կարգով նստած՝ անում էին ֆէֆ ու կատակ.
Քիչ վերելում վառել էին կրակ ոնց սիրտն իր բորբոքած.
Ու թժծում էր նրա վրա համեղ գառան թարմ խորոված:
Ժայռերի տակ քառաչում էր նախիրն նրա եւ Ակոյի.
— Ես գրող եմ բերել ձեզի, է՛յ դու՛ գողեր ու հարամի,
Բաւական չէ որ կողոպտի Մելիք Սասնա ժողովրդին,
Հիմա դու՛ էլ վիշապի պէս ծանրացել է՛ք նրա վզին:
Ասաց, շարժեց կռռն իր պողպատ եւ գողերի վրա ընկաւ.
Շա՛նթ էր ասես պայթեց յանկարծ, համաճարակ, անդարման ցաւ
Ոչ ոք պրծաւ նրա ձեռքից, ամեն գլխին իջաւ կռռը.
Եւ ամենքին էլ խաւարեց արեւը վառ, մթնեց օրը:
Յետո գոռաց նախրի վրա — վախից ելան հագար գազան
Եկան, մտան նախրի կարգին եւ վագն ի վագ սարը հասան:
Շատ սրտոտ էր թէն Ակոն, բայց որ տեսաւ այսքան գազան
Ահից պայթեց նրա լեզին, դէմքը դեղնեց մօմի նման:
— Ա՛յ տնաշէն, ի՞նչ եղաւ քեզ.
Ընկն ունէիր — տասն արի ես:
Ասաց նստեց Ակոյի մօտ. կերան մատաղն ու խորոված
Եւ խմեցին ակի ջրից երբոր ճաշոցն իսկ չէր եղած:
Ընկ էլ տեսաւ գազանները նախրի վրա եւ յարձակում,
Իսկ նախիրն էլ սարսափահար քառաչելով յետ էր փախչում:
Այնպէս գոռաց գազանների, ահաբեկած նախրի վրա
Որ տաւարին, գազաններին տիրեց սոսկում, անթափանց ա՛հ:

5

Ճամբին ֆրոնաթալս, փռչոտ ու խոնջած՝
Ձէնով Յովանը երեսաց յանկարծ —
Հացի մի հսկա կապոց իր մէջքին.
Այն ի՛նչ էր տեսաւ. վա՛յ նրա աչքին:
— Դաւիթ, արի, քո հացը տար.
Ծերացել եմ, ուժից՝ տկար.

Օրը շոգ է, նամբէն՝ դիժար.
Արի՛, որդի, քո հացը տար:
— Դու ինձ դրել ես շատ դժար բանի.
Սա նախիր չէ որ — կրակ ու ֆամի:
Այնքան եմ վագել նրանց յետելից
Դուրս եկաւ անմար հոգիս բերանից:

Ձէնով Յովան ֆաղաֆ հասաւ լեղապատառ.
Կանգնաւ ֆաղֆի մեծ մեյդանում. կանչեց

« Հ ա լ ա ՛ ը ... »

Փակը դրէ՛ք ձեր դուռ ու տան.
Մութը չընկած մտէ՛ք ձեր տուն.
Դաւիթ առել անթիւ գազան
Սարից կը գա էս իրիկուն:
Դուռ մի բանաֆ նախրի առաջ —
Բերում է գէլ, վարագ ու արջ:

Կռռը՝ ձեռքին, սուր՝ մաշած Դաւիթն եկաւ՝ նախիրն առաջ.
Բարձրանում էր ահեղ մոռնչ, ոռնոց, մաշում, գոռ ու բառաչ.
Եւ ամեն ոք տուն էր մտել — դուռն ու երդիքն ամուր փակած.
Դաւիթն եկաւ, հասաւ մեյդան եւ ահարկու ձայնով գոռաց —
— Ելէ՛ք, ելէ՛ք, դռներ բացէ՛ք.

Տաւարներին շուտ ներս առէ՛ք:
Թէ որ մէ՛կն էր — տա՛սն եմ արել,
Թէ որ տա՛սն էր — ֆսան արել,
Թէ ֆսա՛ն էր — արի ֆառսուն,
Թէ ֆառսո՛ւն էր — հարիւր-յիսուն:

Բայց ոչ մէկ մարդ դուռ չը բացաւ. նախիրն անտէր փողոց մնաց.
— Տարօրինակ ժողովուրդ եմ, նախիրն անգամ ներս չեն առնում.
Ասաց Դաւիթ խիստ բարկութեամբ, յօրանջելով թողեց, գնաց.
Գլխին դրաւ ֆարէ մի բարձ եւ մի խոր ֆուն մտաւ իսկոյն:

6

Գէլն ու գազանն սարերն ելան. Սասնա վերել կախեց լուսին
Դուռը բացին եւ ներս առան այծին, կովին, աւանակին.

Եւ ահաբեկ Սասնա փառա՛ գագանների վախից արքուն՛
Մարեց ամեն լոյս ու ճրագ եւ տներից ներս առաւ քունն:

Երբ ծաղկել էր արեւածագ հաւաքեցին փառքի ծերեր.
Տեսան Դաւիթ՝ փարը գլխին՝ մեծ մեղմանում քնում էր դեռ.
Պաղպատ կուռը դրած կողքին, պաղպատ սուրբն՝ ոտքին մաշած:
Ասին — Մեղք է այս հսկային անել նախորդ կամ գառնարած.
Նետն ու աղեղ թող ձեռք առնի եւ սարերում գնա որսի,
Գուցէ հզօր իր գործերով մի օր Սասնա վրա լուսի:

Եկան, հասան Յովանի տուն, նրան քնից հանեցին վեր
Ծեր Յովանի յոգնած դէմքին դեռ երեկւա վախն էր նստել:

— Զէնով Յովան, տո՛ւ, հէր օրհնած,
Գթա դու մեր տանն ու տեղաց.
Փրթաւ մեր սիրտ, վախից մեռանք,
Էդ ի՛նչ խա՛ղ էր, էդ ինչ՝ հանաք:
Թող չի գնա տաւարի հետ,
Նրա ձեռք դիր աղեղն ու նետ
Ու թող դառնա մի փորձ որսկան —
Մենք հօր պէս՝ մեծ փառելովան:
Օ՛ր է, կելնի հօր պէս, նորից,
Մեզ կագատի Մարա լծից:

7

Զէնով Յովան Դաւիթի համար առաւ մի հին նետ ու աղեղ,
Տեց նրան. ասաց երթա փառքից հեռու, մի յարմար տեղ
Իրեն համար լաւ որս անի — զարկի ննդուկ, կափաւ ու լոր,
Մինչեւ գուցէ նա մի բանի, մի լաւ գործի ընկնի մի օր:

Դաւիթն առաւ նետն ու աղեղ, գնաց, գտաւ ընկերներին.
Եւ մեծ ֆէժով, գոռ երգերով փառքի դռնից դուրս գնացին:
Տեսան մօտիկ բլրի լանջին մի գմբխոտ կորեկի արտ.
Եկել էր մի լորի երամ եւ արտի մէջ իջել հանդարտ:
Տղերքն առան աղեղն ու նետ եւ լորերի յետեւն ընկան.
Նրանց հզօր ոտների տակ թռչնեց ցանքը վարդի նման:
Մագերն ձիւնի պէս սպիտակ՝ տնից ելաւ մի պառաւ կին,
Հչաց խոցւած վագրի նման եւ ձեռները խփեց գլխին.

— Դաւիթ, գրող քեզի տանի, մահը տանի.
Մարա չարածն միթէ հա՞յը պիտի անի.
Ունեմ, չունեմ այս մի փոքր կորեկի արտ,

Այնտեղ շատ կան այծեամ, եղնիկ, վայրի ոչխար:
Լո՛ւր ես ուզում, լորը վրէժ լինի սեւ դարդ:
Ո՛րս ես ուզում — գնա՛ քո հօր մեծ որսի սար.

Ի՞նչ ես ոտով տալի յոյսը խեղճ պառաւի,
Ի՞նչ ես յանձնում անտէր մի կին հոգսի, ցաւի:

Դաւիթն քւաց գլխին մի մեծ փար զարկեցին.
— Մայրիկ, ասաց, մեռնեմ քեզի, քո արեւին,
Ո՛ւր է, ասա, Սասնա երկրի որսի սարը:
— Քեզ թող ցոյց տա քո այն երկշոտ հօրեղբայրը:

Զեռքին աղեղ՝ Դաւիթ գնաց հօրեղբոր մօտ.
— Թէ որ մեմք էլ ունենք Սասնում մի որսի սար
Ինչո՞ւ փակւած դրախտ է այն մեզի համար:
— Ինձ էլ յաճախ չարչարում է որսի կարօտ.
Բայց երբ մեռաւ հզօր հայրդ — Սասնա Մենք,
Եւ մեր աշխարհն մնաց անդեկ, մնաց անտէր՝
Մարա Մելիքն եկաւ, խլեց սարն այն որսի —
Այն օւռնից փակւած դրախտն է այն մեզի:
— Ասա, ո՞ւր է սարը որսի, է՛յ հօրեղբայր,
— Այնտե՛ղ է այն — բարձր ու կանաչ էն Ծովասար:

8

Ելան Դաւիթն ու հօրեղբայր եւ գնացին որսի սարը.
Ուշ էր արդէն. վերմակի պէս իջան գիշերն ու խաւարը.
Եւ հոտաւէտ անտառն այն քաւ եւ Դաւիթն ու Զէնով Յովան
Այն աստղահիւս եւ մետաքսէ վերմակի տակ խոր քուն մտան:

Ուշ գիշերին Դաւիթ զարթնեց. ասես մէկը ձայն էր տւել.
Պառկած տեղում մտածում էր թէ աշխարհքը ո՛նց էր փոխւել.
Երէկ՝ Սասուն հարկից ազատ մի կենսուրախ ժողովուրդ էր,
Հիմի՝ վզին մի ծանր լուծ, ձեռքին՝ կապ ու շղթա ունէր:

Մէկ էլ տեսաւ ծառերի մէջ շողաց պայծառ լոյսի մի սիւն
Եւ հրեղէն շուշանի պէս բողբոջեց այն թանձր մթնում,
Ելաւ, գնաց, մօտից մայեց գեղեցկութեան սյդ լուսավառ
Որ նոր ձեւ էր առել արդէն եւ կապել էր շփեղ կամար՝
Մի աւերակ շէմքի վերեւ փանդած Մարա գորգի ձեռքով:
Վերադարձաւ. հօրեղբայրը դեռ պառկել էր խաղաղ քնով.

— Հօրեղբայր, դէ՛հ, վեր ելիր.
Ա՛յ հօրեղբայր, շուտ վեր ելիր.
Բացել է մարմար փարը,
Կապել է լոյս — կամարը:

Ձէնով Յովան աչքն որ բացաւ, տեսաւ լոյսի այն վառ կամար,
Խաւարի մէջ կռկռն բացած որպէս կախարդ մի նուրմութար.
Վազեց, տեսաւ կաթել էր այն հիմքի վերեւ հին դպրատան,
Ո՛ւր գուսաններն երկնում էին երգեր հացի ու փառութեան,
Տաղեր սիրոյ եւ վաստակի եւ փառապանծ յաղթանակի.
Ուր գիտուններն պեղում էին դաշտն լուսածու, լուրք երկնքի,
Քննում էին արմատ ու բոյս, ծիլ ու ծաղիկ, խեժ ու կեղեւ,
Որ մարդկանց կեանքն անցաւ լինէր, օրը նրանց՝ երկարատեւ.
Կամարների ներքեւ բարձր՝ նոյս գրատան մատենակիր՝
Դպիրները գրում էին մագաղաթ ու գիրք ծաղկագիր.
Եւ խնկախոտ, աղօտ ժամում ե՛ւ միաբան, ե՛ւ արեղան
Հանդարտ ձայնով կարդում էին եղբայրութեան աւետարան:

Մտաւ զօրքը կործանել էր հարուստ վանքն ու գրադարան,
Եւ գուսանին, դպիրներին արել ցրիւ, անդաստական:
Բայց անում էր դեռ արւեստի, եղբայրութեան հուրը պայծառ.
Ժողովրդի հոգում որպէս կախարդ լուսէ մի նուրմութար:

9

Չը ֆնեցին նրանք այլեւ. չփացել էր լոյսն այն շփեղ,
Նրանց հոգում բարձրանում էր խառն մտքերի մի յորդ հեղեղ:
Երբոր նորից ծովասարին ծագեց ոսկի մի առաւօտ՝
Ձէնով Յովան նստեցրեց Դաւթին մարմար այն փարի մօտ.

— Չարինք, ասաց, ինչոր հայրըդ մահաւ ժամին մեզ ասել էր
Երբ հայրդ մեռաւ՝ Սասուն մնաց առանց դեկի, մնաց անտէր.
Մեղիքն եկաւ ֆանդեց շուրջի բարձր պարիսպն ու պատուարը.
Քանդեց բերդը, Մարութա վանքն ու դպրատունն ու տաճարը.
Եւ հարկատու արեց իրեն հօր Սասուն:

Բոցավառեց Դաւթի հոգին, իր աչքերից կա՛յծ էր ժայթքում —
Որքան պիտի մնա Սասուն այսպէս աւեր ու անխնդում:
— Ինչ որ Մեղիք ֆանդեց՝ նորից պէտք է շինենք.
Պարիսպ ու բերդ, վանք ու պատուար, դպրատան շէնք:

Հօրեղբայր, ես ուզում եմ հարիւր փարհան, որ փար կտրեն

Հօրեղբայր, ես ուզում եմ հարիւր փարտաշ, որ փար տաշեն,
Հօրեղբայր, ես ուզում եմ հարիւր հատ սայլ, որ փար կրեն,
Հօրեղբայր, ես ուզում եմ հազար սարակ որ հող տանեն,
Հօրեղբայր, ես ուզում եմ հազար աշկերտ, որ փար քալեն,
Հօրեղբայր, ես ուզում եմ հարիւր վարպետ, որ պատ շարեն,
Հօրեղբայր, ես ուզում եմ հարիւր լաւ հիւսն, որ դուռ շինեն:
Սասնա հոգին պէտք է կրկին մոխիրներից ելնի պայծառ՝
Ինչպէս գարունն է բողբոջում մեր սարերում հրաշափառ:
Ձէնով Յովան ելաւ, կանչեց.

— Ականջ արէ՛ք, Սասնա աշխարհ,
Նորից պիտի շինենք պարիսպ, պիտի շինենք բերդ ու պատուար,
Պիտի շինենք նոր դպրատուն, պիտի շինենք վանք ու տաճար.
Ուզում եմ մենք հարիւրական փարհան, փարտաշ ու որմնադիր,
Ուզում եմ մենք հարիւրական հիւսն ու սայլուոր, սայլ բեռնակիր:

10

Յովանի ձայն ոնց խնդութիւն զնգաց ամբողջ Սասնա երկրում,
Եւ գիւղէ գիւղ եւ հանդերում հնչեց ծիծաղ, երգ ու ցնծում:
Թէ ուզել էր հարիւրական — եկան պատրաստ տասնեակ հարիւր.
Մեծ կառուցման երգից քնդաց լեռն այն գմբուխտ, եղեւնաբայր:
Ելան պարիսպն ու պատերը, ելաւ բերդը, ելաւ պատուար՝
Առաջւանից շատ հոյակապ եւ փառակերտ ամեն մի փար:

Դաւիթն առնում էր մեծ փարեր, հանում բարձր պատերն ի վեր,
Ո՛ւր որ դժուար գործի կանչ կար այնտեղ ծիծղուն նա կանգնել էր:
Եւ լրացաւ ամեն մի շէնք, ամեն պարիսպ, բերդ ու պատուար
Սեսս հօր մի մեծ մոգի գաւազանի ներքեւ նարտար:

Պահակ դրաւ նա բերդերում, պարիսպների մէջ մի դռան.
Կանչեց Սասնա մարտիկներին, որ զէնք առնեն ու որսի գան:
Գնաց մտաւ Մարութա բերդ, գնաց մտաւ նոր դպրատուն —
Այսպէս խօսեց իր հօրեղբոր՝ լացն ու ծիծաղն իր աչքերում.

— Կանչիր քոզ գան եօթը փերթոզ
Վառ երգերով եւ լուսաշող.
Եօթն իմաստուն, լաւ գիտնական,
Որ բնութեան գաղտնիքը տան.
Քառսուն նաղաշ, փառսուն դպիր՝
Գրեն գրքերն մեր ծաղկագիր.
Քառսուն երէց ու միաբան,
Որ փարոգեն ժողովրդեան
Եղբայրութեան Աւետարան:

Սասնա ջոջերից մի մատնիչ, մի ցեց
Մսրա Մելիքին իսկոյն լուր մամբեց.
Թէ Դաւիթ շինել է բերդ ու պատուար,
Հաստ պարիսպներով պատել Ծովասար,
Վանքն ու դպրատուն կանգնել է պայծառ,
Հանել է Սասունն էլի զինավառ՝
Մսրա զօրքի դէմ կուելու համար:

Մելիքն իրեն մօր գնաց ու ասաց.
— Տե՛ս Դաւիթըդ ի՞նչ ապուր է կերած.
Շինել է նորից բերդեր ու պատուար,
Հաստ պարիսպներով պատել Ծովասար,
Վանքն ու դպրատուն սարքել է պայծառ,
Հանել է Սասունն էլի զինավառ՝
Մսրա զօրքերի դէմ կուելու համար:
— Ի՞նչ, ուզում ես նա սողա՞ւ ռափիդ տակ,
Լինի հարկատու՞, անխօս հպատա՞կ:
Դու քո տեղում կաց, նա էլ՝ իր տեղում
Թէ որ չես ուզում արցունք եւ արիւն:

Բարկացաւ մօրը, ելաւ ու գնաց
Եւ իր մեծերի հետ խորհուրդ արաց:
Խօսեց Կուր Բաղին՝ մի գոռ զօրավար.
— Թող ապրած մնա արքան բարերար,
Թէ ինձ ընկեր տա զօրք ու փահիլվան
Կը գնամ Սասուն կը բերեմ քալան:
Կը քանդեմ բերդը, կը քանդեմ պատուար,
Կը քանդեմ վանքը, պարիսպն ու տաճար,
Կը ջարդեմ Սասնա քաղաքին հագար,
Սասնա նրազը կանեմ ես խաւար:
Ինձ հետ կը բերեմ քառասուն բռն ոսկի,
Քառասուն կարաս մեղր եւ պանիր տիկի,
Քառասուն գեղեցիկ աղջիկ շարմաղան,
Քառասուն կարն աղջիկ, որ երկանք աղան,
Քառասուն երկայն կին, որ ուղտեր բառնան,
Քառասուն շէկ աղջիկ, աղախին դառնան,
Քառասուն քաջ տղա, որ պատանդ մնան,
Քառասուն կարմիր կով — քառասունն էլ կթան,
Քառասուն նոր երինջ, քառասուն եգ լծկան
Քառասուն լաւ ջորի, քառասուն ձի վազան:

Մելիքն ասաց.

— Քաջ Կուր Բաղին,
Որքան ուզես ա՛ն փահիլվան,
Մէկ լաւ դաս տուր էդ ծոերին
Որ դէմ չերթան էլ մեր կամքին:

Կուր Բաղին առաւ զօրք ու փահիլվան,
Եկաւ Սասնա դէմ զարկեց իր վրան.
Ելաւ ու ջոկեց քառասուն քաջ մարդ,
Քառասուն ուղտեր — ամենքն երկսապաւ.
Գնաց ու կանգնեց Յովանի դռան:
Վախից կռուեց Յովանի բերան:

— Մոռացե՛լ ես դու հարկը եօթ տարւան,
Մոռացե՛լ ես դու մեր խօսքն ու պայման:
Հարկը տալու՞ ես — քէ՛ զօրով առնեմ,
Ու ելնեմ Սասուն հիմքից կործանեմ:

— Մեր խօսքից երբեք մենք յետ չենք դառնա —
Պատրաստ է հարկը ողջ եօթը տարւա:

Ելաւ ամեն կողմ մարդիկ ուղարկեց.
Սասնա գիւղերից զօրով հաւաքեց
Կարագն ու մեղրը, կով, եգ ու ջորի,
Ձիեր ու ապրանք, զարդերը շարի,
Քառասուն գեղեցիկ աղջիկ շարմաղան,
Քառասուն կարն աղջիկ, որ երկանք աղան,
Քառասուն երկայն կին, որ ուղտեր բառնան,
Քառասուն շէկ աղջիկ աղախին դառնան,
Քառասուն քաջ տղա, որ պատանդ մնան:
Յետո Կուր Բաղուն իր տունը տարաւ,
Քառասուն չաղ գառներ խորոված արաւ.
Շինեց ձագեղ ու բերաւ գինի
Եւ մեղր ու շաքար սինի առ սինի,
Որ չի բարկանա ահեղ Կուր Բաղին,
Որ խոռ չը Պայի Սասնա աշխարհին:

Դաւիթ դարձաւ Մովսսարից, գնաց, իջաւ պառաւի մօտ.
 — Նանի — ասաց, անօթի եմ. տանդ է բռնել շողգամի հոտ:
 — Թլոր Դաւիթ, ասաց պառան, գրողը գա քեզի տանի,
 Մարից եկել հարկ եմ տանում — խօսք ես անում դու շողգամի
 — Ո՛վ է եկել, հարկ է տանում, որի՞ն է հարկ տալիս Սասուն,
 Սրտումն ասես կրա՛կ ընկաւ, տունը հասաւ, բոցը սրտում:

Եկել էին ընկերները եւ գայրոյթից իրանց ուտում:
 Դուրսն էր կանգնել Մարա գորքը — ներսը՝ հսկա իրարանցում:
 Տանը տեսաւ Ձէնով Յովան մի դէզ ոսկու վերեւ կանգնած՝
 Չափում էր ոնց ծախու կորեկ՝ ջվալներում լեցնում կամաց:

— Ա՛յ, հօրեղբայր, դու ծեր մարդ ես, ոսկին այդպէս խոմ չեմ
 չափում:

Չափը առաւ նրա ձեռքից — մայեց կուտած սրտուռ ոսկուն.
 — Ի՞նչ ես տալիս Մարա մարդկանց — ժողովրդի լացն ու արիւն.
 Ի՞նչ է տւել Մարը մեզի, որ մեզանից հարկ է ուզում.
 Հարկերի տեղ մահ եմք տալիս մեր քշմամուն.

Ասաց. չափը զարկեց նրանց. եօթ փահլեվան գետին ընկան.
 Չափը պատից մտաւ, գնաց եւ գնում է դեռ յաւիտեան:
 Այս որ տեսան Սասնա տղերք Մարա գորքի վրա ընկան
 Եւ փշրեցին, արին փռել — յետո քամում տւին, պրծան:

Գոռ Կուզ Բադին մի քունջ նստած դողում էր ոնց աշնան տերեւ.
 — Մի վախենար, ա՛յ Կուզ Բադին, քեզ բաշխում եմ ես քու արեւ.
 Գնա գոռոզ ձեր Մելիքին պատմիր ի՞նչ որ տեսար այստեղ.
 Ասա՛ — Սասնա Ծոերն որ կան ինչքա՛ն հօր եմ ու ահեղ:
 Թող նա նստի իրա տանը, մեզ էլ հանգիստ քողնի մեր տան.
 Իսկ քէ արին, հարկ է ուզում — հազար վա՛յն է եկել նրան:

Ա՛ն, հօրեղբայր, դու այս ոսկին բաժնիր Սասնա ժողովրդին,
 Չեմ հաւատում էլ իրեն հետ տանել ուզի քաջ Կուզ Բադին:
 Բաց մարագը, քող կիները, տղերքն իրենց բանին գնան —
 Մարա երկրումն էլ գեղեցիկ, կարն ու երկայն կիներ շա՛տ կան:
 Ինչ բերել ես ապրանք, տաւար — ել, յետ մամբիր դու տէրերին —
 Մարա երկրում համբանք չկա ոչ ապրանքին, ոչ տաւարին:

Յետո բերին գոան մի էշ, Բադուն վրա նստեցրին —
 Պնչը ձեռքին, խափ խայտառակ՝ Մարա երկիր յետ մամբեցին:

Եւ կիները Մարա քաղիին
 Եկան, կանգնան եզրը մամբին.
 Որ երբ անցնի գոռ Կուզ Բադին
 Մարա անյաղք գորքի գլխին՝
 Գովք ու երգեր ասեն նրան,
 Տեսնեն բերած հսկա քալան:

Մէկ էլ եկաւ խեղճ Կուզ Բադին
 Էշի պնչը բռնած ձեռքին:
 Կողքին ո՛չ գորք, ո՛չ փահլեվան,
 Ո՛չ մէկ գերի, ո՛չ էլ քալան:
 Փրքաւ ծիծաղ եւ աղաղակ —
 Ո՛րն էր Բադին, ո՛րն՝ աւանակ:

— Ա՛յ Կուզ Բադին, լակաշերան,
 Ո՛ւր ես գալիս լերան, լերան.
 Ո՛ւր է Սասնից բերած քալան,
 Ձի ու ջորի, կովեր կքան,
 Մեղր ու կարագ, չիր ու չորքան,
 Քառսուն խորոտ կոյս շարմաղան,
 Քառսուն կարն կին երկանք աղան,
 Քառսուն երկայն կին ուղտ բառնան,
 Քառսուն տղա — պատանդ մնան,
 Ա՛յ Կուզ Բադին, լակաշերան,
 Ո՛ւր ես գալիս լերան, լերան:
 — Ա՛յ անամօթ քաժեր հաջան,
 Ինչ էք ոռնում քանց անշահ շան:
 Սասնա հօր մարդիկ որ կան
 Ձեռքեր ունեն — մէկ մէկ գերան.
 Ովքեր ելնեն նրանց դիմաց
 Վա՛յն ու մահն եկել նրանց:

Մարա Մելիքն որ իմացաւ ի՞նչ ձիւն եկաւ իր բանակին,
 Ոնց խայտառակ յետ էր եկել հաւատարիմ իր Կուզ Բադին,
 Ելաւ գնաց իրեն մօր մօտ եւ բարկութեամբ նրան ասաց.

— Հարամ լինի ծծիդ կաքը, հարամ լինի խնամքդ ու հաց.
 Որ դու տւիր այդ հաստակող եւ ապերախտ Սասնա Դաւթին.

Գիտե՞ս ինչպէս մուխը մարեց մեր բանակին այն լիարին,
Ինչպէ՛ս էշին ծուռ մատեցրած յետ ուղարկեց մեր Կուզ Բաղուն:

— Նենգ Կուզ Բաղուն լսեցիր, չը լսեցիր դու քու մօր,
Քեզ կարծեցիր անմահ, քեզ կարծեցիր մեծագոր:
Ի՞նչ ես տւել դու Դաւթին, ի՞նչ ես ուզում նրանից. —
Տւել ես մի պատառ հաց եւ վար բերել բերանից.
Նրա գլխին քուք ու մուր եւ կռակին՝ քո դաշոյն —
Դու մի՛շտ պատրաստ խմելու արինն նրա նոնազոյն:
Երբ դաշոյնդ բռնեցի — ձեռքդ նրան հալածեց.
Նոյնիսկ հողումն իրեն հօր՝ նրան հանգիստ չը բողեց:
Դաւիթ տեսաւ լուծը քո՝ իջած ծանր ու դաժան
Որպէս հսկա ապառաժ կախած վերել Սասնա Տան:
Չը գնացիր նրան տես, չուղարկեցիր մի սալա՛մ.
Չասիր որդիքն ենք նոյն հօր — լինեմք հօր բարեկամ:
Նա առի՛ւծ է լեռների, դու՝ ժառանգը նոյն փառքի —
Ձօրք մամբեցիր, որ բերեն քալան, ե՛ւ կին, ե՛ւ ոսկի:
Իսկ նա քա՛ջ էր — քաջի պէս տաւ քեզի պատասխան —
Արին էիր ուզում դու եւ համն առիր դու արեան:
Ինչո՞ւ բանակ մամբէիր, հարկն ուզէիր եօք տարան,
Ի՞նչ անէիր կարն կնիկ, ինչ անէիր դու երկայն,
Ի՞նչ անէիր քառասուն վարդ աղջիկներ շարմաղան.
Յետո, ինչո՞ւ քանդէիր վանք ու պարիսպ, դպրատուն.
Ի՞նչ էր արել քեզ Դաւիթ, ի՞նչ էր արել քեզ Սասուն:
Թէ՛ դու կրակ էլ լինես, Սասունն էլ՝ չոր խոտի գէղ
Դարձեալ նրան վնասել եւ կործանել կարող չես.
Փռշի լինի քե՛ Սասուն — գորքդ՝ քամի աւերող —
Ձօրքիդ շունչը կտառուի — պինդ կը մնա Սասնա հող:

— Դու միշտ Դաւթի կողմը տաշիր — արիւնտ է քո գաւակը.
Չը լսէի քեզ առաջուց հիմա չկար այդ փորձանքը.
Ասաց գոռոգ Մարա Մելիք ու հետն առած նենգ Չարխաղուն
Գնաց մտաւ մեծ բազարը եւ ման եկաւ Մարա քաղաքում:
Կանչեց երկրի խելօք մարդկանց եւ միասին խորհուրդ աշին.
Ամենքն էլ լուռ եւ յարգանքով լսում էին քաղաքին:

Երբ աւարտեց Մարա Մելիքն յորդորն իր չար պատերազմի՝
Իմաստուններն խօսք ուզեցին ռմանք՝ խմբով, որն՝ մի առ մի՝

Շատերն ասին. — Աւերութիւնը լաւ բան չի —
Սուրն առնողը մի օր սրով պիտի կորչի:

Ոմանք ասին. — Սասուն մեզ չէ տւել վնաս —
Սասնա վրա ինչո՞ւ կուի պիտի գնաս:

Մին՝ քե՛ նրանք չեն պահանջում մեզնից մի բան —
Հանգիստ քողմենք նրանց իրենց հանդումն ու տան:

Մին հարց տւեց քե՛ հարկերից այդ անհատնում
Ժողովուրդը ի՞նչ մաս, բաժին է ստանում:

Ասաց մի ծեր. — անթիւ որբեր, շատ այրի կին
Եւ գրկանքն է մնում քաժին ժողովրդին:

Մելիքն ելաւ խիստ գայրացած եւ իմաստուն մարդկանց գոռաց —
— Իգուր Մարը պատւել է ձեզ, ձեզ բաշխել է յարգանք ու հաց.
Եթէ մի օր մենք աստղերի, ցնորքների մասին խօսենք,
Այն ժամանակ գուցէ նարից ձեզ խորհուրդի, խօսքի կանչենք:

Իսկոյն փակեց այդ ժողովը, իմաստուններն տուն գնացին.
Կանչեց յետո իր ջոջերին, հօրներին էլ առանձին:
Ոտքի ելաւ մեծ վեզիրը եւ ժողովին խօսեց այսպէս.

— Ապրած մնա մեր քաղաքն ամմար փառքով արեւի պէս,
Նրան հլու հարկ են տալիս շատ ժողովուրդ եւ շատ երկիր.
Ծովի միջին գալիս է փող, արջառ եւ բերք, ապրանք ընտիր,
Ուղարկում է ամեն մի ցեղ վարդի պէս քաղաքի աղջիկներին,
Եւ ողորմած մեր քաղաքն մեզ էլ հանում է մի քաժին —
Ամեն մէկին իրեն չափով, ամեն մէկին իրեն կարգին:

Սասուն ի՞նչ է որ դէմ գնա մեր փառապանծ տիրոջ կամքին.
Պէտք է անել նրանց փռշի եւ տալ քանակ առնի, տանի,
Որ ոչ մէկ ազգ էլ դէմ չերթա նրա անեղ հրամանի:

Եւ կանչեցին բոլորը մէկ — իշխան եւ ջոջ եւ գորական —
— Ամհաշտ կոհի՛ւ ... մինչեւ անենք Սասունը մեր ոտքի կոխան:

Մարա Մելիք կտրեց մի մատ — արնով գրեց մի հրաման —
Եկան հարիւր հազար զինուոր ոսկի ծագից արեւելեան —
Նոր պատանի բոլոր նրանք — երեսներին մազ չը բուսած:
Մի մատ կտրեց — գրեց նամակ, մամբեց ոսկի կնիքով կնքւած.
Եկան հարիւր հազար արար կէզ հարաւի երկիրներից —
Երիտասարդ — դէմքերն նրանց այրած տօքից եւ աւագից:
Կտրեց մի մատ — մի բուլք գրեց մագաղաթի վրա ոսկեգիծ —
Եկան հարիւր հազար ասպետ հեռու երկրից արեւմտեան —
Շիկամորուս եւ ձիաւոր՝ ձեռքին նիզակ եւ կուռ վահան:
Եւ իր արնով գրեց վերջին նամակն ամեն մի իշխանի

Հեռու եւ մօտ ամեն երկրի. ասես փրքաւ բուժ ու ֆամի
 Եկան դաշտից ու ծովերից, չորս ծագերից այն հեռաւոր,
 Եկան փռու աւաի տակին, որն՝ ձիաւոր, որն՝ ոտաւոր:
 Եկան հազար փողահարներ — ոսկի փողի ձայնով եկան.
 Եկան հազար սագանդարներ — սագի տխուր հեծով եկան,
 Եկան հազար քմբկահարներ — քմբկի հնչուն զարկով եկան,
 Եկան հազար գուռնա ածող — ուրախ ու շէն տաղով եկան,
 Եկան հազար պար բռնողներ — զեփիւռի պէս խաղով եկան:

17

Մեղիքի մայրը վագեց որդու մօտ՝
 Մագերը՝ նման, աչքերն՝ արցունքոտ.

— Որդի, ջան որդի, կուր մի գնար —
 Երազ եմ տեսել շատ տխուր ու չար:
 Տեսա Սասնա գետն հասում էր յստակ,
 Իսկ Մարա գետն էր պղտոր ու անտակ:
 Սասնա նրազը վառուում էր պայծառ.
 Մարա նրազը՝ մարած ու խաւար:
 Սասնա խոյն եկաւ, զարկեց մեր խոյին —
 Մեր խոյին նետեց մի անդունդ մթին:
 Շատ յեղեղուկ է բախտը մարտերի —
 Այսօր յաղթողն ես եւ վաղն էլ՝ գերի:

— Մայր, իգուր ես դու քո շունչը վատնում.
 Դաւիթ չի պրծնի այլեւս իմ ձեռքից.
 Բանակըս արդէն նամբա է ընկնում —
 Ձայնըս կը լսես Սասնա լեռներից:

18

Մարա Մեղիքն առաւ բանակ, եկաւ, նստաւ Բաքմանի դաշտ.
 Ձարկեց այնտեղ անթիւ վրան, բանակ դրաւ նա վաշտ առ վաշտ:
 Բաքմանի գետը յորդել էր եւ վարարել իր ափերից,
 Հէնց որ գորգը նստաւ ափին — ցամաքեց գետն իր յատակից:
 Ելաւ հզօր Մարա Մեղիք, մարդ ուղարկեց Յովանի մօտ:

— Եկել եմ ես քեզ հետ կուրի — դուրս եկ քէ որ ֆաջ ես, սրտոտ.
 Քեզ տալիս եմ լոկ երեք օր — քէ որ քեզնից խօսք չը լսեմ —
 Կը գամ անթիւ գորգիս գլխին — Սասուն հիմքից կը կործանեմ:
 Ձէնով Յովան, որ այս լսեց, ելաւ, գնաց Դաւիթին պատմեց.
 — Հիմա կերած ապուրըդ տես. մեր խեղճ Սասնա տունը ֆանդեց.
 Ել ու քֆածդ լգիր հիմա — քէ ոչ Սասնա եկել է մահ.
 Երկչուտ էիր կանչում դու մեզ — դէ՛ ել հիմա, կուր արա:

Ասաց Դաւիթ.

— Ես ձի չունեմ, ես գէնք չունեմ,
 Ինչո՞վ պիտի կուր անեմ:
 Ինձ գէնք տւէ՛ք, ինձ ձի տւէ՛ք
 Ու ձեր տեղում հանգիստ նստէ՛ք:
 — Դնա ախոռ քեզ մի ձի ա՛ն.

Ձէնք առ, ընկիր դու նանապարհ:

Դաւիթ գնաց, մտաւ ախոռ, ուր շատ ձիեր կապել էին
 Կարմիր եւ սեւ եւ սպիտակ եւ կապուտակ եւ ամպային.
 Որ մէկ ձիու մէջքին դիպաւ, ձիու պարտը առաւ գետին.
 Եւ դուրս պրծաւ նա յուսահատ — ցաւն ու զայրոյթն իրեն դէմքին:

19

Ելաւ գնաց պառաւի մօտ հարց, փորձ անի —
 Գուցէ իրեն յարմար գէնքեր ու ձի գտնի:
 Մեծ յուզումնով պառաւ կինը լսեց Դաւիթին,
 Յետո դարձաւ, ասաց նրան արտասուգին.
 — Ես մեռնէի, այս ինչ օրի տեսնում եմ քեզ.
 Մեծ կուր կա, բայց դու ոչ գէնք, ոչ ձի ունես.
 Կարեմ նրա պատանքն, որ սուտ խօսեց քեզի —
 Հայրըդ ունէր կայծակէ քուր, հրեղէն ձի.
 Դնա, Դաւիթ, գնա, ասա քո հօրեղբոր
 Որ քեզ յանձնի քո հօր գէնքերն ու ձին քո հօր:

Ասա — ուզում եմ, հօրեղբայր,

Հօրըս զրահէ շապիկն այն վառ,
 Ուզում եմ հօրս պողպատ ֆամար,
 Հօրըս զրահէ մոյկը ոտին,
 Հօրըս գլխի ֆագալս կոտին,
 Հօրըս հզօր քուր — կայծակին,
 Հօրըս վահան, գուրզը ձեռքին,
 Հօրըս ձիու քամր սաղափին,
 Ուզում եմ հօրս հրեղէն ձի:

Դաւիթ գնաց իրենց շեմքին —
Գոռաց ձայնով որոտագին.

— Ա՛յ հօրեղբայր,
Ուզում եմ հօրս շապիկն այն վառ,
Ուզում եմ հօրս պողպատ ֆամար,
Հօրքս գրահէ մոյկը ոտին,
Հօրքս գլխի ֆագալս կոտին,
Հօրքս հօթը թուր — կայծակին,
Հօրքս վահան, գուրգը ձեռքին,
Հօրքս ձիու թամբ սաղափին,
Ուզում եմ հօրս հրեղէն ձիւն:

— Կոտրէր բերանն, որ քեզ բանն այդ սովբեցրեց
Այդ ամենը հայրըդ ինձի աւանդ թողեց:

— Ձէ, հօրեղբայր, հօրս աւանդն էր Ազատ Սասուն,
Որ Մելիքի ոտներին տակ ձգեցիր դուն:

Հօրեղբայրն գնաց, բերաւ
Զրահէ շապիկն առաւ, բերաւ,
Պողպատ ֆամարն առաւ, բերաւ,
Քագալս կոտին առաւ, բերաւ,
Մոյկը ոտին առաւ, բերաւ,
Գուրգն ու վահանն առաւ, բերաւ,
Թուր — կայծակին առաւ, բերաւ,
Թամբ սաղափին առաւ, բերաւ,
Մի ուրիշ ձի առաւ, բերաւ:
Դաւիթ ձեռքն որ դիպաւ մէջքին
Ձիու պոքսը առաւ գետին:

— Ո՛ւր է ասա, ա՛յ հօրեղբայր,
Հօրս հրեղէն այն երիվար:

— Հօրըդ մեռած օրերից ի վեր
Մի մարդ նրան ձեռք չի տւել.
Գնա, որդի, թէ դուրս բերես,
Նրան բարով դու վայելես:

Մեծ ախոռի մի այլ բաժնում
Լուռ կանգնել էր մի ձի տրտում.
Կանգնել էր նա թառի տակին.
Եւ երբ դրեց ձեռքը մէջքին՝
Ձին ոտ գարկեց ֆարէ պատին.
Պատից կրակ ելաւ, գնաց.

— Հրեղէն ձիւն սա՛ է, ասաց:

Ձին ախոռից նա դուրս հանեց —
Վրա — գլուխ ծիրտ ու կեղտ էր.
Տաֆ ջուր բերաւ մի լաւ մաքրեց.
Յետո տաւ գարի ու կեր:

Ձի չէ՛ր ասես — լոյս ու պատկեր.
Ճակատին մի ձիւն վարդ ունէր.
Ոտներն ասես՝ լուսաթաթալս,
Բաշը՝ վզին ջրվէժն առկալս.
Գոյնը նրա բոցի պէս վառ.
Վիզը՝ ժամու շֆեղ կամար:

Նրա խրխիւնջն անեղ ու գոռ
Հնչեց որպէս մարտի շեփոր:
Եւ պատրաստեց Դաւիթն արի
Հօթը մարտի եւ պայֆարի:

Եօթ լիդր բամպակ դրաւ գրահէ շապիկի մէջ
Հագիւ եկաւ նրա հագին.

Եօթ լիդր բամպակ դրաւ պողպատ ֆամարի մէջ —
հագիւ եկաւ մէջքի բոլոր:

Եօթ լիդր բամբակ դրաւ ֆագալս էն կոտնու մէջ —
Նոր յարմարեց նրա գլխին.

Եօթ լիդր բամբակ դրաւ գրահէ մոյկերի մէջ —
Հագիւ եկաւ ոտքի բոլոր:

Եւ երբ կապեց թուր — կայծակին —
Այն ֆարշ եկաւ գետնի վրա.

Յետո դրաւ թամբ սաղափին ձիու մէջքին,
Ելաւ, նստաւ թամբի վրա:

Ձենով Յովան այս որ տեսաւ՝ լացեց, ասաց.
— Հազար ափսո՛ս, գնաց Սասնա տնից շապիկ գրահին,
Հազար ափսո՛ս, գնաց Սասնա տնից ֆամար մէջքին,
Հազար ափսո՛ս, գնաց Սասնա տնից կոտին գլխին,
Հազար ափսո՛ս, գնաց Սասնա տնից մոյկը ոտին,
Հազար ափսո՛ս, գնաց Սասնա տնից թուր — կայծակին,
Հազար ափսո՛ս, գնաց Սասնա տնից թամբ սաղափին,
Հազար ափսո՛ս, գնաց Սասնա տնից հրեղէն ձիւն,
Հազար ափսո՛ս, գնաց Սասնա տնից Դաւիթն անգին ...

— Թուրը գլխիդ կիջներ իսկոյն չը յիշէիր քէ իմ անուն:
 — Դաւիթ, որդի, ես քեզ մատաղ, քեզ համար է լաց եմ լինում:
 Երբ դու գնաս սարի նամբով դէմդ է գալու Կաթնով Աղբիւր:
 Մի մօր կաթի նման քաղցր է նրա վնիտ, դիւքական ջուր:
 Այնտեղ իջիր ձիուցդ ցած, լւա ձեռներդ ու քո երես,
 Հանիր ձիուցդ նաշխուն սանձը — քոզ արածա ուզածին պէս:
 Որ հաց կերար — ընկիր, քնիր, որ քնեցիր — նորից վեր կաց,
 Ելիր հեծիր քո Մուրադ ձին — քշիր կուի դաշուն՝ սրընթաց:

— Ել, հօրեղբայր, կանչիր Սասնա մարտիկներին:
 Ասա եկել է մեծ օրը — օրը մեր վառ յաղթանակին:
 Ես կը կուեմ Մելիքի հետ, բոլորս մէկ գօրքի դիմաց:
 Որ ազատենք Սասնա հողը, որ ազատենք մեր օրն ու հաց:

Զենով Յովան ելաւ, կանչեց, Սասնում քնդաց նրա ձայնը:
 — Հէ՛յ, Սասունցիք, ելէ՛ք, ելէ՛ք, վա՛յն է եկել Սասնա տանը:
 Թէ Մելիքին մենք չը յաղթենք — էլ հող ու հաց, էլ կեանք չունենք:

Ո՛վ հերկում էր քոզեց արօր, քոզեց գութան դաշտի միջին,
 Սայլուրն քոզեց սայլը նամբին, քէ ձի ունէր հեծաւ իր ձին,
 Ո՛վ բահն ունէր ձեռքն առած, քոզեց բահը, առաւ նիզակ,
 Ո՛վ որ տափ էր անում հանդում, քոզեց տափը, վազեց քաղաք,
 Ո՛վ դազգեանին շալ էր բանում, քոզեց դազգեանն ու առաւ քուր,
 Եկան հովին ու գառնարածն, եկան հոտաղ հարիւր, հարիւր:
 Արհեստաւոր ու խանութպան, եկան բրուտն ու ջաղացպան
 Որը հօր առիծի պէս, որը հսկա սարի նման:

Սասնա կիներն քոզին տներն ու ձեռք առան բահն ու գութան,
 Սայլերն դարձեալ նրմուցին, հօտն ու նախիրն սարը տարան:
 Նորից դարձաւ ջաղացքարը ու դազգեանը բանեց կրկին —
 Ասես Սասնում մարդ չէր եղել, ասես այնտեղ կար միայն կին:

22

Հին մարտիկներն ասին. — «Դաւիթ քաջ որդին է մի արի հօր»:
 Նորերն ասին. «Մենք Դաւիթի հետ անպարտելի ենք ու հօր»:
 Դաւիթ խօսեց հազար հազար Սասնա անյաղք մարտիկներին
 — Սասնա քաջեր ձեզ եմ ասում, ականջ արէք իմ խօսքերին,
 Ինչո՞ւ Մելիքն անբիւ գօրք է առել, եկել Սասնա վրա:
 Ինչո՞ւ նա մեզ սպառնում է կապ ու շղթա, աւեր ու մահ:
 Որովհետեւ կարծում է նա մեր երկիրը չունի պաշտպան,
 Կարծում է որ տէր չենք կանգնի մեր քանկազին ազատութեան»:

— Մէկ կեանք ունենք — հազար անգամ մատաղ կանենք Սասնա
 Իրկրին:

Ասին Սասնա անպարտելի քաջերն անվախ՝ որստագին:
 Գնում եմ ես, հետեւէք ինձ Բաքմանի այն դաշտումը մեծ,
 Ասաց Դաւիթ. ու Մուրադ ձին դէպի Կաթնով Աղբիւր քշեց:

— Հէ՛յ, Ծովասարի պաղ պաղ աղբիւրներ,
 Մնացէք բարով, բարի մնացէք:
 Գնում եմ կուի — ես կը ծարաւեմ —
 Դուք պաղ մնացէք:

Հէ՛յ, Ծովասարի գով գով քամիներ,
 Մնացէք բարով, բարի մնացէք:
 Գնում եմ կուի — ես կը շոգանամ —
 Դուք հո՛վ մնացէք:

Սասնա աշխարհի հայրեր ու մայրեր,
 Մնացէք բարով, բարի մնացէք:
 Գնում եմ կուի, գուցէ յետ չի գամ —
 Դուք ո՛ղջ մնացէք:

23

Ժայռի տակից ջուրն էր բղխում՝ կաթի նման փրփուր տալով:
 Ծաղիկների, խոտերի մէջ պար էր գալիս գարբ տաղով:
 Յետո յանկարծ անհետ լինում հսկայական մի ժայռի տակ:
 Դաւիթն իջաւ, հանեց ձիուց նրա սանձը ոսկեֆանդակ:

Նրա շուրջը ծաղիկների մի բուրմունք էր անմահական,
 Նրան պատեց մի խնդրիւն, մի զգացմունք երանական:
 Լաց իր ձեռքն ու երեսը, կերաւ իր հացն ու խմեց ջուր,
 Մի քուն իջաւ նրա վրա հեշտաքմբիւր, անուշաբոյր:

Երբոր զարթնեց անուշ քնից արեւն պայծառ վառուում էր դեռ,
 Կարծեց իրեն գնդան դրած մէկը նրան չարչարում էր:

Հանեց գլխից փայլուն կոտին — հանեց եւ եօթ լիդր բամպակ —
 Հագիւ եկաւ գուրգ գլխին:
 Հանեց գրահէ շապիկն իր վառ, հանեց եւ եօթ լիդր բամպակ —
 Նոր յարմարեց նրա հագին:
 Մէջքին կապեց պողպատ գօտին, որ կապել էր նա եօթը տակ —
 Զօրով եկաւ հօր մէջքին:

Հանեց գրահէ մոյկը ոտին — հանեց եւ եօթ լիդր բամպակ —
Դժուար մտաւ նրա ոտքին:
Ելաւ, կանգնաւ, լցել էր նա եւ քաշել էր շփեղ հասակ —
Թուրը կարն էր գալիս կողքին:

Ելաւ, հեծաւ իր Մուրադ ձին, քշեց, հասաւ սարի կատար.
Ցածը, դաշտում տարածւել էր անեղ Մսրա գորգն անհամար.
Վրանների անվերջ ծովը՝ հորիզոնից դուրս էր հոսում.
Բոցավառւել էր դաշտն անծայր՝ անմարելի մի հրդեհում
Ջրահների, միգակների եւ քրերի պայծառ փայլից:
Թնդում էր ողջ շրջակայքը շատ կառքերի խուլ շահնդից:

Դաւիթ տխուրեամբ դիտեց ու ասաց.
— Թէ այս գորգն լինի առոյտի մի արտ
Եւ մենք էլ հօր, հնձուր տղամարդ՝
Ձեռք քաղի այդ արտն ամբողջ եօթ տարի:
Որ քաղենք — մենք խուրձ չենք կարող կապել.
Թէ խուրձ կապեցինք — չենք կարող կրել,
Թէ որ կրեցինք — չենք կարող դիզել —
Թէ բարդ շինեցինք բարձր սարի պէս —
Եւ մենք էլ դարձանք հրդեհ ու կրակ
Ձեռք կարող այրել այդ վիթխարի դէգ:
Եւ քէ այրեցինք, արինք մոխրատակ
Եւ մենք էլ դարձանք սաստկաշունչ քամի —
Մոխիրն այդ՝ երբեք տեղից չենք շարժի:

25

Նկել, հասել էին արդէն Սասնա քաղաքին բազմահագար,
Եւ մտածկոտ Դաւիթ բոլոր շարւել պատրաստ ու զինավառ.
Նայեց Դաւիթ այդ քաղաքին — հոգում ելաւ բերդ ու պատար.
— Սրանցից մէկն մի ջոկատ է, մի բանակ է ինձի համար:
Ես վախ չունեմ քէ մեր դէմ գա Մսրա գորգի թւի կրկինն —
Քանի ձեռքումս բռնել եմ ես Սասնա հօր թուր — կայծակին.
Ո՛վ ազատի թուր — կայծակից — կընկնի ձիւս սմբակի տակ,
Ո՛վ որ պրծնի սմբակներից — նրան կիջնի տէգն ու միգակ,
Ո՛վ քաղցնի մեր տէգերից — մեր գերանդուն կը հանդիպի,
Ո՛վ որ փախնի մեր գերանդուն — գուրգը նրան պիտի գտնի,
Ո՛վ գուրգերից մեր փրկի — կուտի հսկա մահակը մեր,
Ո՛վ մահակին չը հանդիպի — նրան կիջնի բռունցքը մեր,

Ո՛վ որ չուտի մեր բռունցքը — նրան շունչը մեր կսպաննի —
Մահ ենք բերել Մսրա գորգին — ովքեր Սասնա են քշմամի:

Նորից նայեց իր քաղաքին եւ խնդութիւն պատեց նրան.
Հանեց հօր թուր — կայծակին — գոռաց անեղ ամպի նման.
— Մսրա գորգեր, ակամջ արէք,
Թէ քնել էք — արթուն կացէք,
Թէ արթուն էք — ելէ՛ք, կայնէ՛ք,
Թէ կայնել էք — գէնէ՛ք կապեցէ՛ք,
Ձէնէ՛ք էք կապել — ձի քամրեցէ՛ք,
Ձի էք քամրել — ելէ՛ք, հեծէ՛ք
Չասէ՛ք Սասնա ծոերն եկան
Մեզ զարկեցին գողի նման:

Երբոր Դաւիթ նշան տուա՝ Մսրա գորգի վրա ընկան
Իր անիւներից դուրս վարարած երազահոս գետի նման,
Յանկարծ սարի կողքից փրքող սոսկավիթխար ժայռի նման,
Մեծ անտառը հիմքից լափող հրդեհի պէս հսկայական:
Կռիւ չէր այն — կոտորած էր, շողշողում էր թուր — կայծակին
Ինչպէս հանդում փայլատակող ժիր հնձուրի սուր գերանդին.
Եւ Սասնացոց հարածներից տապալում էր գորգը Մսրա
Ինչպէս ոսկի հունձին է քաղում եւ փում է գետնի վրա:
Մսրա գորգը յետ էր փախչում. բայց յետեւից հրով, սրով
Նրանց առաջ էին քշում ոնց հողմավար, յուզած մի ծով.
Գալիս էին եւ անսասնա Սասնա գորգին էին խփում
Եւ խորտակած, փշուր, փշուր նրա ոտքի ներքեւ փում:

26

Մսրա գորգից մի ալեւոր վագեց, կանգնաւ Դաւիթի առաջ,
Փռւել էին դիակները արմաշաղախ ե՛ւ ձախ ե՛ւ աջ.

— Ի՞նչ ենք արել մենք, որ մեզ ջարդում ես
Ձեր խոտնոցների դալար խոտի պէս.
Մեզ Մսրա տէրն է հաւաքել, բերել —
Մեզ խարազանով, թրով է քշել:

Որն քշեց, բերաւ օրւա վաստակից,
Որն՝ իրեն հանդից, որն՝ իր դագճեհից.
Որը՝ մօրից մէկ, որը՝ մի տան հայր,
Որն՝ իրեն կեանքից, աշխարհից՝ բեգար:

Բոլորս էլ՝ մշակ, աղփատ գիւղացի,
Բոլորս էլ՝ կարօտ մի պատառ հացի.

Որը՝ հողագութի, որը՝ պարտքի տէր —
Ցաւի, գրկանքի անբաժան ընկեր:

Թշնամիդ որ կա — Մարա Մելիքն է.
Զօրքը լոկ նրա ձեռքի գործիքն է.
Ինչո՞ւ գործիքին ես ուղղում քո նետ —
Հաշիւ քէ ունես — մաքրիր նրա՛ հետ:

Սասնա փաշերը կանգ առին իսկոյն:
Դարձաւ հարց տեց անբախտ ծերունուն —

— Այդպէ՞ս է գգում ողջ բանակը ձեր:
— Ասելու համար լոկ չունեն խօսքեր:
— Մենք կռիւ չունենք աղփատ մարդկանց հետ,
Մենք հաշիւ չունենք ձեզ պէս մարդկանց հետ:
Մեր դատը որ կա Մելիքի հետ է,
Մարա արմախում ջոջերի հետ է:
Ասէ՛ք. Մելիքը ո՞ր ծակն է մտել —
Ես նրան գրողն ու մա՛հ եմ բերել:

27

Ասաց քեզ իր Մուրադ ձին, գնաց, կանգնաւ վրանի դռան.
Քնից նոր էր գարքնել Մելիք — շուրջը իշխան ու գորական.
Լեզուները վախից կապւած՝ քոքով վանկեր էին խօսում,
— Կորանք, արփա՛, ահաբեկւած գորքը մեզի էլ չի լսում:

— Ի՞նչ պատահեց — հարցրեց Մելիք կորովագութի իր պետերին.

— Անմահ եմ այդ Սասնա Ծռերն — ասում էր մեզ խեղճ կուզ
Բաղիմ.

Բայց մենք նրան չը լսեցինք — կռիւ եկանք Սասնա վրա.
Հիմա Դաւիթ նրանց գլխին՝ մեզ բերել է սարսափ ու մահ:

— Յետ գնացէ՛ք նորից կռիւ, ա՛յ դուք երկչոտ, անպետ շներ,
Կանչէ՛ք հազար լաւ քմբկահար, հազար էլ որ հնչեն փողեր,
Հազար մարդ որ ածեն գուռնա, հազար երգիչ ու սագանդար.
Կռիւ անենք քանի Սասնում դեռ կանգուն է մի հատիկ փար:
Դուք ջարդ տւէ՛ք Սասնա մարդկանց, ես էլ Դաւիթի հոգին առնեմ,
Մարա գորքը տուն չի գնա մինչեւ Սասուն չը կործանեմ:

— Դու հանգիստ քող, գոռաց Դաւիթ, ամտուն, անտէր այդ
խեղճ մարդկանց.

Խարազանով քշել, բերել ես երկրի չորս ծագից նրանց —
Որ մեր չքնաղ Սասնա երկրում փարի վրա փար չքողենք.

Բայց դու տեսար Սասնա հզօր մեր փաշերը դեռ մեռած չեն:

Մարա գորքդ էլ չի կռիւ — ինչքան ուզես բե՛ր քմբկահար,
Եւ փողահար, ե՛ւ սագանդար, պարող, երգիչ հազար, հազար:
Թէ որ փաշ ես ինքդ արի եւ կռիւ ել ինձ հետ մեռակ.
Թէ յաղթեցիր — մենք հարկ կտանք Մարա գահին շատ ժամանակ:

Բայց քէ շրջեց բախտըդ յանկարծ, եղաւ որ ես քեզ յաղթեցի —
Մենք չենք ուզի քո աշխարհից յարդի մի շիւղ, ոչ մի խեցի.
Թոյլ կը տանք որ ամեն զինուոր քողնի գնա իր հանդն ու տուն,
Կը պահենք քո գոռ պետերին, որ էլ չգան, քափեն արիւն:

28

Մարա Մելիք եղաւ հպարտ, եկաւ, կանգնեց Դաւիթի դիմաց.
Որպէս չինար հասակ ունէր, քիկունքը՝ լայն, մակատը՝ բաց:
Յաղթ ուներին՝ գռուգ մագեր, որպէս բարդի ձիւ ու շքեղ՝
Կանգնել էր լուռ դաշտի մէջին Սասնա Դաւիթն էն նորաբէխ:
Եւ հաւաքեց Մարա գորքը՝ կեցաւ նրանց հանդիսատես.
Սասնա փաշերն էլ ժայռերի կատար քառան հաւքերի պէս:

Նրանք երկու տիտան էին, երկու մարտիկ ու փառիւովան.
Դարեր ամբողջ քիչ են ծնում այդպէս մի գոյգ նրանց նման.
Նայում էին հիացմունքով նրանց զինուոր ու գորավար,
Նայում էին եւ պարծանքով Սասնա փաշերն բազմահազար:
Ընկան նրանք իրար վրա մի գոյգ հզօր խոյի նման.

Թնդում էր դաշտն հարածներից նրանց ուժգին այդ ընդհարման:
Յետո կռիւ արին նրանք գոմէշների նման կուռն,
Որ նետում են իրար վրա արեւի տակ գմբուխ գարնան:

Զարկում էին բռունցքներով, զարկում էին իրար ուժգին
Եւ զարկերից դրդում էր դաշտը նրանց ոտքի տակին:
Այսպէս տեւեց տիտանական այդ կռիւն մինչեւ կէսօր.
Երբ կանգ առան նրանք էին ե՛ւ հաւասար ե՛ւ համագոր:

Լացը աչքին՝ սարսափահար նրանց խօսեց Մարա Խաթուն.
— Ա՛յ որդիներ իմ գովական, ձեզի տւած կաթիս սիրուն,
Իմ խնամքին գորովալի, Մեծ Միւսի սիրո համար
Թողէ՛ք անգութ կռիւն ձեր եւ այս պայքարն արիւնավառ:

— Մա՛յր, ասացին երկուսը մէկ, մա՛հն եմք ընտրել մեզ
դատաւոր,
երկու անհաշտ աշխարհների դատը պիտի վնենք այսօր:

Մսրա Մելիքն ասաց Դաւիթին.

— Արի գուրգով կռիւ անենք,

Դաւիթ ասաց.

— Համաձայն եմ, ահեղ գուրգով կռիւ վարենք:

Մեծը դո՛ւ ես, հերքը բռն է, դու գարկ առաջ երեք հարած.
Թէ յաղթեցիր ու ես մեռա — գա՛հիդ վրա դու հաստատ կաց.
Իսկ թէ պրծա, հերքն ինձ եկաւ — գահըդ պիտի անեմ փշուր
Որ լուծը քո էլ չը մնշի շատ ազգերի վզին տխուր:

29

Մսրա Մելիքն առեց գուրգը, եկաւ, հեծաւ իր արար ձին.
Քշեց իր ձին մինչեւ Բարվար եւ մեծ թափով՝ վերադարձին
Նշան առեց եւ մեծ ուժով գուրգը զարկեց Սասնա Դաւթին:
Մի ամբողջ ժամ եկաւ փռշին — ծածկեց դաշտը եւ ձորն ու սար:

— Դու հո՛ղ էիր ու հոզ դարձար.

Կանչեց գոռոզ տէրը Մսրա:

— Մի քիչ շիտակ քո նշանն առ,

Դեռ ողջ եմ ես թամբիս վրա:

Մսրա Մելիքն առաւ Գուրգը մինչեւ Աղբրդ քշեց իր ձին.
Եկաւ թափով առաւ նշան, գուրգը զարկեց Սասնա Դաւթին:
Բոլոր օրը փռշին եկաւ — ծածկեց Սասուն եւ Ծովասար.

— Դու հո՛ղ էիր ու հոզ դարձար.

Կանչեց ուրախ տէրը Մսրա:

— Վերջին զարկիդ լաւ նշան ա՛ռ.

Դեռ ողջ եմ ես թամբիս վրա:

Մսրա Մելիքն առաւ գուրգը, քշեց իր ձին մինչեւ Բաղդադ.
Եկաւ արագ որպէս կայծակ — Դաւթին զարկեց գուրգը պողպատ:
Օր ու գիշեր եկաւ փռշին, մթնեց եւ դաշտն ու ողջ աշխարհ:

— Դու հո՛ղ էիր ու հոզ դարձար.

Կանչեց զարթ տէրը Մսրա:

— Հերքն ինձ եկաւ, վա՛յ քո քայտին,

Սե՛ւն է եկել Մսրա թախտին:

Ասաց Դաւիթ եւ հեծաւ ձին՝ հսկա գուրգը բռնած ձեռքին:

Դէմքին քաշած սուգի սեւ ֆոյ՝ Մսրա հաթունն եկաւ լացով.
Բացեց կուրծքը Դաւթի առաջ — աչքերը յորդ արցունքի ծով:

— Մեծացրել եմ ես քեզ, որդի, ստիճաններս մաքուր կաթով,

Եկ, մէկ հարածդ դո՛ւ ինձ քաշխիր, մեռնիմ կանաչ քո արեւին:

— Մէկ հարածըս քեզ եմ քաշխում — քո մայրական վնիտ կաթին:

— Որդի, չէ որ խնամել եմ քեզ հարազատ որդու նման,

Արի, երկրորդ հարածդ քաշխիր ջերմ խնամքին իմ մայրական:

— Երկրորդ հարածս նւիրում եմ քո խնամքին, Մսրա հաթուն.

Որդուդ երեք հարածի դէմ մէկ հարածս էլ ինձ եմ պահում:

Հաթունն նրա ոտներն ընկաւ, որ էդ հարածն էլ խնայի
Եւ Մելիքին իր հարազատ եւ մեծ եղբոր նման նայի:

Դաւիթն ասաց. — Աստուծոյ էլ գա — ես չեմ քաշխի էս մէկ
հարած.

Ես ոխ չունեմ ոչ ոքի դէմ — ես ոչ ոքից քէն չեմ արած:

Ժողովրդի թշնամին է նա թէ Սասնա եւ թէ Մսրա.

Նրա ձեռքին հազարաւոր անմեղ մարդկանց արիւնը ես:

Սա մէկ հարածս արեան գինն է քաղմահազար մեռածների,

Բռնեցն է սա դարերի յամր եւ անբաժան գրկածների:

— Դաւիթ, որդի, իմ Մելիքին դու մի զարկի քո մեծ գուրգով.

Որդուս վրա թափել եմ ես գորով՝ անտակ որպէս մի ծով:

— Այս հարածը յետ չեմ առնի — դա վնասական եւ անդարձ է

Այն խեղճների կեանքի նման, որ նա յաւէտ կործանած է:

Ինչո՞ւ զարկեմ — տէգով, թրով, նետ-աղեղով թէ՛՛ նիգակով.

Այս մէկ բանում գիտում եմ քեզ հիացմունքով եւ յարգանքով:

— Գիտեմ Դաւիթ, քարի ես դու, հորդը նման մեծ ու արդար.

Իսկ նա քեզի հոր է փորել, հայածել է քեզ անդադար.

Տարեք նրան մի քառասուն կանգուն հորում իջեցրեք,

Քառասուն գովշու թանձր կաշի քերեք նրա վրա դրեք.

Բերեք քառասուն մեծ ցաղացար՝ խոնամանքի պէս ծանր ու սեւ

Եւ մէկ առ մէկ դիզեցեք դո՛ւք հորի քերան, նրա վերել:

Յետո՞ւ ա՛ռ քո թուր — կայծակին եւ զարկ միակ քո հարածը,

Թէ որ մեռաւ — Աստուծուց էր — այդ էր նրա կամեցածը:

Իսկ թէ ապրեց — այդ կը լինի Տիրոջ կամքը անգնանի:

Հաթուն ուզեց գուցէ այսպէս իր Մելիքին մահից փրկի
Ո՛ր թուրն պիտի կտրէր, անցնէր քարի շեղջն այդ զարհուրելի:

Դաւիթն ասաց. — Մսրա հաթուն, այդ մէկ ուզածդ էլ թող լինի:

Էն Մելիֆի հսկա մէջքից կապեցին մի ֆանի պարան —
Հագիւ նրան հորն իջեցրին ֆսան ուժով, մեծ փահլեվան:
Բերին ֆառսուն գոմշու կաշի — մէկ մէկ նրա վրա դրին,
Բերին ֆառսուն մեծ ջաղացֆար իրար վրա բարձրացրին:

Դաւթի ձեռքում բուր — կայծակին շողաց որպէս հուր ու փայլակ.
Ճեղքեց ֆառսուն մեծ ջաղացֆար, գոմշու կաշին ֆառսուն տակ:
— Կենդանի՛ եմ — հորից լսեց յաղթ Մելիֆի ձայնը մարած:
Դաւթն ասաց. — Մտա Մելիֆ, մէկ քեզ հուպ տուր, շարժւիր
կամաց:

Մտա Մելիֆ հէնց որ շարժեց մարմինն եղաւ երկու կտոր.
Եւ ոչ մի ձայն ու պատասխան էլ չի տաւ իր անբախտ մօր:

Շատ ֆնֆշուքեամբ գրկեց Դաւթ՝ գրկեց Մտա հէգ Խաթունին —
Նրա աչքից լացի շիբեր մարգարտի պէս քափուում էին:

— Քո Մելիֆն ընտրեց արիւնի ուղին՝
Ժողովուրդն առած իր ոտի տակին.
Ուր գնաց — սփռեց լաց ու գերեզման՝
Ահեղ ու ֆանդող մի ծածֆի նման.
Եւ անցաւ, գնաց նոյն արևոտ ճամբով
Յետեւից քողած ցաւ, դիակ ու սով ...

Գնա՛, մայր եղիր Մտա ընդհանուր,
Մի ֆիչ էլ գորով քշառներին տուր.
Մի ֆիչ էլ նրանց ցաւերով տանջւիր.
Եւ պայծառ մի օր այդ անբախտ երկիր
Քեզ պիտի ժպտա բացւած վարդի պէս
Ու վառ երգերով պիտի օրհնի քեզ:

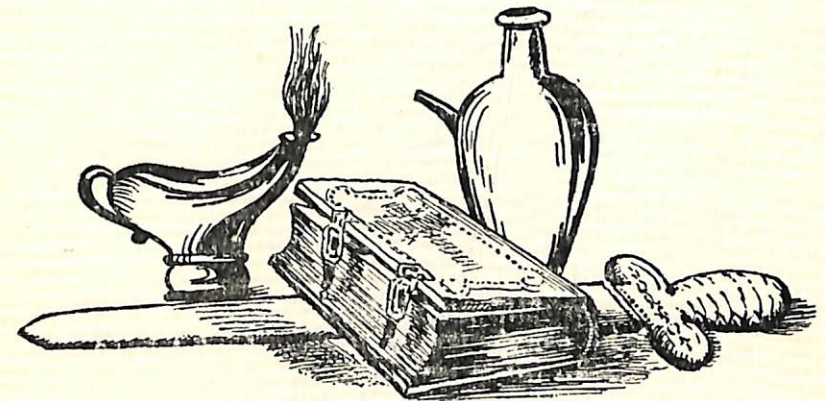
Ելաւ ու նստեց սաղափէ բամբին
Եւ այսպէս խօսեց Մտա բանակին.
— Մտա Մելիֆը մեռաւ — էլ չկա —
Մտա ժողովուրդն քող պայծառ մնա,
Եւ ազատ մնա երկիրը Սասնա
Հալարտ, արեւոտ լեռների վրա:

Դարձէ՛ք ձեր հանդը, դարձէ՛ք դուք ձեր տուն,
Ուր դառն արցունքով ձեզ եմ սպասում
Մայրերը Մտա, երեխա ու կին՝
Ցաւն ու կարօտը դեռ իրենց սրտին:
Քաղցած եմ — տանը նրանք չունեն հաց.
Բոբիկ եմ — հոգի շորերն եմ մաշած.

Գնացէ՛ք հալալ ձեր աշխատանքին,
Ձեր տանն ու գործին, ձեր ազնիւ ջանքին:

Բայց եթէ դարձեալ կուի գա՛ քեզ մեզ դէմ
Քանդելու մեր տունն, մեր երկիրը շէն.
Թէ ֆառսուն կանգուն խոր հորում մտնէ՛ք,
Քառսուն ջաղացֆար ձեր վրա դնէ՛ք —
Ձեր դէմ դուրս կը գան ծոերը Սասնա,
Սասնա ժողովուրդն ազատ եւ անմահ,
Քաջերը ֆնած, մեր հողի տակին —
Ձեր դէմ դուրս կը գա մեր Թուր — կայծակին:

Ասաց, խաթունի ձեռքը համբուրեց.
Եւ ճամբա հանեց Մտա գորքը մեծ.
Ու բամբ, յաղթական երգերով ցնծուն՝
Իր ծոերի հետ բարձրացաւ Սասուն:

ԴԱԻԻԹՆ ՈՒ ԽԱՆԴՈՒԹ

Զրբագում էր Դաւթի անունն որպէս մի երգ յաղթանակի,
Երգում էին նրա գովքը ժողովուրդներն ողջ աշխարհքի.
Անունն նրա դարձել էր նոր կեանքի խոստում, մի արծւի քել,
Ողջ աշխարհում շոյ էր տալիս — մէկ քաջ Դաւիթ եւ մէկ արեւ:

Արեւաշող մեծ իրանի խոյ քաղաքում կար մի աղջիկ.
Շիրազի ալ վարդի նման անուշաբոյր եւ գեղեցիկ.
Նրա հասակն իսրահանի ուտիների պէս դալար էր,
Յոնքերն նրա՝ մէսքիքների արաբական գոյգ կամարներ:

Եկել էին նրա ոտքը հարկւր կտրին ու փափկվան
Որ քրեքով եւ արիւնով նրա սիրուն արժանանան.
Իսկ այն կոյսը — նազան հանդուք ծիծաղում էր նրանց վրա —
Ասում էր քէ իր սիրածը հրեղէն ձին հեծած կը գա:

Երբոր լսեց Դաւթի հռչակն՝ ելաւ հանդուքն, իր մօտ կանչեց
Իրանի էն մեծ աշուղին — նրան մինչեւ Սասուն նամբեց
Որ իր անհուն գեղեցկութեան դիւքիչ գովքը երգի նման,
Եւ նա հեծած հրեղէն ձին գա եւ կանգնի իրա դռան:

Առեց սազը աշուղն այն մեծ, եկաւ, հասաւ Սասնա քաղաք,
Երգեց գովքը Ռոստամ — Զալի, վշտի տաղեր, վարդն ու սոխակ,
Ապա նրա սազը քրքռաց հանդուքի այն գովքից պայծառ,
Որ ինքն աշուղն էր յօրինել եւ երգում էր այնպէս նարտար:

— Խանդութի հասակն ասեմ
Զինարի ծառ նման է:
Կաբապի վզիկն ասեմ
Մարմարէ քաղն նման է:

Ճակատի լայնքն ասեմ
Լուսնակի քաղն նման է:
Աչքերի փայլուն ասեմ
Ջավահիր, աղն նման է:

Խանդութի բերանն ասեմ
Կիսաբաց վաղն նման է:
Անարատ ծոցիկն ասեմ
Բամպակի աղն նման է:

Մագերի գանգուրն ասեմ
Հերկած հոգն նման է:
Աչքերի քարքիշն ասեմ
Արեւի շողն նման է:

Էն կամար յոնքերն ասեմ
Արարի Թո՛ւր նման է:
Նարահա ծծերն ասեմ
Շամամ ու նո՛ւն նման է:

Ատամի շարուն ասեմ
Մարգարիտ, լա՛լ նման է:
Ո՛վ հասնի նրա սիրուն
Քաջ Ռոստամ — Զալ նման է:

— Վարպետ, ասա՛, Խանդութն այդ հուր երա՞գ է լուկ թէ՛ իրական.
Աշխարհումն է ապրում արդեօք թէ՛ մի երկրում կախարդական:

Աշուղն ասաց. — Արեւաշատ մեծ իրանի խոյ քաղաքում
Մի հազագիւտ ծաղկի նման չքնաղ Խանդութն է բողբոջում:

— Վարպետ, գնա՛ եւ Խանդութին իմ բոցավառ բարեւը տա.
Ասա, հեծած հրեղէն ձին գալիս է մի նոր սիրահար:

2

Դաւիթն ելաւ, հեծաւ իր ձին, կողքից կախեց թուր — կայծակին.
Վերջին անգամ նայեց հպարտ ու յաղթական Սասնա քաղքին.
Քշեց նժոյգն, հասաւ հալաթ, անցաւ Արնէշ, հասաւ Բերկերի,
Գնաց, հասաւ Դործոթա դաշտ տափ արեւով մէջօրէի:
Տեսաւ որ շոգ արեւի տակ ծանր բանում էր մի գուրբան.
Կո՛րթ էր հողը, քրտնել էին գոմէշներն ու եզներն լծկան:

— Բարի յաջողում, շինական տղերք,
Հեշտ լինի վարը եւ առատ՝ ձեր բերք:

— Բարին քո վրէն, կտրին ձիաւոր,
Փափագիդ հասնես, լինես բախտաւոր:

— Քանի՞ օրս վարն ունեք անելու:
Ասին դեռ ունեն մի տասն, տասներկու:

Ասաց. — Տաւարին մէկ հանգիստ թողէք,
Դուք էլ գնացէք շաքում մստէք:

Ելաւ եւ իր ձին գուրբանին կապեց.
Նրանք չը նստած — նա արտը վարեց:
Մշակներն ապշած եկան քամաշի —
— Շնորհքը որ կա — ձիուն է, քնն չի՛:

Դաւիթ քակեց ձին, ինքն առաւ Գուրբանն
Ու արտը վարեց կայծակի նման:
Մի ժամում վարել, պրծել էր հերկը:

— Արեւդ միշտ վա՛ն, կանաչի ձեռքը
Որ ունի այսօր կորով անսպառ:
Քո նամբէն՝ յաջող, փափագդ՝ ի կատար.
Ասին Դաւիթի հետ նաշի նստեցին:

Դաւիթն էր կերաւ, նրանք խօսեցին.
Եօթը մշակի եօթն օրս հա՛ցն էր.
Մէկ որ նայեցին — բան չէ՛ր մնացել:

— Ա՛յ մարդ, մեզ մի բան չի թողիր, ասին:
— Բանը՝ անողին, հացը՝ դատողին.
Ասաց ու հեծաւ իր հրեղէն ձին.
Քշեց ու հասաւ Խանդութի շեմքին:

Դռան շեմքին լուռ կանգնել էր յաղթ ու խոժոռ մի դռնապան.
 Օրն էր մեռնում, ընկել էին հսկա շուգերն երեկոյեան:
 Սասնա Դաւիթ ձիւց իջաւ, նայեց հսկա դռնապանին,
 — Դու լաւ տղա ես երեւում. երբ հանդուրին առնեմ ինձ կին
 Գեղ էլ ինձի քաւոր կանեմ — Դաւիթն ասաց դռնապանին:
 — Անունդ ի՞նչ է, ա՛յ քաւոր ջան.
 — Համդուն եմ ես, քա՛ջ փահելվան:
 — Քաւոր Համդու, քող ձին այստեղ, բակում մնա:
 — Զան Սանահէր, վախեմ բակում մի տեղ չկա:
 Հաւաքել են այնքան կտրին ու փահելվան,
 Որն պայագատ, արքայորդի, որն էլ՝ իշխան.
 Իրենց բերած, իրենց քիւսած հացն են ուտում
 Եւ հանդուրին են ծառայում լոյս ու մթուն:
 Սպասում են մի օր մէկին նա հաւանի —
 Նրան իրեն սրտի սիրածն — էրիկն անի:
 Բակումը կա մի հարիւր ձի, հարիւր՝ մսուր.
 Ո՛ւր կապեմ ձիդ. ո՛չ տեղ ունեմ, ոչ խոտ, ոչ ջուր:

Դաւիթն ասաց. — Քաւոր Համդու, ձին բակը տար,
 Նա կը նարի խոտ ու մսուր իրեն համար:
 Գնա, ասա շուշանագեղ էն հանդուրին —
 Սասնա Դաւիթն եկաւ հեծած հրեղէն ձին:

Հսկա Համդուն հէնց որ լսեց Սասնա Դաւիթի անունը վառ,
 Արագ վազեց հանդուրի մօտ՝ սաստիկ շփոթ, լեղապատառ.
 — Սասնա Դաւիթն սպասում է տանդ շեմքին.
 Բակումն արդէն վրնջում է հրեղէն ձին.
 Ի՞նչ ես ուզում — իր ձին հեծնի, քողնի, գնա —
 Թէ՛ քո դռան մի ծառա էլ աւելանա:
 — Համդու, մի տես ի՞նչ է անում հրեղէն ձին.
 Խոտից, գարուց արդեօք գտաւ իրեն բաժին:

Հարիւր ձիերն սարսափահար բակի ծայրը քաշել էին
 Եւ Դաւիթի ձին ախորժակով նաշակում էր խոտն ու գարին.
 Եւ զնգում էր նրա խրիւնդն որպէս մի կանչ յաղթանակի,
 Մըրակներից կայծ էր ժայթքում ինչպէս խուրճեր հուր կայծակի:

Համդուն եկաւ եւ հանդուրին պատմեց ինչ որ տեսել էր նա:
 — Թէ՛ գոռ կուռում, քէ սիրո մէջ այսպէս գոր են քաջերն Սասնա.
 Գնա, Համդու, ասա Դաւիթին մթնշաղով այգին քող գա:

Դաւիթ մտաւ մեծ սրահը. փահելվաններն նստել էին.
 Ու քասերով կոնծում էին Սարաղայի կարմիր գինին:
 Զորս պատերից շողում էին հարիւր քրքր, հարիւր նիզակ.
 Իսկ սրահում հնչում էր բամբ ուրախութեան մի աղաղակ:
 Դաւիթի անունն որպէս փայլակ պայթեց նրանց շշմած գլխին,
 Լոնց աղսուկն ու քասերը նրանց ձեռքում դողդողացին:
 Ասես ահեղ հրամանով բոլորը մէկ ոտի ելան.

— Դաւիթ, ասին, համմէ, մեզ հետ նստիր զարբ գինու սեղան:

Դաւիթ նստեց. ու քասերը պղպշացին կարմիր գինով.
 Հասում էր հուր, ծիծղուն գրիւս ոսց ալեկոծ արեան մի ծով:
 Լցնում էին Դաւիթի քասը, բաժակները իրար զարկում.
 Դաւիթն իրեն դատարկում էր — նրաւ իրենց բերան տանում
 Յետո դարձեալ Դաւիթ լիքը քասին տաւում եւ պինդ զարկում:

— Ասես դգալով դուք ուղտ էք ջրում —

Կանաչ փարչերով գինի եմ ուզում:
 Ասաց, առաւ գինու կուտը, տարաւ այրուղ իր շրթունքին.
 Քամեց նրա վերջին պուտը — դատարկ կուտը զարկեց գետին,
 Առաւ դարձեալ մի ուրիշ կուտ, տարաւ շուրթին իր հրակէզ:
 Ու յատակի վրա փշուր եղաւ անյոյս մի սրտի պէս —
 Հարբել էր նա արդեօք գինով քէ հանդուրի անմար սիրով,
 Սրահն այն մեծ ու բազմութիւնն շուռ էր գալիս նրա գլխով:
 Հէնց որ փակեց Դաւիթի աչքը՝ փահելվաններն ելան արագ՝
 Պատերից վար առան քրքր, առան իրենց տէգն ու նիզակ:

Հանդուր տեսաւ այդ՝ երդիքից, գնաց, բերաւ մի պարկ կաղին,
 Երբ որ նրանք քրքրն առան, որ սպաննեն Սասնա Դաւիթին՝
 Սինուն զարկեց նա մի կաղին եւ զնգոցից Դաւիթ զարթնեց.
 Զէնքերն դրին սփռոցի տակ — ամեն մարդ իր տեղում նստեց:
 Դարձեալ փակեց Դաւիթի աչքը, դարձեալ նրանք զէնքերն առան,
 Նորից հանդուր զարկեց կաղին — զնգաց սինին արծաթաձայն:
 Հէնց որ Դաւիթն աչքը բացաւ՝ զէնքերն դրին սփռոցի տակ,
 Այնքան տեսեց խաղն այս մինչեւ կաղնու պարկը մնաց դատարկ.
 Սինչեւ Դաւիթ լաւ սքափեց վտանգաւոր իր քմբիրից,
 Սինչեւ խոժոռ իր շուրջ նայեց՝ յոնքերն կիտած սպառնալից:

Նայեց իր շուրջ նստողներին, նայեց մէկ այն լերկ պատերին,
 Եւ սփռոցին այն խորտ ու փորտ, ուր զէնքերը պահել էին,

Ու քրքշալով ձեռքը զարկեց եւ սփռոցը դէմ շարտեց.
 Ձէմքերն ամեն մէկ մէկ առաւ ընկուզի պէս ձեռքով փշրեց:
 Յետո գոռաց. — Գաւոր Համդուլ,
 Բակիցը բեր ձիւս խուրջին.
 Էս փշրանքը նրա մէջ դիր:
 Երբոր հասնեմ Սասնա երկիր
 Շինեմ ձիւս պայտ ու բեւեռ:
 Համդուլ, բակից խուրջին առ, բե՛ր:

5

Այգին՝ հասուն շատ մրգերի բուրմունքիցն էր դարձել գինով.
 Հեշտ մթնշաղն իջել, ծածկել էր ծառուղին, քփերը գով,
 Ամառնային ծաղիկների հոյլերն անուշ եւ գունավառ
 Մթնշաղում այրում էին բոցերի պէս մշտապայծառ:

Նագան, փափուկ մի ոտնաձայն ... չքնաղ հանդուքն ինքն էր
 ցալիս —

Ի՞նչ սլացիկ հասակ ուներ, ի՞նչ հրեղէն կարապի վիզ.
 Ո՛չ մէկ ծաղիկ չուներ նրա քարմ այտերի կարմիրն անհառ,
 Ոչ էլ մէկ նուռ այդ շրթների փաղցրութիւնը արիւնավառ:

Մեծ աշուղին չէր յաջողւել լրիւ գծել դէմքը նրա.
 Ոչ դիւքանքը նրա անհուն, ո՛չ շնորհքը նրա անմահ.
 Փառելովաններն ողջ աշխարհի չուներն ուժն նրա քովին,
 Արար քրերն նրա բոցէ նայածքի տակ հալում էին:

Դաւիթ տեսել էր դիւքանքը մշտափոփոխ՝ վառնա Ծովի
 Բայց ի՞նչ էր այդ համեմատած փաղցր աչքերին նրա ծաւր,
 Որոնք կախարդ լոյսի նման Դաւիթին իրենց էին փաշում.
 Եւ ահամա նա անձնատուր եղաւ նրա փարթամ գրկում:

Եւ համբուրեց ճակատն այն լա՛յն — շուշանածուփ լուսնակի
 բակ,

Այտը նրա՝ խնձորի պէս՝ ե՛ւ կարմրավառ, ե՛ւ սպիտակ.
 Յետո նրա միւս այտը — բայց իր սիրտը չի հովացաւ,
 Դեռ իր ծաղիկ, բացէ հոգին նրա սիրուն մնաց ծարաւ:

Բռնեց պագնեց կուրծքը նրա — քարմ բամպակի գրգուր փուլ.
 Յանկարծ գգաց մի ծանր ապտակ իր բախտաւոր շրթանց վրա:
 Մի կողմ փաշեց խիստ նախատուած — արիւնլա իր բերանը —
 Արագ վազեց դէպի իր ձին — դէպի բակը նրա տանը:

Նլաւ, կապեց քամբ Սաղափին,
 Յետեւ կախեց ծանր խուրջին.

Ոտն որ դրաւ ասպանդակին

Բակից քաւ հրեղէն ձին:

Քշեց, մտաւ հնձած դաշտը, քէնն ու ամօքն իրեն դէմքին:
 Մէկ էլ նայեց որ շա՛տ հեռից մէկն էր վագում, նրան կանչում.
 Ակամջ տեւց եկող կանչին — կնոջ ձայն էր փաղցրահնչին.
 Յետեւ դարձաւ — հանդուքն էր նա, ոտքերն բռնիկ ու վիրաւոր,
 Որտեղ կոխել՝ քողել էր նա վառ արիւնի մի հետք բոսոր:

Դաւիթն ուզեց այդ արիւնը հոսէր իրեն առոյգ սրտից
 Ոչ քէ չքնաղ իր հանդուքի պատառոտած ձին ոտներից:
 Ձիւց իջաւ եւ հանդուքին նստեցրեց ձիւ քամբին,
 Կտրեց երկու քեղամիքը, կապեց վերքը նրա ոտին,
 Ինքն էլ ելաւ, նստեց քամբին, հանդուքին էլ առած փամակ.
 Մութն իջել էր երբոր նրանք եկան, մտան նրա տան բակ:

հանդուք. Դաւիթն առաւ, տարաւ մէկտեղ նստան իր սենեակում,
 Դէմքը պայծառ արեւի պէս — հոգում ծաղկած սէր ու խնդում —

— հանդուք, ասաց, սիրո պահին ինչո՞ւ արիւ ինձ խայտառակ,
 Յետո ինչո՞ւ բռնիկ ոտով հետեւեցիր այնպէս արագ:
 հանդուքն ասաց. — Դաւիթ, իմ փաջ,
 Մէրն էլ ունի կարգն իր պատշաճ.
 Երբ ինձ տեսար, չ'ասիր մէ՛կ բառ —
 Միրո ոչ մէկ խօսք բոցավառ:
 Հասար, ճակատս համբուրեցիր —
 Այդ մէկը՝ լաւ — համբուրդ էիր:
 Համբուրեցիր իմ մէկ երես —
 Ջահել էիր — ներեցի քեզ:
 Միւս այտս էլ համբուրեցիր —
 Ասի — սիրուն համար արիւ:
 Բայց որ կուրծքս էլ համբուրեցիր —
 Դու ինձ սաստիկ նախատեցիր:

— Ների՛ր ինձ, հանդուք, ես մեղաւոր եմ,
 Միրո մեծ խաղում անփորձ, անգոր եմ:

— Ինձ համար արի՞ր փաջ մարդու մի բան,
 Ո՛վ ամապարտելի, հզօր փառելի,
 Ինձ սպառնում է Բարէ Ֆրանկին —
 Ճամբել է ահեղ Ողան — Դողանին
 Որ կամ կին տանեն նրանք ինձ նրան —
 Կամ խոյ փաղաքը փանդեն ու գնան:

— Դէ մնաս բարով, հանդուք անմահ —
 Ո՞րք էք — ցալիս եմ, ա՛յ Ողան — Դողան:

Վագեց Դաւիթ, հեծաւ իր ձին, մէջքին կապեց թուր-կայծակին,
Տեսաւ հեռուից ամպի նման բարձրանում էր թանձր փոշին:
Քշեց այն կողմ. գալիս էին հարիւրաւոր շէկ ձիաւոր,
Նրանց գլխին գնում էին գոյգ փահլեւան նշանաւոր:

— Ովքե՞ր էք, գոռաց, եւ ո՞ւր էք գնում.

— Մենք հիւր ենք գնում խոյի ֆաղափում.

Մեր արքան լսեց խանդութի համբաւ,
Մատանի նամբեց — բայց խանդութ չառաւ:
Եկել ենք նրան կամ տանենք գորով,
Կամ ելնենք խոյը ֆանդենք մենք օրով:

— Այսօր ձիաւոր՝ առել գէնք ու թուր՝

Մի կնոջ վրա կուի՞ր էք գնում:

Ձեր երեսներին հազար թուր ու մուր,

Արդեօք ձեզանից դուք չէ՞ք ամաչում:

Ձեր կռիւն, որ կա, ինձ հետ է առաջ.

Ո՞վ է ձեզանից գորաւորն ու ֆաջ —

Թող ինձ դէմ դուրս գա ահեղ պայքարի:

Ողան ձայն տւեց. — դէ՛հ, մեյդանն արի՛:

Մի ահարկու եւ կատաղի փահլեւան էր Ողան հսկան.
Աչքի վերեւ յոնքն էր կիտուել՝ սեւ ու մռայլ ամպի նման.
Դէմքն էր թթու ֆացախի պէս եւ ձեռքն ու ոտքն իր՝ վիթխարի,
Ով որ տեսներ նրա դէմքը — չէր մոռանար հարիւր տարի:

Իրար մէջքով փաթաթւեցին բազուկներով օձագալար,
Պրկւել էին մկանները, նրանց նայածքն՝ արիւնավառ.
Ընկնում գետին, նորից ելնում, կանգնում ահեղ իրար դիմաց,
տեղում էին բռնակցներով իրար մարմնին անվերջ հարած:

Յետո հեծան ձիերն իրենց, գուրգերն առան, կուի ելան,
Փռնին ելաւ ծածկեց շուտով շուրջի հնձած դաշտն ու դուրան.
Երկար վագփից, կուից յետո՝ երբոր գուրգերն էլ չօգնեցին՝
Մէկ կողմ դրին գուրգերն պողպատ — թուրերն իրենց մերկացրին:

Անվերջ վագփից, կուից յետո Ողանի ձին շատ էր յոգնել.
Մինչդեռ Դաւիթի հուր երկվարն ասես նոր էր կուի մտել:
Դաւիթ զարկեց թուր — կայծակին, ջարդեց նրա հսկա վահան,
Երկրորդ զարկին գետին փուկեց եւ վիթխարի, ահեղ Ողան:

Առիւծի պէս մոնչալով Դողան վագեց Դաւիթի վրա,
Որ իր արնոտ թրին, ձեռքին ասես դրած լինէր հինա:
Դողան տեսնով ահաւի էր — մի նիւաղի ունէր երես,
Ցածրի շրթունքն կախում, ծածկում էր ծնօտը դմակի պէս:

Կուում էր նա դեռի նման, որպէս խոցած անգուսպ գագան,
Քանի՜ անգամ Դաւիթն եղաւ նրա հսկա ոտքի կոխան,
Սակայն հզօր մի ցնցումով միշտ էլ հալարտ ելաւ ոտքի.
Կուի արին նրանք երկա՛ր, մերկ բռնակցով, առանց գէնքի:

Ելան, հեծան ձիերն իրենց ու ձեռքն առան գուրգը պողպատ,
Նորից ելաւ թանձր փոշին ծածկեց խոյի այգին ու դաշտ.
Եւ ազմիկներն հարիւրաւոր դիտում էին սարսափահար
Ջոյգ ահաւոր հսկաների կռիւն այդ բուռն արիւնավառ:

Երբոր գիշերն իր սեւ ֆոյր փոքր փոշոտ դաշտի վրա,
Ամառ մոմով մէկ մէկ վառեց անթիւ ջահերն իր շափիւղա,
Մենամարտը այդ ահաւոր մղում էր դեռ սաստկութեամբ մեծ:
Երբ մենաւոր մի հարսի պէս լուսնակն իրեն դէմքը բացեց,

Նորից պայծառ յոյսի նման, սիրո ժպտի նման շիկնաւ՝
Խոյի խոով դաշտին բացեց վառ իրանի ջինջ առաւօտ.
Բայց դեռ Դողան եւ ֆաջ Դաւիթ կուում էին կատաղօրէն.
Արիւն-ֆրտինք ելել, ծածկել դէմքն նրանց, շորերն ամեն:

Շոգում էին թրերն նրանց՝ վառ ու բարի արեւի տակ.
Կուում էին երբ միջօրէն թափեց իրա բոցն ու կրակ.
Մի հարածով Դաւիթ ջարդեց Դողանի թուրն նրա ձեռքում.
Թուր — կայծակին իջաւ գլխին երբոր փախչել էր նա փորձում:

Ձեռքում թուրը արիւնածոր, հրեղէն ճոշոյն իրեն տակին՝
Դաւիթ կանչեց անդեկավար, ահաբեկած նրանց գորգին.

— Դուք բոլորդ էլ աղփատ մշակ, խեղճ մարդիկ էք.
Ելէք բոլորդ եւ ձեր երկիր վերադարձէք:

Ո՞վ որ ելաւ եւ ձեզ կուի նամբեց այսպէս,
Ասէ՛ք նրա հետ միշտ կուի պատրաստ եմ ես.
Թէ որ ուզում է խանդութին առնել նա կին՝
Ասէ՛ք, իրեն դէմ կը գտնի Սասնա Դաւիթին:

Այս յաղթական կուից Դաւիթ խոյն էր դառնում ֆառամբակ —
Թողին իրենց տափն ու արօր ամեն մանկալ, ամեն մշակ
Եւ դիտեցին հիացմունքով ձիաւորին այն հրամագ,
Որ թռչում էր որպէս մրրիկ, որպէս մի նետ, որպէս երագ:

Խոյի կողմից փոշու ամպով եկաւ շքեղ մի ձիաւոր.
Ասաց. — Բեզ դէմ կոհի ունեմ, քեզ գրողն եմ բերել այսօր:
Սասնա Դաւիթ խիստ բարկացաւ — ո՞վ էր անմիտ այն փառելովան,
Որ չէր թողնում իր համդուքին տանի լուրը մեծ յաղթութեան:
Քաշեց թուրը եւ խոյացաւ այդ անծանօթ ֆաջի վրա.
Վարժ էր եւ նա. հարւածի տեղ իջնում էր շեշտ զարկը նրա:
Մէկ էլ մարտար մի հարւածով Դաւիթի ձեռքից ձգեց վահան.
Եւ մոռցեց Դաւիթ որպէս մի ահարկու, խոցուած գազան:

Մէկ հարւածով փորձեց ջարդել գլուխն յանդուգն այդ
մարտիկին,
Որ մի անշահ փորձամքի պէս հանդիպել էր նրա մամբին:
Նա ծառս եկաւ. բայց այն զարկից գլխից թռաւ իր սաղաւարտ
եւ ուսերի վրա թափեց թուխ մազերի մի ծով առատ:

— Երկրորդ անգամ է ինձ նախատում ես.
Խաղ ես անում հետս — բայց ո՞ւմ հետ — գիտե՞ս:
Սարի մարդ եմ ես անտաշ ու կռուիտ —
Բայց ոչ մի փախս՝ գեղեցիկ ոտքիդ:
Ասաց Դաւիթ եւ ձին ֆշեց՝ արհամարհոտ եւ մոլեգին.

— Կանգ առ, Դաւիթ, ա՛յ անասուած — կանչեց հանդուք
պաղատագին.
Եւ բուքի պէս ֆշում էր ձին՝ մազերն հովից ծուփ ու ծածան.
Ու տոփում էր Դաւիթի նժոյգն փայլատակող շանթի նման:
Հանդուքն ասում էր իր ձիուն. — ինձ հասցրու իմ ֆաջ
Դաւիթին,

Եւ շոյում էր բաշը նրա եւ ազաչում նրա կրկին.
Թռչում էր ձին նետի նման — բաշը թափած ջրվէժի պէս.
— Երջանկութիւնս գրկումս ընկաւ եւ իմ ձեռքով փախցրի ես:
Ասում էր նա, նորից խնդրում որ ձին իրեն տանի արագ.
Յանկարծ ելաւ, կանգանաւ թամբին, իրեն ձգեց Դաւիթի ֆամակ.
— Ո՞ւր ես փախչում ինձնից, Դաւիթ, դու իմ հօր, իմ բոցէ սէր.
Գրաւեցիր սրտիս բերդը, դու ես նրա իշխանն ու տէր.
Քանդիր նրան, թէ ուզում ես, արա մոխիր ոտքիդ տակին
Միայն մնա անունը քո, նշանը քո նրա շէմքին:

Դաւիթ դարձաւ, սիրով շոյեց մազերն նրա հողմածածան,
Այտերն նրա շառագունած, վառ, նորաբաց վարդի նման:
— Սրտիդ շքեղ, կուռ ամրոցում ինձ արել ես կայանաւոր.
Ո՞վ է տէրը, ո՞վ է գերին — դա սիրո մէջ չէ կարեւոր.
Հանդուք, հոգիս, էլ ինձի հետ այդպէս անգութ խաղ մի անիր,
Նոր ցանքի պէս դալար սիրտս, կանաչ արեւըս մի դադիր:

Մէկտեղ դարձան Խոյի ֆաղափ հեծած Դաւիթի հրեղէն ձին.
Հանդուքի ձին վրնջալով հետեւում էր այն երկուսին:
Երբ Խոյ հասան, Քնդաց ֆաղափն պարերգերով հարսանեկան,
Նրանց սիրով գուգում էին Սասունն հպարտ եւ վառ իրան:

Եկան աշուղ եւ սագանդար, թմբուկ ածող եւ փողահար,
Եկան հասած աղջիկ, տղա հարսանեկան պարի համար,
Եկան մշակ, արհեստաւոր, եկան համալ ու փառելովան.
Այսպէս զարթ մի հարսանիք չէր ունեցել երբեք իրան:

Խոյի ֆաջերն ու ժողովուրդ հարսանեկան իրքեւ նւէր
Դաւիթին ասին. — Ժողովուրդիդ տար մեր ողջոյն, յարգանքն ու սէր.
Դուք ձեր սիրովն այս բոցավառ մեզ բարեկամ արիք Սասնա.
Թող գեղեցիկ որպէս մի գորգ մեր սէրն հիւսի եւ ամրանա:

Մնաց բարով, Խոյի ֆաղափ, մնաց բարով, պայծառ իրան,
Մնաց բարով հանդ ու ծաղկոց, շքեղ բազար ու այգեստան:
Ելան, հեծան ձիերն իրենց, մամբա ընկան դէպի Սասուն —
Նորապսակ Դաւիթ հսկան — հանդուք՝ նրա հարսը սիրուն:

Նրանց Սասնա ֆաղափ գալուց չէր բոլորել դեռ մի տարի
Երբոր հանդուք ծնունդ տւեց անօրինակ մի տղայի.
Գոց էր նրա աջ բռունցքը որպէս կնիւած գաղտնի մի գիր.
Երբ բաց արին, ափում գտան լերդ արիւնի մի գունդ կարմիր:

Դաւիթն ասաց. — Սա նշան է գալիք արնոտ պայքարների.
Վա՛յն է եկել նրա գլխին, որ ուրիշին վիզ կը ծռի:
Տղիս անուն Մհեր դնեմք — հօրըս նման թող լինի ֆաջ
Եւ միշտ մնա մշակ մարդկանց, ժողովրդի հարւածող աջ:

Շէն ու խաղաղ Սասնա երկրում հունձին էր փուխլ.

օրհնութեան պէս.

Եւ կալից կալ բարձրանում էր առատ բերքի մի ոսկի դէգ:
Հաւաքում էր հոծ բազմութիւն հին, ծառաշատ մեծ մեյդանում
Լիալուսնի լուսով վարար, երբ բիւր աստղերն էին պլպլում:
Լսում էին պատմողների գրոյցներին հետաքրքիր —
Շրջում էին պատմողի հետ ամեն քաղաք, ամեն երկիր,
Վերադառնում նորից Սասուն — այդ լեռների գմբաւստ կղզին —
Ուտին՝ կանաչ դաշտերի ծով, վերեւ՝ փերուզն իր երկնքին:

Եւ մի օր էլ մի մեծ աշուղ՝ եկած Լոռու երկրից չփնաղ՝
Երգեց հեռու Արարատեան դաշտի մարդկանց երգերն ու խաղ,
Գովքը հիւսեց Մասիս սարի, Լոռու հզօր մարտիկների,
Գուրջիստանի էն քշանոյշ, վարդածիծաղ աղջիկների:

Պատմեց էն շէն եւ միշտ պայծառ Գուրջի հզօր մարդկանց

մասին,

Որոնց հոգում տեղ չի գտնում հարկահաւաքն ու քշամին,
Որոնք քողած գինու բաժակ՝ ձեռքն են առնում աղեղն ու քուր
Եւ քշամուն իրենց հողից դուրս են նետում ջարդ ու փշուր:

Աշուղն երբ իր երգն աւարտեց — Դաւիթ նրան կանչեց իր մօտ.
Հարցրեց քէ ո՞ր է Գուրջիստան — կախարդ երկիրն այդ արեւոտ.
Ասաց քէ ինքն շատ է սիրել ժողովրդին այդ անւանի,
Ուզում էր որ Սասուն լինի նրանց ընկեր ու խնամի:

Ելաւ, գատեց քառասուն տղա-ֆաջ, եւ քիկնեղ, եւ գեղեցիկ.
Ասաց. — Գնանք մենք Գուրջիստան, ձեզի գտնեմ մէկ մէկ աղջիկ.
Թող մեր միջեւ հաստատուի սէր, անփակտելի եղբայրութիւն.
Քաջ են նրանք եւ անմահ ինչպէս ֆաջ է եւ մեր Սասուն:

Գուրջիստանում նրանց համար սարքեցին պար եւ ցնծութիւն.
Կարասներից կախեք գինին փարչերի մէջ էր կարկաջում.
Յետո քասերն իրար զարկում, խմում իրար պայծառ կենաց,
Կանչում էին Սասնա ֆաջերն — «Ա՛յ Գուրջիստան, միշտ հզօր
կա՛ց»:

Գուրջիներն էլ խմում էին անյաղք Սասնա փառքի համար —
Երկու ազատ երկիրների եղբայրութեան կենացն անմար.
Ուտի ելաւ Գուրջի հսկան — Գորգիս մարտիկն ու փախելւան —
Սասնա Դաւիթի սէգ մակատին կնքեց համբոյրն եղբայրութեան:

Դաւիթ նրան գրկեց սիրով — ոնց մեծ եղբօրն իր հարազատ
Եւ անսահման, ջերմ գորովով պագնեց նրա այտն ու մակատ.
Յետո վերցրած գինու քասը — ասաց. — Գորգիս, քանգ խնամի՛,
Ո՛վ Վրաց դէմ կուի դուրս գա — նա եւ Սասնա է քշամի:

Գորգիսն էլ ասաց. — Մեր անգին հիւրն է՛ք.

Մեր հողը դուք ձեր երկիրն համարէ՛ք:

Եւ երբ որ գտնի ձեզնից վերջինը
Իր սրտի սիրած լուսեղէն կինը,
Եւ բոլորդ ընկնէ՛ք բարի մանապարհ
Դէպի գեղեցիկ, ազատ ձեր աշխարհ,
Մեր դուռը միշտ էլ բաց է մնալու
Ձեզնից նոր հիւրեր մեզ մօտ առնելու:

Մինչեւ վերջին Հայը գտաւ իրեն փնտռած Գուրջի աղջիկ,
Եւ աղջիկն էլ մինչեւ ընտրեց մի հրաշեա Սասնա մարտիկ՝
Անցաւ ուր ձիգ, երկար տարի. եւ դեռ Դաւիթ Գուրջիստանում
Քաջ ու շէնջող Գորգիսի մօտ որսի ընկեր, հիւր էր մնում:

Գնում էին սարեր որսի. եւ այդ մահուր բարձունքներում
Աղբիւրների ջրի նման իրենց սրտերն էին քափում,
Եւ վիթխարի մէկ-մէկ վարագ եւ կամ վայրի ցուլ որսացած՝
Տփում էին դէպի Թփղիս ցոյցերի մէջ համատարած:

Թէ որ յանկարծ յարձակէին հորդաները անապատի
Թէ իրանից ասպատակէր վայրագ գորգը մի սատրապի —
Երկուսը մէկ՝ ֆառատրոփ՝ Գուրջիների առաջն ընկած
Նետում էին նրանց վրա արծիւների քափովն յանկարծ:

Եւ կորչում էր խոլ քշամին ոնց եղեմը կէզ արեւից,
Ինչպէս փոշին է չփանում է՛ն սարերի փամու շնչից.
Եւ Գուրջիներն դառնում էին իրանց դատին ու պարերին —
Իրանց աղւոր, վարդ կիների սիրակարօտ համբոյրներին:

Երբոր եկաւ ժամն քաժաման՝ նրանք իրար վզովն ընկան,
Համբուրեցին եւ լաց եղան երկու փոքրիկ տղի նման:
Դաւիթն ասաց. — Մեր այս կապը եղբայրութեան
Կնքել ենք մենք անմեռ ու մեծ սիրով մի մօր.
Թող անիծւի այն մարդն անարգ ու դաւաճան,
Որ այդ կապը փակել փորձի դժբախտ մի օր:

Եւ մեծ պատուով, նւերներով համբաւ ընկան Սասնա փաշեր —
Ոմանք՝ դեռ նոր ամուսնացած, շատերն՝ արդէն տան, տղի տէր-
Շատերը՝ տէր մի արհեստի, շատերն փողով ու բարիքով
եկան հասան Սասնա երկիր եւ խնդութեամբ, եւ արցունքով:

Սասնում ուրախ տօն սարքեցին եւ կեր ու խում եւ ցնծութիւն,
Ուր տարիներ հուր կարօտով այդ օրւան է մնում Սասուն:

12

Դաւթի կարօտն անծայր ծո՛ւկ էր. սահման չունէր, յատակ
չունէր.

Ուր ձիգ տարի Թփղիս նստած նա լոկ իրեն սիրտն էր կրծել
Սասնա համար, նրա սիրտն նա գոհել էր ինչ որ ունէր —
Իր համդութի եւ Մհերի մշտադալար եւ փաղցր սէր:
Սասնա երկրում կատարել էր շատ դաւ, աւեր եւ կեղեքում.
Հարկ էր դրել աղփատներին, շատերն եղել անհող, անտուն.
Եւ հարկերից, կողոպուտից յղիացել էր մի ժանտ խմբակ —
Յափշտակել էր շատ հողեր, շինել էր շատ վանք ու դղեակ:
Եւ երբեմնի ազատ Սասուն՝ միայն մի յուշ էր հեռաւոր.
Հանապարհին եւ սարերում՝ գող, աւագակ հարիւրաւոր.
Եւ ժողովուրդն, որ չէր ծոնել վիզը ոչ մէկ բռնաւորի,
Հիմա տնօրէն էր վիրաւոր՝ բռնան ներքո իր տէրերի:

Դաւթի հոգում եկաւ, կուտեց վիշտը որպէս ամպ անփարատ.
Կանչեց իր լաւ մարտիկներին, որ պատրաստի ճակատամարտ,
Որ մէկ զարկով փշուր անի ժողովրդի ոսոյսներին —
Երբոր օտար մի արշաւի դաժան լուրը նրան բերին:

Խլաք փաղփում եկել էր, մեծ բանակ դրել Չմչիկ սուլքան.
Մարդ էր համբել եւ պահանջել որ Սասունցիք իրեն հարկ տան.
Թէ չէ նրանց ողջ կը ջարդի, երկիրն կանի հիմնայատակ,
Կը վարի եւ աղ կը ցանի որ չը բսնի անգամ տատակ:

Ձէնով Յովան ելաւ, կանչեց թէ գալիս են Սասնա վրա,
Թող ամեն մարդ առնի զէնքը եւ Դաւթի հետ կուի գնա.
Բայց այս անգամ նրա ձայնը հնչեց կոտորած զանգի նման —
Ասում էին — Ի՞նչ ունեն որ, ինչի՞ համար կուի գնան:

— Մենք ի՞նչ ունենք որ մեզանից յափշտակի Չմչիկ Սուլքան.
Ոչ հող ունենք, ոչ տո՛ւն ունենք — ինչե՞րս պիտի տանի թալան.

Դաւթի կողքին եկան մի խումբ իր հարագատ մարտիկներից.
Ասին. — Առաջ օտար տէրը հետու պահենք մեր սարերից,
Յետո մաքրենք մեր հաշիւը հայ կեղեքիչ տէրերի հետ.
Յետ առնենք մեր հողն ու տունը, ազատ մեր կեանքն առնենք մենք

յետ:

Դաւիթ հագաւ զրահէ շապիկ, մէջքին կապեց պողպատ գօտին,
Հագաւ զրահէ մոյկը ոտին, գլխին դրաւ փաղախ կոտին —
Կողքից կախեց թուր — կայծակին, գուրգն ու վահանն առեց ձեռքին
Եւ իր հօգը փաշերի հետ խլաքի դուռն փշեց իր ձին:

Ասես մարախ էր այն եկել, բռնել էր դաշտն ոսկի բերքի,
Սուլքանն ասես հետն էր բերել տղամարդերն ողջ աշխարհի.
Ասես մարդկանց մի հեղեղ էր՝ անծայրածիր, բազմագունեան
Որ ելել էր չորս ծագերից եւ յարդելու էր յաւիտեան:

— Զարկէ՛ք — գոռաց Դաւիթն անվախ, փաշեց անեղ
թուր — կայծակին,

Որպէս յանկարծ խփող փայլակ գնաց, զարկեց գորգի միջին:
Եւ փոքորկի նման հասան նրա կողքին Սասնա փաշեր,
Նրանց անեղ թափի առաջ, սարքն անգամ կը նահանջէր:

Այդպէս հօգը ու կատաղի Դաւիթն երբէք չէր կուել դեռ,
Երբէք այդպէս անպարտելի չէին եղել Սասնա Ծոնք:
Թէ եկել էր մարախի պէս, փռու նման անցաւ, գնաց
Դաւ Սուլքանի բանակն այն մեծ՝ դիակներով դաշտը ծածկած:

Եւ յաղթական Սասնա փաշերն հաւաքեցին Դաւթի բոլոր,
Որպէս մի թանգ փառապսակ եւ մի լոյսի բակ փառաւոր.
Խնդրում էին որ անյապաղ Սասնա երկիրն վերադառնան
Որ աւագակ ննջողներին ցոյց տան ուղին արքայութեան:

Դաւիթ ասաց. — Մին ուղարկենք Սասնա փաղաք,
Որ հռչակի մեր փառքը մեծ, մեր յաղթանակ:
Ես ասում եմ մարդու արիւնն իմ ձեռքերին,
Յորդ արիւնից կարմրել է եւ մեր հոգին.
Եկէ՛ք, գետի ափին լանք շորերը մեր,
Խլաք փաղփում հանգիստ առնենք այս մէկ գիշեր,
Լուսաբացին համբաւ ընկնենք դէպի Սասուն,
Որ յետ խլենք նրա կորած ազատութիւն:

Մի փաշ տղա այն փաշերից հեծաւ սպիտակ մի երիվար —
Դէպի Սասուն համբաւ ընկաւ յաղթանակի լուրովն այն վառ.
Մնացողներն գետի ափին լացւելու շտապեցին:
Սասնա Դաւիթ կամրջի տակ կապեց իրեն հրեղէն ձին,
Լուաց շորերն ու զէնքերը թանձր լերդած մոյգ արիւնից,
Փռեց շորերն խոտի վրա, զէնքերն կապեց ձիւ թամբից:

Հաւաքուել էր քաղաքը ողջ եւ ցնծութեամբ դիտում նրանց,
Որոնք շահել էին այնքան յաղթանակներ եւ փառք անանց.
Անյագ աչքով հետեւում էր Սասնա անյաղթ այն հսկային,
Որի հռչակն լոյս էր դարձել որպէս անմար շողն արեւին:

Այդ խանդավառ բազմութեան մէջ կար դաւանան մի Սասունցի,
Որ քողել էր իր տունն ու արտն ու իր դատը հալալ հացի.
Գնացել էր վանառելու Սասնա երկիրն ու իր հոգին
Օտար ամեն բռնաւորի որպէս մի շոր ածանցելին:

Նշել էր նա դաւանափոխ, իշխանների փշրանքն ուտող,
Ժողովրդից արհամարհած, տիրողների ռոտների հող.
Եւ ինչ չափով որ անել էր Սասնա երկրի փառքն ու համբաւ —
Այնքան մաղձ էր կիտուել նրա հոգում, այնքան վրէժ ու ցաւ:

Գետն էր մտել Սասնա Դաւիթ, լաւցում էր գուլալ ջրում,
Իր ձեռքերից, խզնմտանքից լանում էր լերդած արիւն.
Գետն էլ ասես կարկաջելով ողջունում էր շէնդ քաջին
Եւ փարոււմ էր սրա մէջքին, սրա հզօր, անննգ լացին:

Սասնա Դաւիթի, ժողովրդի քշնամբներն խորհուրդ արին,
Ասին. — Դաւիթն սպառնում է մեր շահերին, մեր կարգերին.
Ձէ կարելի բաց անկատով նրա դիմաց կուի դուրս գալ.
Պէտք է, սակայն, նրա կեանքին եւ ընթացքին շուտով վերջ տալ.
Թէ ոչ հլու եւ աշխատող ժողովուրդը ամեն երկրում
Գետի նման պիտի քափի իր տէրերի ազնիւ արիւն:

Ծախւած Հայն այն դաւանափոխ ասաց. — Նրան ես կսպաննեմ.
Ամբողջ հոգովս, կատաղօրէն այդ Ծոփին ես ատում եմ:
Եւ մի ժանգոտ եւ հսկա խոփ՝ քէժ կրակի մէջ կրամբացրած՝
Առաւ, զգոյշ գետափն իջաւ այն դաւանան հայն անիծւած,
Եւ քփերը սրջից գաղտնի Դաւիթի մէջքին զարկեց յանկալի,
Երբոր ջրից դուրս էր ելնում Սասնա հերոսն այդ փառապանծ:

Գոռաց Դաւիթ որպէս առիւծ՝ ողջ հասակով փուկեց գետին
Ինչպէս հողմից տապալոււմ է աշտարակող շէնդ սօսին.
Մտել էր խոփն նրա մէջքից եւ դուրս եկել կրծքիցն այն վառ
Որ արեւի պէս վառուել էր ժողովրդի սիրո համար:
Կուրծքն, որ այնքան քշնամու դէմ դրել էր նա բերդի նման
Խոցուել էր խոր եւ մահացու՝ ստոր ձեռքովն այդ դաւանան:

Ասես արեւն էր խաւարել, ասես էլ վերջն էր աշխարհի,
Ալեկոծեց ամբոխն այդ մեծ խոր կսկիծով մի վիթխարի.
Լալով եկան Սասնա քաջերն, վերցրին դիակն արիւնլաւ,
Նկան կիներն իւրաքանչիւր տղայի լացին նրա վրա.

Եւ բռնեցին մարդասպանին, կտոր կտոր արին պրծան —
Ձգեցին, որ շներն ուտեն — բայց չը դիպաւ մէկ շուն նրան:
Ձին էլ կտրեց իրեն կապը, եկաւ, կանգնեց տիրոջ վրա,
Որ մարել էր մի օրա պէս՝ շառ լոյսերի մէջ իրիկաւ.
Սմբակները զարկեց գետին եւ վրնջաց որսուման պէս
Արագ տոփեց դէպի Սասուն՝ փայլատակի պէս հրագէս:

Սասնա աշխարհում ծափ ու ծիծաղ էր,
Սասնա աշխարհում խնդում ու խաղ էր.
Թնդում էր ուժգին, զնգում ցնծալից
Մեծ Դաւթի անունն ամեն բերանից:

Կանգ առաւ վաստակն՝ ոսկի հանդերում,
Լսեց սայլերի հռոտը նամբում.
Ոստայնակն քողեց իր հորն ու հինած
Եւ տօնի ելաւ՝ յաղթութեամբ հարբած:

Դարձի մանապարհն ծաղկեց վարդավառ՝
Յաղթող քաջերի ողջոյնի համար.
Եւ կին ու աղջիկ փնջերը ձեռքին՝
Կեցան յաղթութեան ծաղկավառ մամբին:

Խանդութն էլ ելաւ որպէս առաւօտ,
Իր սրտում վառած եւ սէր եւ կարօտ.
Մեներն էր պարում մշակների հետ —
Սասնա անբաժին, զրկւած մարդկանց հետ:

Եւ ասում էին մշակ, շինական.
— Շուտով գալու է Դաւիթն յաղթական
Պիտի շողացնի իր քուրը նորից
Եւ մեզ ազատի մեր ժամոտ տէրերից:

Դաւթի դռան շեմքին եկաւ, տխուր կանգնաւ հրեղէն ձին՝
Կողքից դուրս կախ Դաւթի գնդեր — չկար Դաւիթ նրա քամբին.
Եւ իմացաւ խանդութն իսկոյն քէ ձին ի՞նչ սեւ լուր էր բերում.
— Ես մեռնէի, իմ քաջ, ճշաց, մարած ընկաւ որդու գրկում:

Դադար առան պարն ու խաղեր, լոեցին երգն ու ցնծութիւն.
Սասնա վրա որպէս գիշեր իջան մորմոռ ու տխրութիւն.
Մ'հեր քառ ձիւ քամբին — քշեց իւրաք մետի նման.
Տեսաւ հայրը պառկել էր մունջ՝ կրծքին մի մեծ կարմիր նշան:

Լալիս էին մայրերն — ասես իրենց որդին մեռած լինէր,
Լալիս էին հարսն ու աղջիկ, զօրքն ու մշակ, մանուկ ու ծեր.
Այդպէս կտրին, շքեղ մարտիկ — ժողովրդի հօր պաշտպան
Ոչ մի վէպում չէին երգել ոչ մէկ աշուղ, ոչ մէկ Գուսան:

Դաւթի դիակն առան դրին Մուրադ ձիւ սաղափ քամբին,
Մ'հերն լալով եւ ընկնւած՝ հետեւում էր հօր դիակին:
Գնում էին կտրած սրտով՝ իրենց հոգում սե՛ւ սե՛ւ ամափ
Սասնա քաջերն, որոնց աչքին մահը չունէր ոչ մի սարսափ:

Երբոր հասան Սասնա քաղաք փրքաւ հառաչ եւ լաց ու կոծ.
Լուռ ու դատարկ էր քաղաքը — ասես լինէր գերեզմանոց.
Ողջ ժողովուրդն հաւաքել էր նրանց անցած նանապարհին՝
Ասես Սասունն էր զարկւում՝ խփել խրած նրա կրծքին:

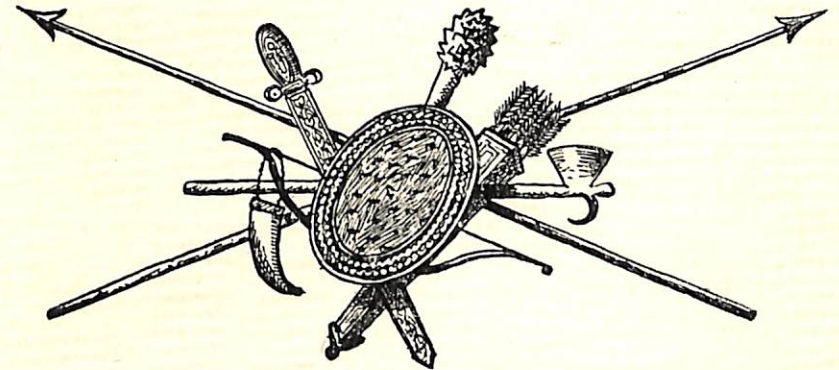
Խանդուք կանգնել էր կտուրը եւ Մ'հերին էր սպասում,
Գուցէ Դաւիթ դեռ չէր մեռել, գուցէ իրեն խաղ էր անում.
Բայց երբ լսեց տակաւ անող, ցնցող ձայնը հեկեկանքի,
Ապա յամբ, մեռելական երթը դարձող Սասնա զօրքի.
Ու երբ տեսաւ իր հոյակապ Դաւթին փռած ձիւ քամբին,
Մ'հեր որդին էլ գլխիկոր հետեւում էր արտասուգին.

— Դաւիթ, հոգիս, առանց քեզի կեանքն ի՞նչ արժէ ինձի համար.
Ասաց խանդուք հեկեկալով իրեն ձգեց կտուրից վար:

Վերցրին նրան եւ Դաւթի հետ տարան սարումը քաղեցին,
Ծովասարի գմբուխտ լանջին, մի դարաւոր կաղնու տակին:
Ժողովուրդը չէր հեռանում — սիրտն էր ասես այնտեղ քաղել
Եւ իր յայտը, ու չէր կարող իրեն բաժնել նրանցից էլ:

Ու դաւանան Սասնա ջոջերն եկան, գաղտնի խորհուրդ արին,
Ինչպէ՛ս դնեն ծանր տուրքեր, ի՛նչպէս ննշեն ժողովրդին:
Դաւթի մահով, ասին, Տէրը մեզ ազատեց այդ Ծոերից,
Մ'հերն քանի դեռ տղա է — հեռացնենք Սասնա հողից:

Թող որ գնա ուրիշ երկրի մշակներին պաշտպան կանգնի.
Նրա կուին, պաշտպանութեանն հօր Սասունն էլ պէտք չունի:
Զէնով Յովան, դուռդ փակիր այդ խելագար լակոտի դէմ.
Բա՛ւ է խաղան մեր կեանքի հետ — մեր կեանքն իրենք խոմ տւած
չեն:

ՊԶՏԻԿ ՄՅԵՐ

Դ

Խաւարն իջաւ սուգի մեան, ճնշող՝ որպէս անյուսութիւն.
 Եւ դեռ Մեհերն՝ որր ու անտէր՝ հեկեկում էր թանձր մթում.
 Հօր ձին մօտն էր կանգնել տխուր, ասես նա էլ արտասուում էր —
 ժողովրդի ազատութեան վազքն այդ անմահ եւ բոցաւեր:
 Ելաւ, հեծաւ նժոյգն իր հօր, եկաւ իրենց դուռը թակեց.
 Լուռ ֆաղափում նրա ձայնը հնչեց որպէս սրտի մի ծեծ.
 Ոչ ոք բացաւ դուռը նրան — այդ որբացած, հէգ պատանուն,
 Շատ էր յոգնել — գլխին մի ֆար՝ ընկաւ քնեց մութ փողոցում:

Լուսաբացին եկաւ, նրան արթնցրեց Զէնով Յովան.
 — Որդի, ասաց, աղֆատ մարդ եմ, քեզ համար տեղ չունեմ մեր
 տան.

Աշխարհքն է լայն, դու էլ՝ ուժով, գնա քեզի մի գործ մարիւր.
 Մոռացիր որ մենք կանգ աշտեղ — ասեմք չկա Սասնա երկիր:

Մեհեր ելաւ, հեծաւ իր ձին եւ թափ տւեց ոտքի փոշին,
 Գնաց սարը, իրեն ձգեց իր հօր ու մօր գերեզմանին.
 Նորից թացեց իր արցունքով դեռ նոր թափած հողը նրա.
 — Ինչո՞ւ, ասաց, ինձ թողեցիք այս ֆարասիրտ երկրի վրա:

Եկաւ նորից, հեծաւ իր ձին, կողքից կախեց թուր — կայծակին
 — Ինձի, ասաց, տուն թող լինի, ուր կանգ կառնի հրեղէն ձին.
 Աշխատաւոր եւ գիւղացի ժողովրդին լինեմ պաշտպան:
 Կը մարեմ հացս իմ ձեռքերով աշխատաւոր մարդու նման,

— Խոնջ ու ֆաղցած՝ Մհեր հասաւ ցորենի մի դաշտ ընդարձակ,
Ուր ծփում էր ալիք, ալիք հուր հասկերի ոսկի ծովակ,
Առած մանգաղ եւ գերանդի մի ժողովուրդ արեւավառ
Քաղում էին բերքն այդ առատ մի հողատէր ջոջի համար:

— Ճամբորդ մարդ եմ, անօթի եմ —
Մի պատառ հաց տւէ՛ք ուտեմ.

— Թէ ուզում ես մի պատառ հաց,
Ե՛կ, մեզի հետ ու բանի կա՛ց:

Մհերն առեց մի գերանդի եւ սկսեց ցորեն ֆաղել
Նրա ֆաղածն յիսուն մարդու ֆաղածիցն էլ էր առանել:
Յետո եկաւ հողատէրը, տեսաւ ֆաղել պրծել էին,
Իմացաւ որ այդ գործը չէր անվարձ բանող այդ խեղճերին:

— Զահել տղա, աչքս մտար, արի դու իմ գիւղումն ապրիր,
Մշակներիս, ծառաներիս վերակացու եւ պետ եղիր.

Մհեր դարձաւ վերակացու, բայց բոլորի գործի դիմաց —
Նա բանում էր կրկին անգամ եւ ուտում էր կուշտ փորով հաց:

Կալն էլ ելաւ եւ ցորենը դիզեց ոսկի դարերի պէս —
Ու ձի հեծած, ծառաներով տէրը եկաւ իր կալին տես.
Քաղփից եկել էր մի հարուստ. սուկարկեցին, տւին, առան,
Առաւ մի մեծ ֆսակ ոսկի եւ ցորենը տւեց նրան:

Սարումն ունէր անթիւ ոչխար եւ արօտում՝ մի մեծ նախիր,
Մառան լիքը ինչո՛ւլ ուզես — մեղր ու կարագ, սեր ու պանիր.
Ամեն օր թարմ բաղարջ ու հաց, ընտիր գինի եւ խորոված.
Իսկ գիւղացու ողջ երազն էր կիսատ փորով մի ցամաք հաց:

Բուլիկ ոտով եւ կիսամերկ թէ ցրտի դէմ եւ թէ տօթին
Մեծի դռան շնիցն էլ վատ կեանք էր վարում խեղճ գիւղացին.
Յանում էր նա եւ իր բերքից իրեն ձեռքը բան չէր մնում,
Նա միշտ տկլոր, իրեն կինը մեծի համար շալ էր հիւսում:

Մհեր մի օր հարցմունք արաց գրկւած, անբախտ այդ
մարդերին.

— Որքա՞ն պիտի դատէ՛ք այսպէս եւ տա՛ք բերքը հողատէրին.
Որքա՞ն պիտի նա վայելի եւ դու՛ք հացի կարօտ ֆաշէ՛ք.
Նա մի մարդ է — հազար ունի. դու՛ք հազար է՛ք — մի բան չունէ՛ք:

Գիւղի մարդկանց խմբի միջից նրան խօսեց մի ալետոր,
Նրա դէմքը կննդով լի — որպէս մի արտ ակոսաւոր:

— Որդի՛, տղա ես դեռ, դու չես տեսել աշխարհ.
Ապրիր ու սովորիր — կեանքի դասն է դժւար.

Մշակ մարդը հողն է, բարիք է նա ծնում.

Հողի պէս միշտ բաշխում — ինքն անբաժին մնում:

— Չեմ հաւանում, աղբեր, առաց, ես ձեր հողի գաղափարին,
Երբ տէր կանգնի ամեն մշակ իրեն հալալ վաստակածին,
Էլ չէ՛ք նստի մեծի դռան՝ ողորմելի, վզերը ծուռ,
Էլ չէ՛ք նայի դու՛ք գալիքին անյոյս սրտով, այդպէս տխուր:

Եւ խոր կսկիծ իրեն սրտում՝ ելաւ, հեծաւ հրեղէն ձին,
Գլխին դրեց ֆաղալս կոտին, կողփից կախեց թուր կայծակին.
Նայեց անյոյս այդ մարդերին, նայեց փոշոտ գիւղին տխուր,
Կայծակի պէս փշեց իր ձին եւ չը գիտէր ինքն էլ դէպ ո՞ւր ...:
Մտածում էր թէ աշխարհը նրանց Սասնա Մուռ էր ասում,
Թէ Մուռ էր նա — ի՞նչ էր արդեօք այդ խեղճ գիւղի մարդկանց
անուն:

Եկաւ, հասաւ Բաղեշ ֆաղաք նորից յոգնած եւ անօթի.
Ո՞ր մէկ դուռը թակէր արդեօք, ո՞ր մէկ բարի անծանօթի.
Նրա նժոյգն եկել, հասել էր մի հսկա փռան առջեւ.
Շարել էին հացերը թարմ — փափուկ որպէս հաւքերի թել:

— Հացքույս աղբեր, անօթի եմ:
— Ինչքա՞ն փողի ֆեղ հաց կշռեմ:
— Փողըս ո՞րն է, ես փող չունեմ.
Թէ ուզեմաս — ֆեղ կաշխատեմ:

Եւ հաւանեց փռապանը, Մհեր դարձաւ աշխատաւոր,
Գիշերն ամբողջ — մինչեւ կէսօր շինում, կոնում էր նա խմոր.
Եւ ալիւրոտ ու ջարդւած՝ փռան յետեւ, մուր նկուղում,
Իր պէս յոգնած մարդկանց կարգին ինքն էլ ընկնում էր ու ֆնում:
Շարաքն անգամ ստանում էր մի մի ֆանի հաց, մի ֆիչ էլ փող —
Իր աչքերից խլած լուսնակն, աստղն ու ծաղիկ, արեւաշող.
Մտածում էր մեռելները բախտաւոր են ողջ բանւորից —
Նրանց վերեւ երկինքն է վառ, շուրջը՝ զարունն բուրումնալից:
Ժողովուրդը չէր իսկ կարող գնել այն լաւ, ծաղիկ հացից,
Որ հոտաւէտ վարդի նման բացւում էր տա՛ք փռան միջից.
Փռատէրը նրանց համար ունէր մի հաց աժանագին,
Որ չէր ուտի անգամ շունը — նրա առաջ թէ դնէին:

Փռատէրը շատ տուն ունէր, փռշկ ու հանդեր, ծառ ու
պարտէզ.
Մի ֆառաձի կառնով ելնում, ման էր գալիս մի կռփի պէս:

Եւ յետեւից վագում էին մուրացկաններ հարիւրաւոր,
Որոնց կեանքը խորտակել էր մի չար խաղով, մի անբախտ օր:

Եւ զգուշի քննիչներով նրանց նետում էր մի սեւ փող.
Ու փողոցով սուրում, անցնում էր նրա կառքը շառաչող:
Որքան շատ էր նա տուն քանդում, այնքան յանդուգն էր նա
դառնում,
Այնքան յանախ ծամ էր գնում եւ փառք տալիս մեծ Աստըծուն:

Մի օր երբոր գործից յետո իրանց ճկուն էին գնում —
Մեքենա ասաց ընկերներին.

— Մեր քիսածը հաց չէ՛ — արի՛ւն ...

— Մեքենա, ասին, մենք չքննեմք այդ սեւ հացը քիսող շա՛տ կա
Դու իզո՛ւր ես սիրտդ մաշում աղքատ մարդու բախտի վրա:

— Ես գգում եմ որ ալիւրը մեր ոսկորից եմք մենք աղում,
Եւ ջրի տեղ նրան խառնում մեր կեանքը եւ մեր արիւն:
Աղքատ մարդը օր չի տեսնի քանի մնա բաժան, բաժան —
Թէ միանա — նա կը լինի ողջ աշխարհի տէրն ու իշխան:

4

Մեքենա քողեց Բաղեշ քաղաք, գնաց, հասաւ Շատալի Թաղ,
Որ նստում է գով Տիգրիսի երկու ճիւղի գեղածիծաղ.
Տեսաւ որ շատ տներից ներս բանում էին մի ազնիւ շալ —
Տատրակի վառ լանջի նման երանգածուի եւ լուսափայլ:

Մի մարդու մօտ աշկերտ մտաւ որ քանց արհեստն այդ սովորի.
Շուտով տեսաւ շալ բանողը մնում էր խեղճ, առանց շորի.
Նրա բանած յարգի շալը հագնում էր մեծն ու հօգը.
Իսկ նա իր բախտն էր անիծում, իրեն ծնած դժբախտ օրը:

Թողեց, գնաց սուկար եղաւ. կարմիր կօշիկ էր նա շինում.
Նրա շինած սուլը հագին մեծաւորի կինն էր սննդում.
Իսկ սուկարը, որ օրն ի բուն կուզը հանած աշխատել էր,
հեղճ եւ անյոյս տուն էր դառնում՝ ոտին մաշած մի գոյգ սուլեր:

Շատ երկիրներ շրջեց Մեքենա — ամեն տեղն էլ բանը նոյնն էր —
հեղճն ի՛նչ անէր, ի՛նչ բան շինէր — ջոջը գալիս ու տանում էր.
Եւ տնում էր ժողովուրդը իր ծանր, անհար բեռի տակին.
Վերքը սրտին՝ նորից ելնում իր սեւ, դաժան աշխատանքին:

5

Եկաւ, հասաւ վանա քաղաք. տեսաւ մի յամր, հսկա քափոր
Ողորդել էր մեծ փողոցը որպէս յորդած մի գետ պղտոր.
Ուր հատ հսկա, ուժով բանւոր տանում էին իրենց ուսին
Սեւով պատած մի սեւ դագաղ՝ ծաղկափքիք մայիս ամսին:
Բարձրանում էր քափորը մեծ մի ծառաշատ բլրի վրա,
Դէմը գոյգ սարն էր վարագա, ցածը՝ փերուզ ծովը վանա.
Եւ անում էր բլրի շուրջը մեծ բազմութեան ծովն ալեկոծ,
Հասնում էին հետզհետէ խմբերը նոր՝ տխուր մարդոց:

— Ո՞վ է մեռել, ո՞ւմ դագաղին է հետեւում ամբոյսն այս մեծ.
Մօտը կանգնող մի ծերունու Սասնա Մեքենա հարցմունք արեց:

— Դագաղն է դա մի քաջ տղի, որ գոհ եղաւ վանա հողին.
Քաջ տղա էր, վարպետ քանդակ, եւ նւիրած իրեն գործին:
Երբ նա գնաց որ պահանջի իր իրաւունքն, իրեն դրամ —
Զօրքեր նրա վրա ընկան, սպաննեցին հողի գոհն:

Անցորդ աղբեր, դու չո՛ղ ցիտես էն ահաւոր վանա հողին.
Կարաւաններն նրա գնում են Հինդուստան, Զին ու Մահին:
Ծախում է նա ապրանք Շամում, Բիզանդիոնում, Վենետիկում
Եւ յետ բերում ոսկու բեռներ, ակունք, բուրմունք եւ արքայում:
Իշխան չէ նա, չէ գահակալ — լոկ մի յայտոյ մանառական.
Բայց սողում են նրա առաջ իշխան ու ջոջ ու գորական.
Նա է ընտրում դատաւորին, նա է վնասում կուրի վախճան.
Շահողն է նա ով էլ ելում լինի պարտուղն ու յաղթական:

Մի օր ելաւ իրեն վայել մի փառակերտ դղեակ շինի,
Ուր շողողան գորգերը քանգ եւ գարդերո վառ իրանի,
Սաղափ գահեր Հինդուստանից եւ անօթներ, գրքերը չին,
Փարթամ ցահեր վենետիկից եւ Բարձրի նռան գինին:

Զօրով, փողով յափշտակեց ինչքան հողեր որ ուզում էր,
Եւ տնագործի՝ փողոց ընկան այնքան անտէր ընտանիքներ.
Եկաւ մի մեծ մարտարապետ, ամեն ճիւղի ծանօթ վարպետ,
Եկան սարակ, արհեստաւոր եւ խմբերով տղա - աշկերտ:

Եւ կառուցին հրաշակերտ մի ապարանք հողի համար —
Ցողուն ու պատն՝ ոսկեփայլակ, սիւնն ու յատակն՝ ընտիր մարմար:
Շէնքի բոլոր տարածում էր եղեմական մի մեծ պարտէզ,
Ուր շարունակ երգում էին կախարդ հաւքեր կարօտակէզ:

Երբ ապարանքն աւարտեցին — հողան մի մեծ կոչունի

սարքեց,

Թագաւորին, իշխաններին եւ ջոջերին ամեն կանչեց.
Բողբոջում էր նռան գինին, բարձրանում էր երգ ու ծիծաղ,
Խորտիկների, խորովածի հոտն էր բոցել քաղերից քաղ:

Թագաւորը նշան կախեց փարթաւ հոգի անխիղճ լանջին,
կաթողիկոսն օրհնեց գործը եւ վաստակը խարդախ հոգին,
իշխանները նրա անծայր, մեծ բարութեան գովքն հիւսեցին.
Եւ ջոջերը՝ միշտ ժպտագին՝ հոգով նրան նախանձեցին:

Օրեր անցան եւ ապարանք շինողները — վարպետ, բանուոր
հկան իրենց վարձն ուզելու հոգից՝ նրա այդ տանը նոր.

— հոջա, ասիր որ այսօր գանք —

Ամենքս մէկ ահա եկանք.

հեղձ ենք բոլորս — հացի կարօտ,

Մեր վարձքն ինչո՞ւ պահես քեզ մօտ.

Քոնը, որ կա, ծո՛ւղ է անտակ

Մերն էլ՝ կարիք — լափող կրակ:

— Ձեզ համար էր որ այս դղեակն ես շինեցի.

Մէկ օր ես ձեզ չը թողեցի առանց հացի.

Վնարեցի քարին, հողին եւ ատաղձին,

Եւ գորգերին, անօթներին էլ առանձին:

Կարաւանը Թուրանի մէջ եղաւ անհետ

Եւ վեմետիկ գնացող մաւս էլ չեկաւ յետ:

Պարտատէրերս՝ թուրք գլխիս՝ սպասում են՝

Պատեհ ժամին հոգով, մարմնով ինձ կործանեն:

Ի՞նչ էլ լինի — ես չեմ մնա ձեզ պարտական:

Ապաստեցէ՛ք մի օր կը գա իմ կարաւան —

Նրանք որ քեզին էին շինել վանա խարդախ հոգի համար՝

Դատարկ ձեռքով տներ դարձան՝ դարձաւ յոյսով, համբերատար:

Շատ մաշեցին նրա դուռը — միշտ ձեռնուռայն վերադարձան

Նրա մար միշտ գալու էր եւ գնում էր իր կարաւան:

Վերջին անգամ երբ նա կրկնեց դարձաւ ճոյն հին Տէր
նորմեան՝

Մի հրդեհի պէս բորբոքեց այն վիթխարի, ազնիւ քարհան.

— Մեր խեղճերիս գրկանումն ես վանա հոջա, հօր դարձել.

Մենք դատում ենք արիւն — քրտինք — դո՛ւ ես շքեղ քեզիսն ուսուցի:

Երբ քայլում է քո կարաւան — մեր գրկանքի ողբն է հեծծում,

Երբ սահում է մար քո մեծ — մեր ցաւերի ծովն է կոծում:

Բաւական է որքան հլու շան պէս դուռը քո մաշեցինք,

Բաւական է որքան լացով մեր վարձքը մենք աղերսեցինք.

Թէ մեր ձեռքով շինած տունդ մենք քո գլխին չկործանենք,

Թող քո շունը, ոտքիդ փոշին եւ ո՛չ պատուով մարդ լինենք մենք:

Թէ գնացինք էլի կը գանք ահեղ որպէս ծովամարտիկ,

Որի առաջ մաւդ եւ ուժըդ տաշեղ են լոկ ու խաղալիք.

Կը գանք որպէս անապատից փրթած ահեղ այն ուրագան,

Որ աւագի տակ կը թաղի քո փառքն ու յոյսն ու կարաւան:

Վանա հոջան լուռ նստել էր մի սաղափէ գահի վրա
Մի ամպ իջաւ նրա հոգում եւ մի հեգնանք դէմքին նրա:
— Որդի, ասաց, տաքարին ես, մեղանում կա կարգ ու օրէնք.
հաղաղ խօսով եւ օրէնքով մեր հաշիւը պէտք է մաքրենք:

Եւ քարհանը՝ բռնեցք սեղմ՝ փոքրիկի պէս սպանական
իրեն յուզած ընկերներով ելաւ կանգնաւ հոջի դռան:
Շատերը փոխ էին անարել հոջից գալիք վարձի փոխան,
Ոմանք էլ տուրք չէին տւել, որ վարձքն առնեն ու տուրքը տան:
Պարտատէրերն հիմա ելել իրենց պարտքերն էին ուզում,
Եկել էին հարկահաններն՝ տէրութեան հարկը պահանջում:

Ասաց քարհանը իր ընկերներին
Երբ լուռ գլխիկոր տուն գնում էին.

— հոջան ասում է կա կարգ ու օրէնք,

Մեծ դատաւորին եկէ՛ք մենք դիմենք.

Նրա աջ ձեռքում մէկ հատ կշիռ կա —

Ո՛ւր արդար լինի — դատն նրան կը տա:

Եւ դատաւորը դրեց ու առաւ,

Կիտեց յանգիքը, բխերն ոլորեց.

Մի մեծ մագաղաք կիսով բաց արաւ,

Դատն ու իրաւունք հոջին շնորհեց:

Գնացին, ասին կաթողիկոսին,
— Աստուծո՛ւ շուքն ես իջել մեր երկրին.

Արի, դո՛ւ մեզ դատ, իրաւունք արա.

հոջին պատուիրիր որ մեր վարձքը տա:

— Որդիք, ձեր դատը երկնքում գտնէք.

Փուչ եւ ունայն է աշխարհի օրէնք:

Ասեղի ծակից ուղտը կը մտնի

Հարուստն երկնքում սուր չի դնի:

Ի՛նչէ՛ք ձեր գանձը վերեւ, երկնքում

Եւ կեանք անվախն եւ անվերջ խնդում:

Մեր կաթողիկոսն այսպէս պատուիրեց.

Եւ դեղին սաքէ համրիչը ձեռքին

Մետաքսէ բարձին իր գլուխը դրեց

Ակնակաւ մի խաչ կախած իր լանջին:

Տխուր, ձեռնուռայն կրկին յետ դարձան,
Դարձաւ եւ նրանց խօսեց էն քարհան:

— Մեզի համար չեն կրօնն ու օրէնք,

Մեր դատն արիւնով պիտի մենք շահենք.

Թէ նորից հոջան մեր վարձքը չը տա —

Քանդենք իր տունը իր գլխի վրա:

Խոջի դռան եկել, կանգնել էր շատ զինուոր ու պահապան,
Իսկ պարտիզում սարքել էին խորտիկների գինու սեղան.
Եւ նրա շուրջ բազմել էին վանա ջոջերն ու դատաւոր,
Թասերի մէջ կարկաչում էր ծաղկած գինու երգը բոսոր:

Եւ ֆարհանի աչքին մթնեց — ինչ բիրտ խաղ էր, այդ ի՛նչ
համա՛հ.

Զրկում էր նա իրանց վարձից եւ ջոջերին մեծ ֆէֆ սարքում.
Իրանք, որ դառ դատել էին, մնում էին ձեռքը դատարկ.
Նա, որ մատի մատ չէր տւել, գեխութեան մէջ էր թաւալում:
Եւ օրէնքը՝ որպէս գրող՝ նրանց դէմն էր ելել հիմա,
Որ կողոպտիչ այդ Խոջի դէմ չը լինի որ բռնեցի դուրս գա:
Հօր բռնեցին իր շարժելով վագեց դէպի դղեակի դուռ.
Ու նրա հետ զրկւածների խումբն այն խիզախ, բազմահարկը:

Զօրքերն իսկոյն գայլերի պէս փաշ ֆարհանի վրա ընկան,
Հարածեցին բրով, քրով — յետո արին ոտի կոխան.
Զախջախջեցին նրա գլուխն ընդդէմ տաշւած այն սալերին,
Որոնք նրա նարտար ձեռքերն մեծ ժայռերից պոկել էին:

Վարձի փոխան միւսներին արիւնլւա տուն նամբեցին.
Սակայն նրանք իրենց արդար դատիցն էլ ձեռք չը փաշեցին:
Եւ ժողովուրդն ողջ ելել է եւ կազմել է սուգի թափոր,
Յնցւել էր այդ անխօս հսկան երկրաշարժի պէս ահաւոր:
Վազն էլ կելնի շղթայագերծ՝ մշակ մարդկանց հետ միասին՝
Կը կործանի կարգն այս արմատ իր վիթխարի ցասման օրին:

Եւ ծերունին լոեց յանկարծ. նրա աչքում լացն էր փայլում
Ու այդ լացում ցասման օրա պայծառ արեւն էր շողշողում:
Իսկ թափորը երկարում էր մի բազկի պէս սպառնազին —
Եւ նայում էր նրան Մենք ձեռքը դրած թուր — կայծակին:

— Ասա, աղբեր, ցասման օրը ե՞րբ է գալու:

— Որդի, անշուշտ, այդ մեծ օրը կը տեսնես դու:

Եւ Մենքի հոգին խայտաց մի մարտական, պայծառ երգով —
Պատեց նրան մի խնդրութիւն — վնիտ ինչպէս է վանա ծով:
Յիշեց գիւղը, փուռն այն տխուր, Շատախի Թաղ, սալի խամուր,
Յիշեց անխօս տանջողներին եւ տէրերին նրանց անգութ,
Յիշեց իր հօր, Սասնա աշխարհ եւ ջոջերին նրա դաժան,
Փոքորկի պէս ֆշեց իր ձին — ձեռքին թուրը շանթի նման:

Գնաց Մենք ոտի հանի մշակներին հագար, հագար.
Անտուն, անտէր մեծ ամբոխին գալիք ցասման օրա համար.
Որ կործանեն աշխարհն այդ բիրտ իր ցաւերով ու արիւնով,
Որ նոր աշխարհ կեանքի բերեն աշխատանքով ու ծիծաղով:

Շատ դարերի մեծ գայլայթից ձիւ մէջքին էր ծանրացել,
Եւ հրեղէն այդ անմահ ձին էլ չէր կարող ոտքը փոխել.
Քայլալու էր գետինն ասես, դողում նրա ոտի տակին.
Բացում էր հողն ու սմբակներն աւելի խոր խրում էին:

Եւ վրնջաց մծոյզն ահեղ, ցատկեց որպէս մի թռչող մետ,
Որ թափ առնի, քոնի ժայռին ու բարձրանա ամպերի հետ:
Դէմը բացեց հսկա մի դուռ, եւ մթի մէջ անհետ եղան
Սասնա Մենք, հրեղէն ձին մի մոռացած խռի մման:

Դիրդալով փակեց դուռը, ժայռէ դուռը նրանց յետեւ,
Եւ մնացին այնտեղ բանդած առանց օրի եւ անարեւ:
Եւ անցել է շատ ժամանակ, եկել շատ դէպք ապտաւոր —
Կանգուն է դեռ տարերքի դէմ դուռն այդ ամուր, խորհրդաւոր:

Մի լաւ մշակ մօտիկ հանդում ջուր էր անում բաւը ուսին.
Իրեն առջեւ բացւած տեսաւ դուռն այդ ժայռէ՝ կէս գիշերին.
Բահն իր ուսին՝ նա ներս մտաւ զրոյց անի Մենքի հետ:
Տեսաւ այնտեղ շառաչելով հոսում, գնում էր մի մեծ գետ,
Գետի ափին ձին էր կանգնել եւ ուտում էր հրեղէն գարի,
Ժայռ պատերից կախւել էին գէնքերն իր հօր մեծ մարտերի:
Մենք մէկ էլ կանգնաւ դէմը մի վիթխարի ծառի նման,
Աչքերը վառ որպէս կրակ — նման ծագող արեգակն:

- Բարով եկար, մշակ աղբեր, ի՞նչ է՛ք անում դուք աշխարհում:
- Մենք, դեռ քո գիտցածի պէս — շատը դատում, քիչն է ուտում:
- Խելփի եկե՞լ է մշակը, անտուն մարդը, չփառքը:
- Ելնում է նա փոթորկի պէս — շատ հեռու չէ ցասման օրը:
- Ինչո՞վ արդեօք դուք կը յաղթէ՛ք, խորամանկ է տիրող դասը:
- Հիմա մենք էլ իմաստուն ենք. հազար ենք մենք — Պրանք՝ տասը:
- Դէ՛ լաւ, դու մի էս տոպրակը ձիւ մօտ տար, որ ձին ուտի:

Մշակն ուզեց տոպրակն առնի — խոշոր բեռ էր եօթը ուղտի.
Տոպրակն իրեն տեղը թողեց, գնաց բերաւ հրեղէն ձին.
Ձին որ ծուեց գարին ուտի — ամուր կապը ձգեց վզին:

Վարդի նման մի վառ ծիծաղ ծաղկեց դէմքին քաջ Մենքի.
Նրա աչքում շողաց հուրը գալիք անեղ պայքարների:

— Մենք, դարձեալ լոյս աշխարհը ե՞րբ ես գալու:

— Մշակ աղբեր, այդ մեծ օրը չէ շատ հեռու:
Տե՛ս, վառում է բոցակարմիր օրը ցասման.
Խորտակում են նորոն ու մշակն իրենց շղթան.
Երգն է գնգում կուրի ելնող հազարների,
Բազմաշարժար եւ անբաժին ամբոխների:
Հագնեմ գրահէ շապիկն իմ վառ,
Մէջքիս կապեմ պողպատ փամար,
Հագնեմ գրահէ մոյկը ոտին,
Գլխիս դնեմ փազայն կոտին,
Ամուր կապեմ թամբ սաղափին,
Ելնեմ, հեծնեմ հրեղէն ձին
Ձեռքիս առնեմ թուր — կայծակին
Ահեղ կուրի ելնեմ կրկին.
Որ միաբան վարենք մեր գոռ մարտը վերջին
Յաղթանակի եւ ցնծութեան երգի միջին.
Որ փլատակ անենք հին կարգն ու հին աշխարհ
Ժողովրդի նոր, երջանիկ կեանքի համար:
Եւ մեր փանդած հին աշխարհի, գրկանքի տեղ
Շինենք պայծառ մեր նոր աշխարհն հրաշագեղ.
Ո՛ւր մշակի դաշտերը ծո՛վ լինեն բերքի,
Յորենն՝ ընկոյզ, գարին՝ մասուր, կորեկն՝ ոսկի:

Մայիս 11, 1939, Յրևան

55265

85

U-54

891.99

U-54